

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 54-1989
ČÍSLO 5

Vlado Uhlár

TOPONYMÁ UTVORENÉ OD ETNICKÝCH MIEN A NÁZVY SLOVANY, SLOVINKY A SKLABIŇA

1. Medzi toponymami na Slovensku si osobitnú pozornosť zasluhujú tie, ktoré sú utvorené od etnických mien kmeňov (národov). Poskytujú cenné i významné doklady, ako sa v priestoroch pod Karpatským oblúkom a nad Dunajom súvisle obývaných slovenským etnikom sporadicky vyskytujú miestne názvy utvorené od iných slovanských i neslovanských etnických skupín v príslušných etnonymách. Ony sú z hľadiska pomenovacej sústavy pochopiteľné práve v protiklade k rozlohe okolitého slovenského obyvateľstva, ktoré také osady pre ich etnickú cudzosť pomenovalo priamo ich kmeňovým názvom, substituovaným do slovenčiny a adaptovaným podľa zákonitostí v hláskoslovnej a slovotvornej rovine, a to aj spôsobmi, ktoré sa (napr. slovotvornými sufixmi) vývinom menili.

Na to, ako sa medzi slovenské osady v dávnych dobách dostali príslušníci cudzích etník, zväčša nemáme vtedajšie historické záznamy, iba o príslušníkoch maďarského kmeňového zväzu, nazývaných Uhrami, vieme pozitívne, že prišli po rozvrátení Veľkej Moravy začiatkom 10. stor., ale to ešte neznamená, že už vtedy medzi slovenským etnikom vznikli aj ich osady pomenované ich menami.¹ Niekedy išlo o príslušníkov cudzieho etnika, ktorí najmä za rozbrojov v pôvodných sídlach

¹ Z pôv. *Onoguroi* (*Onoguri*), ako Byzantínčania nazývali bez diferenciácie pôvodne všetky kočovné etniká v šírých stepných oblastiach nad Čiernym morom, Kaukazom a Kaspickým morom, vznikol u Slovanov tvar *Qguri*; po zániku nosoviek, jerov a zmene *g > h* *Uhri* (sg. *Uhor*, náreč. *Uher*). Porov. poľský tvar s nosovkou *Węgria*, *Węgry*, etnonymum *Węgie* i *Węgrzyn* a v ruštine prevzaté *Vengria*, *Vengri*, ako aj lat. a medzinárodný názov *Hungaria*. — Na Slovensku sa o pôvode názvu *Uhor* ujímala naivná etymológia, vraj ľud „bývajúci u gor, u hôr“. Porov. F. V. Sasínek v *Stručnom dejepise Uhorska*, I, 1912, s. 12, kde sa spomínajú aj *Huni* (grécky *€unoi*), vraj podľa nosenia huní (gr. *guna*).

alebo skôr po porážke v boji s inými etnikami zutekali aj na naše územie. No azda častejšie boli prípady násilného premiestňovania skupín ľudí z cudzích kmeňov (zajatcov) osadzovaných v dedinách domáceho ľudu alebo aj v osobitných osadách. I takéto osady zavše dostávali názov podľa cudzieho etnika, a ten sa udržal aj po ich odchode alebo po splynutí a jazykovej asimilácii s domácim slovenským etnikom.

Osobitný je prípad etnických názvov utvorených od cudzích vojenských strážnych skupín Uhrov (starých Maďarov) a nimi prijatých etnických skupín na ovládnutie podmaneného slovenského obyvateľstva a potom na zabezpečenie hraníc proti susedným nepriateľským krajinám, lebo občasné vzájomné zhody sa za včasného feudalizmu veľmi často menili na bojové prepady s koristníckymi cieľmi.

Medzi toponymami s pomenovaním podľa cudzích etnik sú značné rozdiely i v spôsobe ich tvorenia a odvodzovania.

1.1. Najtypickejším spôsobom v pomenovacom procese na zvýraznenie osád ľudí iného etnika medzi slovenskými osadami bola prostá pluralizácia, teda utvorenie tvaru plurálu vo forme akuzatívu, ktorý býval najčastejší v bežnom styku s jej obyvateľmi; napr. osada Uhrov by bola (*Uhri*) > *Uhry*, lenže tento spôsob zovšeobecnel na názov celej krajiny (štátu) okupovaného Uhrami (starými Maďarmi),² preto sa na takéto osady použili iné, odvodené tvary (napr. *Uherce*, *Uhrovec*, *Uhorská Ves*, *Uhorská*).

Prostá pluralizácia je v názve dediny *Prusy* (dolož. r. 1208 *Prus*) pri Bánovciach nad Bebravou, a to podľa kmeňa baltských Prusov, ktorých

² Staromaďarský (uhorský) kmeňový zväz bol bojovým združením siedmich ugrických kmeňov: *Meder* (*Maďar*), *Nek* (*Nyék*), *Kürt-Gyarmat*, *Tarján*, *Jenő*, *Kér*, *Keszih* (*Kesszi*), po ktorých sú aj na južnom Slovensku doložené toponymá, porov. *Maďarovce*, *Veľký Meder* (dnes *Čalovo*), *Slovenský Meder* (dnes *Palárikovo*), *Nekyje* (dnes *Vinica*), *Kert na Ostrove* (dnes *Ohrady*), *Ďarmoty* (dnes *Žitavce*), *Veľký a Malý Kyr* (dnes *Milanovce*), *Kosihovce*, *Kosihy nad Iplom*, *Kesy* (*Bátorove Kesy*, teraz *Vojnice*, okr. Komárno).

So siedmimi maďarskými kmeňmi prišiel aj dravý turecký kmeň *Kovarov* (*Kabarov*), porov. obec *Kovarce*, preto dlho v Európe nazývali starých Maďarov aj Turkami, tak aj byzantský cisár Konštantín Porfyrogenetos v knihe o spravovaní ríše (okolo r. 950). — *Kovari* boli kmeň z pokolenia *Kozárov* (*Chazarov*) a odraz toho sa niekedy spomína v miestnom názve *Kozárovce*, pôvodne však r. 1075 *Kováče*. Názov *Kozárovce* je z osob. mena *Kozár*, kým apelatívum *kozár* je „pastier kôz“.

Azda už s Maďarmi prišla aj skupina peňazníkov *Kalizov* (žid. vyznania), doložená aj v názve obce *Kalás* (r. 1156 *Qualiz*), dnes *Klasov*.

V 11.—13. stor. sa k Maďarom prisťahovali aj časti tureckých plemien, ktoré v dávnejšej dobe v nadčiernomorskej oblasti viedli boje a prepádali starých Maďarov, tak Pečenehovia (maď. *Besenyo*), *Plavci* (maď. *Palócok*, rus. *Polovci*) čiže *Kumáni*, ktorí potom konali vojenské služby v Uhorsku, najmä v pohraničí. Okrem nich v miestnom názve *Sekule* (pri rieke *Morave*) je doložené etnonymum strážneho kmeňa *Sikulov* (maď. *Székely*). V toponymii Slovenska názvy po týchto etnikách (a okrem nich najmä po *Nemcoch*) svedčia o veľkom pohybe a miešaní so slovenským etnikom.

skupinu pravdepodobne doviedli víťazné vojská poľského kráľa Boleslava Chrabrého. Ten v rokoch 1000—1018 ovládol s Moravou i Slovensko až po Dunaj. I na Morave sú z tých čias *Prusy* (i *Prusenovice*, *Prušánky*). Miestny názov *Pruské* (r. 1244 *Pruska*) za Váhom naproti Ilave je už mladší, vznikol z dvojslovného názvu *Pruská ves*; po eliptickom vynechaní bežného pomenovacieho základu *ves* zovšeobecnením prešiel do neutra: *Pruské*.³ Prostou pluralizáciou vznikol v Liptove aj názov *Vlachy* (v susedstve menšia obec *Vlašky*), doložený r. 1262 (*Villa Latina*, r. 1278 *villa Olozi*, r. 1391 *Olazy*, *Villa Latina*). Boli to románski Valóni z Flámska (na hraniciach Belgicka a Francúzska), ktorí sa ako remeselníci, spracúvatelia kameňa a azda stavitelia Spišského hradu spomínajú r. 1258 (*villa Olosy*, r. 1252 *Villa Latina*, r. 1404 *civitas Wallendorf* — a tento názov Nemci používali do najnovších čias; pre toto mestečko zovšeobecnel názov *Spišské Vlachy*). Pravdepodobne odtiaľto odišla istá ich časť aj do Liptova, kde je súvislosť so stavbou Liptovského hradu doložená a predpokladá sa aj ich činnosť pri výstavbe chrámových stavieb z druhej polovice 13. stor.

Prostou pluralizáciou etnických mien vznikli aj miestne názvy *Slovany*, *Slovinky*, *Čechy*, *Sekule*, *Kesy*, *Kosihy*, *Ďarmoty*, *Pečeňady*, *Bulhary*, *Šváby*.

Z etnických názvov odvodených sufixom *-ьць* (napr. *Nemec*) obdobne vznikli z akuz. pl. toponymá so zakončením na *-ce*: *Uherce*, *Moravce*, *Nemce*, *Kovarce*; azda už z osobných mien aj *Chorvátice*, *Pečenice*. Popri názve *Nemce* sú mladšie *Nemčice* a aj *Nemečky* a *Nemcovce*, popri názve *Šváby* (pri Prešove a Červenom Kláštore; iba z čias kolonizácie na kráľovských majetkoch Jozefom II.) starší názov *Švábovce* (pri Poprade; r. 1268 *Villa Sweui*, r. 1294 *Suap*). Starý názov **Hrky* (r. 1156 *villa Gyrki*, po zmene *g > h* **Hrky*) sa vývinom pozmenil na súčasnú podobu *Hrkovce* (hoci by po novom prevzatí malo byť *Grék: Grékovce*). Tak isto popri *Polany* sú (z osobného mena) i *Polanovce* a mladšie už *Poliakovce*, a tak aj popri *Kosihy* sú *Kosihovce* a popri *Meder* sú *Maďarovce* (už časť obce Santovka-Malinovec).

V starom Uhorsku sú doložené strážne osady Rusov. V maďarčine sa pre takéto obce zachoval názov *Orosz*, kým v slovenčine z osobného mena *Rus* v deminutívnej podobe *Rusko* vznikli názvy so sufixom *-ov*. Porov. *Ruskov* južne od Košíc (r. 1303 *Ruzka*, r. 1329 *Regethe Ruzka*), *Nový Ruskov* v Zemplíne (r. 1217 *villa Ruzka*), *Pohronský Ruskov* (r.

³ V Poľsku je rieka *Prusica* z apelatíva *prus* („žrebec“) a je aj spojenie „ogier prusuje“. V srbochorvátčine je tiež sloveso *prusati* a *prus* („kôň mimochodník“). V Čechách pri Beroune sú *Koněprusy*. Miestny názov *Prusy* je aj na Ukrajine (päť ráz).

1269 *Wrucz* čiže *Orosz*, r. 1808 *Oroska*), ale pri Bánovciach nad Bebravou sú *Ruskovce* (r. 1329 *Rwzk*, r. 1437 *Ruzkovecz*), *Ruskovce* v okrese Michalovce (r. 1418 *Rwzkoch*) a *zaša Rusovce* (pri Bratislave za Dunajom; r. 1240 *Wruszwar*, r. 1401 *Orozwar*). Pri štátnej hranici so ZSSR je *Ruská* (azda elipsou z *Ruská Ves*; r. 1295 *Ruzka*, potom v maď. *Dobróruszka*). Miestne názvy s prívlastkom *ruský* (napr. *Ruská Nová Ves*, *Ruské Pekľany*, *Ruský Kručov*) sú však na rozlíšenie od rovnomenných slovenských osád s obyvateľmi východného rítu zväčša až zo 17.—18. stor.

1.2. Posesívnym sufixom *-ov* je poznačený názov obce *Bešeňov* pri Nových Zámkoch vplyvom maďarského názvu *Besenyő* (r. 1209 *villa Bescena*). Obec *Bešeňová* v Liptove má názov podľa posledného majiteľa z rodiny *Bessenýő*, podžupana Liptovskej stolice (až r. 1452 *Besenyőfalva*, r. 1535 *Bessenowa*), kým predtým sa od vzniku v druhej polovici 13. stor. nazývala *Marcelovou* (r. 1291 *terra Marcelli*, r. 1342 *Marcelfalva*).

1.3. Do starobylej podoby s posesívnou príponou *-jъ* sa dostal až neskoršie názov hradu *Plaveč* po *Plavcoch* (*Kumánoch*) (z pôv. *Plavc-jъ*) a prívlastok *Plavecký* dostali aj dediny patriace do jeho panstva (*Plavecký Štvrtok*, *Plavecký Peter*, *Plavecký Mikuláš*, *Plavecké Podhradie*). Hrad a obec *Plaveč* je aj nad riekou *Poprad*, poniže neho je dedina *Plavnica*, ktorej názov je poznačený významovou súvislosťou so slovesom (*plaviť sa*); pri vzniku *Plavča* sa však využívanie *Popradu* na prepravu plŕami nedá predpokladať.

2. Osobitnú pozornosť v tomto príspevku venujeme tým toponymám, ktoré sú utvorené sufixom *-any*. Patria k najstaršiemu typu miestnych názvov a pripomínajú staré slovanské kmeňové názvy s apelatívnym základom (*Poľania* pri *Kyjeve*, *Poľania* — *Poliaci* pri *Hnezdne*, *Drevľania*, *Pomorania*, *Slezania*, *Lúčania* atď.).

Na Slovensku je dvoje *Moravian*, sú *Sľažany*, *Poľany*, *Ladzany*, *Nemčiňany*, *Pečeňany*, všetky utvorené pôv. sufixom *-jǎné*.

Moravany nad Váhom sú na území pôv. Nitrianskeho kniežatstva v obvode *Piešťan* na ľavej strane *Váhu* neďaleko takých lokalít, ako je *Príbinovské hradisko* z 8.—9. stor. v *Pobedíme* a pred *brodom* k nemu veľmožský veľkomoravský dvorec na *Kostolci* v *Ducovom* (teraz už *Moravany*) s významnou rotundou a pohrebiskom z druhej polovice 9. stor., ktorý svoju mocenskú funkciu stratil až niekedy pred polovicou 10. stor. pri definitívnom nápore starých *Maďarov* (v období ich porážky na *Lechu* r. 955). O starobylosti tejto osady s osádkou z kmeňa *Moravanov*,⁴ pôvodne sem presídlenou, by

⁴ Je doložené aj apelatívum *morava* vo význame „vlhké trávnaté miesto“, ako ho použil *S. Chalupka* v známej básni *Boj pri Jelšave*: *Poniže Jelšavy zelené moravy / a na tých moravách veji dve zástavy*. Preto je úsilie vysvetľovať *Moravany* ako obyvateľský názov ľudí osadených na *moravách* čiže trávnatých, lúčnatých miestach v širokých údoliach. Pôvodní historickí *Moravania* vo Veľkej *Morave*

bolo dost ťažké pochybovať, hoci je listinne doložená až r. 1348 (*Marwan*, r. 1395 *Marwa*, r. 1524 *Morawany*) (*Ducové*, r. 1348 *Duchreuy*, r. 1524 *Dechobrod*, r. 1693 *Ducibrod*).

Moravany na východnom Slovensku v Zemplíne (r. 1247 *Morus*, r. 1252 *Morowa*, r. 1773 *Muroviany*, r. 1786 *Morovjany*, podľa S. Czambela — 1906 nárečovo *Muroviani* i *Murov'eni*). Ak vieme, že slovanské osídlenie (i podľa maďarského slavistu I. Kniezsu a rumunského slavistu Olteana) siahalo až do horného Potisia a Sedmohradska, názov *Moravany* v Zemplíne hovorí výrečne. V ich chotári sa dokladá aj osada *Ruská* (r. 1390 *Oroszfalu*), ale r. 1464 to bola už len samota (*dvor Ruské*).

Nemčiňany sú v Tekove v obvode Zlatých Moraviec (r. 1258 *Nempchen*, r. 1284 *Nimchin* i *Nimthin*). Tento starobylý názov je z podoby etnického názvu *Nemčin* (porov. staré *Uhrín*, *Rusín*, *Srbín* a staroslov. *Slověnin*).

Pečeňany neďaleko Bánoviec nad Bebravou (r. 1323 *Besenyev*, *Bezenew*, r. 1416 *Bessenew*, r. 1473 *Pechenye*, r. 1773 *Peczeňany*) majú názov podľa vojenskej strážnej skupiny Pečenehov z konca 11. alebo zo zač. 12. storočia (porov. neďaleký *Uhrovec* a *Uherce*). Názov je podľa adaptovaného názvu Pečenehov (maď. *Besenyő*) v podobe *Pečeň* (porov. i *Pečenice* v obvode Levíc, ale zasa *Pečeňady* južne od Piešťan s podobou poznačenou v zakončení maďarskou formou).

Sľažany na Žitavskej pahorkatine sú v najstaršom zápise z r. 1156 *Scelem-sam* s dokladom na dávny tvar s nosovkou *ę* (-em-) zachovávanou v tomto názve maďarčinou a kancelaristami. V slovenčine bola zmena *ę* > 'ü' > 'a' (r. 1209 *Zelesen*, r. 1325 *Selezen*), preto je v názve náležité -*ŕ*- (*Sľažany*). Ide o etnonymum, v ktorom sa zachoval pôvod obyvateľov zo Sliezska (poľský *Śląsk*). Obyvateľský názov **Slężené*, slov. *Slážané* > *Sľažanie*, akuz. *Sľažany*. Vyskytuje sa však aj názor, že nejde o etnonymum obyvateľov zo Sliezska, ale o obdobne utvorené obyvateľské meno ľudí osídlených na mokradiach (**slęg*- „vlhký“, ale i **slęg*- „krivý“). Obdobne podľa slatín a sliačov sú v slovenskej toponymii názvy *Slatina*, *Slaská* pri Kremnici, *Sliac* a *Sliache*, na Morave sú *Sližany*, pôv. *Slěžany* (r. 1353 *Slezan*) až do polovice 16. stor., keď sa už uplatnila zmena zdĺženého *ě* > *i*; už r. 1520 *Slyzan* (Hosák — Šrámek, 1980). Poľská veda dôrazne hájila pôvod názvu zo slovanského základu (rieka *Ślęza* a obyvateľské meno podľa nej) proti názorom, že názov Sliezska je odvodený od vandalského kmeňa Silingov (Rospond a iní, 1955).

Polany ležia vo Východoslovenskej nížine pri Latorici severne od Kráľovského Chlmca, v ktorého chotári je najväčší slovenský mohylník z 8.—9. stor. na východnom Slovensku z doby veľkomoravskej a povelkomoravskej.

však boli vládnuťou (vojenskou) vrstvou Slovienov v povodí rieky Moravy, a práve preto je miestny názov *Moravany* vysvetliteľný aj na Morave. Chalupkove *moravy* (*morava*) je iba literárne slovo, azda z poľštiny. Slovenské ľudové vrstvy ostali bez historických tradícií a praslov. apelatívum *morava* sa vytratilo z ich slovnej zásoby. Po strate historických i sémantických súvislostí sa hľadala významová súvislosť s apelatívom *mor* (adj. *morový*), čo nasvedčujú doklady pre *Moravany* v Zemplíne (*Moroviany* i *Muroviany*; *mor* > *mur* azda ako *koň* > *kuň*). V ľudovej reči aj obyvatel'ov obce Moravany (pri Brne) volajú *Morovaňák*, adj. *morovanské* a aj obec *Morovane* (to azda vplyvom nemčiny) (Hosák — Šrámek, 1980). Napríklad aj na hornej Nitre v Malých Kršteňanoch je chotárný názov *Moroviandolina* (vedľa je hradisko *Hradište*) a za Prievidzou v doline Handlovky obec *Morovno* (r. 1430 *Morovna*, r. 1786 *Morowno*).

Názov *Polany* je podľa kmeňa *Polanov*, teda starobylý, lebo novšia podoba by bola už od formy *Poliak* (porov. *Poliakovce* v obvode Bardejova-Kurimy, r. 1414 *Polyak*, r. 1454 *Polakowycz*). Dôležité je však aj to, že sa v názve neuplatnila forma zachovaná v maďarskom *Lengyel* (= *Poliak*). *Polany* sa dokladajú r. 1214 *Poylen*, r. 1369 *Polyan*, r. 1786 *Polány*, r. 1808 *Polany*, maď. *Polyán*, *Leleszpolyán*. — Starobylý je i názov *Polanovce* pod Braniskom na Spiši, utvorený však z osob. mena *Polan* (r. 1321 Štefan, syn Štefana, syna *Polanovho: filii Polan*).

Ladzany sú v obvode Krupiny na úpätí Štiavnických vrchov (r. 1233 *Len-gen*, r. 1265 *Legen*, r. 1288 *Legen*, r. 1773 *Ladzany*, maď. *Ledény*, nem. *Lazan*). Názov *Ladzany* zachoval jedno z etnických pomenovaní *Poliakov* (*Lachov*) v pôvodnej podobe *Leďené*, pomenované podľa sídiel na širokých, voľných krajoch (**leđo* „neobrábaná zem“, porov. čes. pl. *lada*).

Usudzuje sa, že s kmeňom takéhoto názvu sa Maďari spoznali v nadčiernomorskej oblasti ešte pred príchodom do Podunajskej kotliny. Vari prostredníctvom starých ruských Slovanov (u nich je až do súčasnosti živá skrátená forma pomocou sufixu *-ch*: *Lach*), lež L. Novák (1980) predpokladá až slovenské prostredníctvo zo starej slovenčiny nitrianskeho typu s prevzatím ešte v podobe s nosovkou *ę*: (**Leďene*) > *Leźene* (so zmenou *d(ě)* > *z(= dz)*: *Leźané* > *Lädzáne* a pl. akuz. *Ladzany*, ibaže začiatkové *l* sa pod cudzím vplyvom zmenilo na *l*). V starej maďarčine so substitúciou *đ* (maď. *gy*) za *z* (*dz*) vznikol tvar (*Leźáni*) > *lengyenyi* > *lengyény* > *lengyén* a zasa v novšom prevzatí zo slovenského tvaru už bez nosovky *legyén* (i *lagyán*). A tak popri starobylom tvare *Polany* na východnom Slovensku je zachovaný v miestnom názve *Ladzany* na strednom Slovensku iný starobylý názov *Poliakov*.

3. Z etnonyma je i názov dediny *Slovany* (náreč. *Slováni*) v sev.-vých. susedstve Kláštora pod Znievom v Turci a *Slovinky* na Spiši.

Názov *Slovany* vyvoláva pri výklade veľa znepokojení pre jeho nečakanosť a prekvapivosť v širom slovenskom prostredí a osídlení. J. Stanislav (1956) vychádzal z predpokladu, že názov *Slovany* ako osada Slovanov-Slovákov vznikol v protiklade k názvu susednej obce *Lazany* (celkom splyva so susedným Kláštrom), ale *Lazany* prekvapujúco nevysvetľuje ako obyvateľský názov z apelatíva *laz*, ale z kmeňového názvu *Poliakov*, obdobne ako sú *Ladzany* pod Krupinou. Zjavné rozpory sa usiloval zdôvodniť celkom voluntaristicky tým, že *dj* sa v Turci nezmenilo na *ž(dz)*, lež na *z*, ako je to vraj v západnej slovenčine a na Záhorí. Proti jasnému výkladu z apelatíva *laz* (*Lazany* — obyvatelia laz, lazníci, osadení na mieste získanom vyčistením kríkov a stromov) argumentoval i tým, že zo základu *laz* by bola podoba *Lažany*, akú majú *Lažany* na východnom Slovensku v okrese Prešov (r. 1320 *Laz*, r. 1773 *Lazany*, až 1920 podľa nárečovej výslovnosti *Lažani* už *Lažany*). Pochopiteľne, úradníkom bola neznáma výslovnosť palatalizovaného *ž*, ktorá je vo východnej slovenčine systémová, vnímali toto *ž* ako *ž* (tak sa vyslovuje aj pod Košicami a v južnom Zemplíne). Obdobne názov *Kožani* má úradnú podobu *Ko-*

žany. J. Stanislav (1956, s. 215) proti Krajčovičovým dokladom (1964), že na strednom i západnom Slovensku je zmena $d-jb/dj > z$ pravidelná a stará a praslovanská zákonitosť o zmene $zj > ž$ pri vzniku názvov z *laz* a *breza* (*Lazany* sú aj na hornej Nitre a neďaleko aj *Brezany* a iné *Brezany* sú pri Rajci) už dávno neplatila, napokon v Turci i na hornej Nitre sa zachováva výrazná výslovnosť *l*, a predsa tam sú *Lazany*, iba v poznámke uviedol: „Podľa nášho ponímania je to nesprávne.“

Podobne dôkladne osvetlil problematiku zmeny $dj > z$ (dz) E. Pauliny (1963), ako aj dávny zánik praslovanskej zákonitosti o zmene $zj > ž$; sufix *-any* sa už iba mechanicky v strednej slovenčine pripájal k základu *laz-*, *brez-*. I zápis z r. 1523 *Lazan*, r. 1565 *Lazen* zodpovedá forme *Lazän*; niet zápisu „lezen“ z prípadnej formy *Läžän*.⁵

Ak však miestny názov *Slovany* (*Sloväny*) nevznikol na základe nesprávne hľadaného kontrastu k *Lazanom* (vraj Poliakom) a ak ani protiklad k mladšiemu nemeckému etniku kolonizujúcemu obvod Pravna na hornej Nitre, príp. okolie Kremnice (až začiatkom 14. stor.) neprichádza do úvahy (Spal, 1958) (*Lazany* sa bezpečne vidia r. 1252 medzi piatimi dedinami, ktorými Belo IV. obdaroval konvent premoštrátov v Kláštore), v samotnom názve „Sloväny“ možno vari obrátene hľadať protiklad proti celému okolitému „slovenskému“ osídleniu Turca.

Už r. 1113 je doložený majetok Zoborského kláštora sv. Hypolita v Turci („villa est quedam sancti Ypoliti“). R. 1240 sa v Kláštore usadili premonštráti, r. 1251 Belo IV. založil ich konvent ako hodnoverné miesto a nasledujúceho roku ich okrem iných majetkov obdaroval v Turci piatimi dedinami (*terra quinque villarum* — nepochybne hrado-kláštor-ským Podhradím, *Lazanmi*, *Slovanmi*, *Ležiachovom* a *Valčou*, tzv. *Dřžavím*). Z nich sa menovite uvádzajú aj *Slovany* r. 1534 *Zlowenec*, r. 1535 *Zlowen*, r. 1543 *Slowen*, r. 1548 *Zloweny* . . . (fud. *Sloväni*).

Doklad z r. 1543 *Zlowenec* je veľmi výrečný, označuje osadu nie domáceho slovenského, ale inoslovanského obyvateľstva, ktoré pravdepodobne kráľ Belo IV. po presídlení niektorých rodín zo „slovenských oblastí“ východného Štajerska, o ktoré viedol dlhé vojny s Fridrichom Babenberským a po jeho smrti (r. 1246) s českým Přemyslom II. Otakarom, daroval premonštrátom v Turci a týchto Slovincov okolité slovenské obyvateľstvo nazývalo Slovenmi a tak aj ich dedinu.

Praslovanské etnonymum **Slověne* patrilo totiž aj Slovincom, ktorí sa sami nazývajú Slovincami („Slovenec“), svoju reč „slovenskou“ a svoju krajinu Sloveniou („Slovenija“). — Slovenmi sa nazývali aj slo-

⁵ B. Varsík (1984b) iba v literatúre uvádza E. Paulinyho (1963), ale sa s ním nevyrovnáva a R. Krajčoviča (1974) ani necituje.

vanskí obyvatelia Slavónie (kraj medzi Sávou a Drávou v Uhorsku), kým si neskôr neosvojili meno svojich krajanov z Chorvátska.⁶

Je to obdoba premeny, keď pôvodné etnonymum *Slověn* po zmene *ě > e* *Sloven* sa v 13.—15. stor. novšou deriváciou upravilo u nás na *Slovák* (nárečová podoba na vých. Slovensku *Sloviak*), kým zasa u tam-tých na „Slovenec“. Maďari pôvodne nerozlišovali tieto etnonymá, všetci im boli *tót* (pl. *tótok*), v lat. listinách *Sclavi*, *Touti*, *Thoti*, *Tóti*, preto ani neprekvapuje, že v metačných zápisoch susedných zemianskych majetkov sa *Slovány* píše *Tothfalu* (r. 1422) a *Tothfalwa* (r. 1536).

A hoci pôv. *ě* v slovenčine sa zmenilo na *e* (*věno* — *veno*, *květ* — *kvet*, *cěna* — *cena*, *věta* — *veta*), v turčianskom nárečí, kde je *ä* aj v polohách mimo pôvodnej nosovky *ę* (porov. *mäd*, *väža*, a zasa *zemän*), celkom pochopiteľne namiesto podoby *Sloveny* je v nárečí podoba *Sloväni*, kým spisovne *Slovany*. (Obdobne sa znenie *Slovan* namiesto náležitého *Sloven* upevnilo vplyvom hojných mien so zakončením na *-an*, napr. *pohan*, *krestan*, ale aj *Moravan*, *Poľan*, *Slezan* a pod.).

Záverom opakujeme, že miestny názov *Lazany* je zo základu apelatíva *laz*,⁷ kým názov *Slovany* (tud. *Sloväni*) je obyvateľským miestnym názvom z pôvodného etnonyma slovinských (pôv. „slovenských“) *Slovenov*, preto takéto označenie osady malo svoje zdôvodnenie v používaní celého susedného okolia v Turci so slovenským obyvateľstvom (teda *Slovákmi*).

Etnonymum *Sloven* v podobe *Slovin* sa uplatnilo v miestnom názve banickej osady *Slovinky* na Spiši (až do oslobodenia r. 1945 boli to *Vyšné* a *Nižné Slovinky*). Toponymizačná identifikácia vo forme plurálu s analogickým sufixom *-ky* (porov. mladšie *Mlynky*, *Dedinky* na hornom Hnilci) je náležitá, hoci nepochybne ide o mladší sídliskový objekt. *Slovinky* vznikli v banskom obvode Gelnice v priestore ložísk medenej a železnej rudy v Slovenskom rudohorí už za hlavným hrebeňom vrchov na severe v hlbokkej doline Poráčskeho potoka a potoka *Slovinky* (názov nepochybne podľa osady) so spádom ku Krompachom. R. 1368 sa tu dokladá osada *Abakuk*, *Abakut* („Abova studňa“), ale r. 1405 už *Slowynka* a r. 1460 bolo už dvojje *Sloviniek* (*Zlowinka utraque*). Veľmi početná nemecská, prevažne banská kolonizácia v tejto oblasti na dolnom Spiši a rusín-

⁶ Slovania v oblasti Solúna a Macedónska sa nazývali *Slověni* a *Slověni* boli aj východní Slovania v oblasti Iľmenského jazera so známym hradom Novgorodom. V dnešnom sev.-záp. Poľsku pri Gardskom a Lelskom jazere bol kmeň *Slovinci* a až do 19. stor. hovorili jazykom *slovinským* (ako časť kmeňa tamojších Kašubov). Ba aj v Dalmácii a na Jadrane sa časť Chorvátov nazývala „slovinski narod“. Dubrovnícki a dalmatínski Chorváti v 16.—19. stor. označovali svoj jazyk ako „slovinski“. V Devínskej Novej Vsi sa najstaršia časť obce nazýva *Sloviniec*.

⁷ V metácii Eupče v Liptove už r. 1263 sa spomína *Laz*, ktorý sa nevyvinul na samostatnú obec, lebo blízko neho čoskoro vznikla *Ivachnová*. V súčasnosti je *Laz* osadou-samotou Ivachnovej so 4 domami.

sko-ukrajinská v samotných Slovinkách našla pochopiteľným spôsobom aj odraz v názve slovanskej dvojdediny (r. 1970 2433 obyv.) a aj v jej jazykovej podobe, hoci ináč podobu so základom *Slovin-* v tomto prostredí zatiaľ nepoznáme. Ale ak v sotáckom nárečí powyše Humenného je reč „slovienska“ (J. Stanislav podľa Šárgu, 1956), mohlo tak byť aj na dolnom Spiši; a ak po zmene praslov. *ě* v dlhých polohách a za zdĺžené *é* je tu *i* (skrátением z *î*), napr. *bida*, *hňizdo*, *švička*, *mľiko*, *pečinka*, možno pochopiť aj znenie *Slovinky* z pôv. *Slovienki*.

Teda pluralizovaním vzniknutý názov *Slovinky* je celkom pochopiteľný v sústave obdobných toponým z etnoným.

K etnonýmám *Slovany* a *Slovinky* treba osobitne zaradiť miestne názvy *Sklabiňa* v Turci a *Sklabiná* v južnej časti stredného Slovenska (okres Veľký Krtíš).

Priestor Sklabine v Turci pod Veľkou Fatrou je poznamenaný sídliskom z doby bronzovej (lužická kultúra), halštatskej, púchovskej a hromadným nálezom slovanských železných nástrojov. Stredoveký hrad z polovice 13. stor. vznikol na starom hradisku (r. 1263 sa spomína *Be-ruenno haradische*) s latinizovanou podobou *Slavina*, *Sclavina*. Dedina sa spomína r. 1242 *Zklabonya*, r. 1258 *Sclabonya*, ale r. 1266 *Slouuan* (v donácii Mikulášovi a Dražkovi štyri poplužia zvané „Slouuan“). Aj M. Oláh v diele *Hungaria* zo 16. stor. uviedol názov hradu *Sklavina* (Varsik, 1984a).

Zápis *Sclavus* bol v stredovekej latinčine bežný. Slovanské znenie *Slov-* (*Slověne*) s hlbokým *a* (za *o*) a vsunutím *k* (*c*) za začiatčným *S-* bolo u Neslovanov bežné, tak toto etnonymum vnímali a zaznačovali. (Jordanes r. 551 spomína Sklavenov, Antov a Venedov.) Súčasník Prokopius uvádza Sklavinov a Antov. Vo Fredegarovej kronike z prvej pol. 7. stor. sa v súvislosti s Avarmi a Samom a jeho Slovanmi k r. 623 píše „Sclavi“, „in Sclavos coinomendo Winedos“ (Ratkoš, 1968).

Súčasníkom je názov dediny *Sklabiňa*, pochopiteľne, nepriezračný.

Podobu *Sclabonya*, *Sclabyna* (r. 1258) ozrejmjuje zápis listiny z r. 1266 *Slouuan*. Preto už J. Záborský v súvislosti s podobou použitou u M. Oláha (v 16. stor.) usudzoväl (Varsik, 1984a), že pôvodný názov hradu patrila „Slovanom“ (*arx sclavina*). Z protikladu k šíremu slovenskému okoliu treba pochopiť, že názov hradu (i dediny) bol dielom azda veliteľa strážneho oddielu a budovateľa kamenného hradu cudzieho pôvodu, ak aj slovanského, ale azda zo Slavonie, a stredovekej kancelárskej latinčiny. Ozrejmili sme už zmenu podoby *Slov-* na *Slav-* a *Sclav-* (*Sklav-*). A ani záměna spoluhlásky *v* — *b* (*Sclav-/Sclab-/Sklab-*) nebola výnimočná (porov. zápisy *Privina* — *Pribina*; *Bavori* — *Bábori*, napr. aj u J. Hollého v jeho epose *Svatopluk*). Z tvaru *Slavina* (*Slavonia*), *Sklabina*

s posesívnym sufixom (-*ib*) -*ia* vznikol názov *Sklabiňa* (dedina i hrad).

Je možné vychádzať aj z osob. mena *Slav(o)* (deminutíva *Slavko*) (porov. *Vyšný* a *Nižný Slavkov, Slavošovce*). (Na Morave sa *Slavonice* odvodzujú z formy osob. mena *Slavoň, Slavičín* z osob. mena *Slavica*, prip. *Slavík*).

Teda *Slavina ves* (uplatnením starej posesívnej prípony -*ina*), potom *Sklabina* (ves a analógiou podľa apelatív utvorených sufixom -*ňa* (napr. *studňa, vyhňa, putňa, točna, stajňa*) ďalej *Sklabiňa* (obdobne -*ňa* je v miestnom názve *Lubochňa*). Názov prešiel aj na hrad. (Obec *Sklabinský Podzámok* je až zo 16.—17. stor. Vznikol z majera panstva pod hradom *Sklabiňa*.)

Obec *Sklabiná* pri Modrom Kameni (rodisko maďarského spisovateľa K. Mikszátha) sa uvádza r. 1330 ako *Sclabanya*, r. 1351 *Sclabonya*, r. 1384 *Sklabinia*. Pôvod je taký istý ako je v názve obce *Sklabiňa* v Turci, ibaže sa v zakončení uskutočnila úprava zdĺžením názvu obdobne ako je *Vidiná, Uderiná, Malatiná, Malužiná* a pod.

Literatúra

CZAMBEL, S.: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov I. Turčiansky Svätý Martin, nákladom vlastným 1906. 624 s.

HOSÁK, L. — ŠRÁMEK, R.: Místní jména na Moravě a ve Slezsku. Zv. 1. Praha, Academia 1970. 574 s.; zv. 2. 1980. 964 s.

KRAJČOVIČ, R.: Pôvod juhozápadoslovenských nárečí a ich fonologický vývin. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964. 113 s.

KRAJČOVIČ, R.: Slovenčina a slovanské jazyky I. Praslovanská genéza slovenčiny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 324 s.

NOVÁK, L.: K najstarším dejinám slovenského jazyka. Bratislava, Veda 1980. 350 s.

ROSPOND, S.: Śleza i jej derywaty. Onomastica, 1, 1955, s. 7—40.

ROSPOND, S.: Miscelanea Onomastica Slawogermanica II¹. In: Onomastica Slawogermanica IV. Wrocław 1968, s. 25—58.

PAULINY, E.: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963. 360 s.

RATKOŠ, P.: Pramene k dejinám Veľkej Moravy. 2. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968. 532 s.

SPAL, J.: Místní jména obyvatelská zakončená na -*any*. In: Sborník Vyšší pedagogické školy v Plzni. Zv. 1. 1958, s. 5—133.

STANISLAV, J.: Dejiny slovenského jazyka. Zv. 1. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956. 590 s.

ŠIKURA, J.: Miestopisné dejiny Turca. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení 1944. 166 s.

VARSÍK, B. (1984a): O vzniku a rozvoji slovenskej národnosti v stredoveku. Historický časopis, 32, 1984, s. 529—550.

VARSÍK, B. (1984b): Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku. Bratislava, Veda 1984. 258 s.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I-III. Bratislava, Veda 1977—1978. 526+ +518+532 s. + mapy.

Jozef Škultéty

NÁZVY CICAFCOV V SLOVENSKÝCH USTÁLENÝCH PRIROVNANIACH

1. Komparatívnym frazeologizmom (ustáleným prirovnaniam, ďalej UP) sa v slovenčine už venovala primeraná pozornosť (porov. Mlacek, 1970, 1979; Smiešková, 1970; Kučerová, 1981, 1983, 1985). V tomto článku si chceme povšimnúť jeden motivačný zdroj prirovnaní: najdokonalejšiu triedu živočíchov cicavcov (*Mammalia*); tieto prirovnania sú neobyčajne zaujímavé z viacerých hľadísk. Napríklad tu ide o to, že hoci táto živočíšna trieda nie je taká početná ako trieda článkonožcov (hmyz — *Insecta* tvorí asi 80 % všetkých živočíchov, čo je vyše 1,5 milióna druhov, — len v našej faune sa vyskytuje vyše 30 000 druhov hmyzu), mená cicavcov — je ich asi 4 300 druhov — sa vo frazeológii vyskytujú oveľa častejšie než mená hmyzu.

Ani jednotlivé druhy cicavcov nefigurujú však vo frazeologickom fonde jazyka rovnako. Niektoré sú nápadne časté vo viacerých jazykoch, napr. *pes* (porov. ďalej), iné sa vyskytujú zriedkavejšie. Aj pri porovnávaní viacerých jazykov zisťujeme, že mená niektorých zvierat sú vo viacerých jazykoch frekventovanejšie, napr. pomenovanie osla v románskych jazykoch, najmä v španielčine, zatiaľ čo v slovenčine nie. Rozdiely v tomto ohľade pozorujeme i medzi takými príbuznými jazykmi, ako sú slovenčina a čeština, napr.

má fúzy ako mrož — funět jako mrož — fučať ako jež; bežať ako jelen — koukat jako jelen; čuší ako jazvec v diere — být (zalezlý) jako jezevec (v díře), koukat jako jezevec... (porov. Čermák, 1983).

Aj v UP možno teda nájsť dosť názvov cicavcov. Treba poznamenať, že v UP niekedy nájdeme aj viac pomenovaní cicavcov, napr.:

hanbí sa ako koza soli a mačka loja; prvá žena ako pes, druhá ako mačka, tretia ako myš; hrať sa/zahrávať sa s niekým, s niečím ako mačka s myšou; držať niečo/držať sa niečoho, niekoho ako pes ježa...

Meno cicavca v prirovnávacej časti (comparatum — *Kt*) je často bližšie určené zhodným alebo nezhdným prívlastkom:

sledia ako laškovskí psi; snorí ako poľovný pes; smrdí ako červavý/zdochnutý pes; je bez cti ako pes bez chvosta; ctia ho ako psa v kostole;

V tomto príspevku si všimneme aj inú otázku, a to spájateľnosť (kombinabilitu) mien cicavcov vyskytujúcich sa v *Kt* so slovesami a prídavnými menami v porovnávacom základe (tertium comparationis — *Tk*).

Dotkneme sa aj niektorých ďalších otázok, najmä onomaziologicko-sémantických, štylistických a konfrontačných.

2. Podľa našich doterajších zistení v slovenských UP ako *Kt* figurujú tieto mená-cicavcov (zoraďené podľa frekvencie, číslo udáva počet UP):

pes (32), mačka (12), myš, vlk (11), krava, medveď (10), kôň, zajac (9), ovca (8), sviňa, vól (7), koza (6), teľa (5), baran, cap, jež, opica, srnka, suka, syseľ (4), baránok, bujak, kopov, slon, somár (3), brav, človek, chrt, jazvec, jeleň, krtica, kocúr, laň, lasica, lev, mača, mulica, osol, ovečka, prasa, psík, tchor (2), bagún, býk, diviak, gazela, hovädo, jahňa, liška, máčik, mrož, paripa, pavián, prasnica, škrečok, tátoš, teliatko, telica, tur, veverica, vyžla, zrebec.

Neprekvapuje, že slovo *pes* je veľmi bohato zastúpené vo viacerých jazykoch,¹ hoci popri niektorých zhodách sú tu isté rozdiely, veď „psovi sa pripisuje dobrota, vernosť, skromnosť, zlosť, schopnosť poľovať, strážiť a pod. Je známe, že ani príbuzné národy nemusia pripisovať tomu istému zvieraťu tie isté vlastnosti. Stretávame sa s tým pri preklade ustálených prirovnaní z jedného jazyka do druhého“ (porov. Kučerová, 1983, s. 7).

3. Porovnávací základ (*Tk*) tvoria najviac slovesá, menej adjektíva. V nasledujúcich riadkoch uvádzame ich súpis (z hľadiska frekvencie v zostupnom poradí, v zátvorke uvádzame meno cicavca v *Kt*):

3.1. Slovesá:

mať (koza, medveď, mrož, myš, pes, srnka, suka, škrečok, zajac), *chodiť* (mačka, medveď, ovca, pes, psík, slon, teľa), *robiť* (hovädo, kôň, krtica), *mulica*, *vól*), *ísť* (bujak, krava, ovca, pes, psík, teliatko), *drietať* (hovädo, kôň, mulica, vól), *hanbiť sa* (koza, mačka, pes, suka), *pristať* (krava, pes, sviňa, vól), *čušať* (jazvec, myš, zajac), *smrdieť* (cap, pes, tchor), *spať* (medveď, syseľ, zajac), *bežať* (jeleň, kôň, srnka), *rozumieť sa* (koza, krava, osol), *vidieť* (koza, mačka, pes), *brať si* (baran, vól), *brechať* (pes, suka), *držať sa* (pes, ovca), *fučať* (jež, medveď), *natahovať sa* (mačka, pes), *vešať si* (baran, vól), *banovať* (krava), *báť sa* (mačka), *biť sa* (lev), *blačať* (ovca), *brániť sa* (lev), *ctiť* (pes), *cválať* (kôň), *česať* (človek), *čupieť* (syseľ), *dbať* (pes), *dívať sa* (teľa), *doletieť* (kôň), *doskakať* (cap), *dostať sa* (pes), *drhnúť* (vól), *driapať sa* (koza), *dulovať* (kopov), *hľadiať* (teľa), *hnať* (pes), *hrať sa* (mačka), *chytiť sa* (pes), *jesť* (mačka), *krčiť sa* (pes), *kúpiť* (krava), *kutiť* (vlk), *kývať sa* (medveď), *lašovať* (vlk), *lepiť* (opica), *lúčať* (vól), *mať sa* (prasa), *metať sa* (pes), *mlieť* (koza), *mrmlať* (medveď), *mykať sa* (syseľ), *naduť* (škrečok), *naklásať* (pes), *naskočiť* (vlk), *naváľať* (sviňa), *ňúrať* (kopov), *obchádzať* (mačka), *obchodiť* (kocúr), *obskakovať* (mačka), *odohnať* (pes), *otriasať sa* (pes), *pohnúť* (krava), *potiť sa* (kôň), *povedať* (pes), *pozerať sa* (teľa), *prášiť* (zajac), *pretahovať sa* (mačka), *prevláčať sa* (mačka), *prísť o niečo* (pes), *rásť* (vlk), *redikať sa* (medveď), *rindžať* (vól), *ručať* (vól), *scepenieť* (kôň), *sedieť* (vlk), *skryť sa* (myš), *skučať* (pes), *sľediť* (pes), *slušať* (pes), *snoriť* (pes), *stíchnuť* (sviňa), *striasať* (pes), *škriabať* (mačka), *tahať* (tahajú tie

¹ F. Čermák (1983) uvádza so slovom *pes* takmer 40 UP. V slovenčine sme našli vyše 30, vo francúzštine 36, v španielčine a taliančine vyše 20 takýchto UP. Inak slovo *pes*, príp. jeho synonymá (*kopov...*) alebo deminutívum *psík* sa vyskytuje najmenej v 150 slovenských frazémach.

kone ako kravy), ťahá (ako koník = drie), ťahať sa (ako vlk po bruchu), tancovať (somár), tárať sa (ovca), teperiť sa (medveď), terigať sa (medveď), triasť sa (pes), trieliť (zajac), trúsiť (koza), ukřčať sa (zajac), utekať (zajac), visieť (pes), vláčiť (mačka), vpadnúť (vlk), vrčať (vlk), vrešťať (pavián), vrieskať (pavián), vyliezať (syseľ), vyrobiť sa (krava), vyskočiť (jeleň), vyzeráť (krava), zahrávať sa (mačka), zaliezt' (syseľ), zaobchádzať (pes), zarevať (tur), zavýjať (vlk), zazeráť (vlk), zíváť (pes), znať (pes), žiť (medveď).

K tomuto zoznamu slovies v úlohe Kt treba pripojiť niekoľko poznámok.

Niektoré slovesá s tzv. širokou sémantikou, resp. s čisto relačným významom (napr. *mať, byť, chodiť*), podobne i viacvýznamové slovesá nevyhnutne vyžadujú nejaké doplnenie (obligátna valentnosť), aby sa celý obraz vyjadrený UP mohol naplno realizovať, napr.

má rečí ani koza bobkov (trúsi rečí ako koza bobky), mať niekoho rád ako koza nôž, mať laby ako medveď, má fúzy ako mrož, mať nohy ako srnka, tvár má odutú ako škrečok (nadul líca ako škrečok), mať uši ako zajac, je to toľko ako psovi mucha, chodiť/byť ako pes bez gazdu, bolo ich (je ich) ako myši.

Zriedkavo sa stretne s homonymiou: *je ako mača* (konzumuje málo potraviny) — *je ako mača* (od slovesa *byť*).²

Niektoré z uvedených slovies sú navzájom v synonymickom vzťahu, pričom môže ísť o viaceré typy synonym v rámci štylistických a kontextových, ktoré, ako je známe, tvoria fakultatívne členy frazeologizmu (naznačujeme ich lomkou); v našom prípade UP:

bežať/utekať/trieliť/prášiť ako (vyplašený) zajac; *robiť/pracovať/drieť/ťahať/drhnúť* ako vôl; *pozerať sa/dívať sa/hľadiť* ako teľa na (nové/maľované) vrata.

V niektorých prípadoch je diskutabilné, či ide o polysémiu alebo o homonymiu: *revať ako pavián — krv z neho revala ako z brava*. Pravda, aj tu sa uplatňuje charakter prvého člena UP, t. j. Kt (porov. i *krv z neho rindžala/sa z neho cedila ako z vola*).

3.2. Z prídavných mien sme v Tk našli napr. tieto:

sprostý (baran, býk, somár, teľa, telica, vôl), *hlúpy* (baran, somár, teľa), *chudý* (chrt, vyžla), *odratý* (zajac), *krotký* (baránok, jahňa, ovečka), *tučný* (bagún, baran v jeseni, medveď), *vrtká* (lasica, srnka, veverica), *vypasený* (baran, bujak, medveď), *bujný* (kôň, žrebec), *falošný* (líška, mačka), *hladný* (pes,

² Otázka polysémie a homonymie je dosť zložitá aj vo všeobecnej lexike, tobôž vo frazeológii (porov Mlacek, 1988). Podobná situácia je aj s problematikou synonymie (Kočiš, 1988). Za viacvýznamové pokladá E. Smiešková (1977, s. 210) napr. *vešať si / brať si ako baran / ako vôl na rohy*: a) prijímať, brať si povinnosti, záväzky a pod. neprimerané svojim silám a možnostiam, nevedieť odhadnúť svoje možnosti, preceňovať sa; b) byť nenásytný, chcieť všetko mať, pobrať.

vlk), *mokrý* (mäčik, myš), *nafúkaný* (bujak, jež), *nehanblivý* (pes, suka), *roz-machmatený* (prasnica, prasná sviňa), *tichý* (jahňa, ovečka), *trpezlivý* (baránok, ovečka), *tvrdohlavý* (baran, mulica), *zatatý* (baran, mulica), *bázlivý* (zajac), *bystrý* (srnka), *holý* (myš), *chudobný* (myš), *ihravý* (mača), *krátky* (zajačí chvost), *lenivý* (pes), *ľstivý* (líška), *maškrtný* (kocúr), *mocný* (lev), *nadrštený* (diviak), *naložený* (somár), *neľudský* (mrchavý pes), *neohybný* (slon), *nevinný* (baránok), *odutý* (škrečok), *ospalivý* (mača), *pichľavý* (jež), *plachý* (laň), *ples-nivý* (myš), *rezký* (veverica), *rýchly* (gazela), *slepý* (mača), *smelý* (jazvec), *spo-tený* (myš), *svižný* (lasica), *šikovný* (opica), *škaredý* (opica), *štíhly* (laň), *tlstý* (sviňa, brav), *ustatý* (pes), *veľký* (kôň), *verný* (pes), *vykrmnený* (bagún), *vy-chudnutý* (chrt), *vzácnny* (sviňa v židovskom dvore), *zamazaný* (sviňa), *zaraste-ný* (medveď), *zaštipaný* (prasa), *zbitý* (pes).

Aj tu platia niektoré konštatovania, ktoré sme uviedli v súvislosti so slovesami, porov: *sprostý* (*hlúpy ako baran/somár/teľa*), pričom adjektívum *sprostý* je frekventovanejšie, lebo ako ukazujú naše doklady, spája sa aj s *Kt býk, telica, vól*.³

4. Frazeológiu možno skúmať aj na sémanticko-onomaziologickom (a v tom aj konfrontačnom) podklade. Takýto pohľad je takisto užitočný. Vidí sa nám výhodné rozlišovať dva typy konfrontácie: a) vnútrojazykovú (porovnávame jazykové javy v rámci jedného jazyka),⁴ b) medzi-jazykovú (tu by sa vari mohlo uvažovať o podtype, keď porovnávame dva alebo viac geneticky príbuzných jazykov; slovenčina — čeština, románske jazyky a pod.). Vyjdíme napr. z archisémy (ideogramu)⁵ [bo-jazlivosť]: a) *bojazlivý ako zajac — bojí sa toho ako mačka vody...*, b) *báť sa ako mačka vody — fr. craindre comme le diable/comme le feu/comme la foudre/comme la grêle/comme la peste/comme Satan* (ne-našli sme meno cicavca v *Kt*); šp. *temer más miedo que un ratón* (v *Kt* je pomenovanie cicavca).

Podobne by sa dala vyčleniť séma [beh] s podskupinami: a) *rýchly/ľahký beh: bežať ako srnka*; b) *bežať rýchlo (bez sémy ľahkosť, ľadnosť): bežať/trieliť/prášiť ako vyplašený zajac — bežať ako jeleň — porov. fr. courir comme un lapin/comme un lièvre/comme un chien dératé/comme un lévrier/comme un zèbre...*; šp. *corre como un caballo desbocado*

³ Prídavné meno *hlúpy* je všeobecne frekventovanejšie než *sprostý* (Mistrík, 1969, s. 342, 553), ale vo frazeológii je to naopak. Frekvenčný slovník nám totiž neposkytuje údaje o frazeológii.

⁴ S pojmom vnútrojazyková konfrontácia sa v jazykovede pracuje už dávnejšie (porov. aj Benkovičová, 1988).

⁵ Pod archisémy v zhode s F. Mikom (1985, s. 12, 16, 26, 40, 58) chápeme približné vyjadrenie „významu“ frazeologizmu, interpretáciu, parafrázu či opis frazeologickej jednotky (napokon, tak sa to robí vo výkladových slovníkoch). T. Z. Čerdanceva (1982) hovorí o ideograme ako o „metajazykovej jednotke, svojráznom výklade frazeologickej jednotky, jej neutrálnom ekvivalente. Môže byť slovom, slovným spojením alebo vetou, kde každé slovo musí presne zodpovedať mimokon-textovému slovníkovému významu“ (s. 7).

como un corcel/como un corzo/como un galgo/como un gamo...; tal. *correre come un cavallo/come un can levriero/come un capriolo*.⁶

Takto by sme mohli zostaviť synonymické rady UP, resp. heteronymické UP, porov. i archisému [nevhodnosť, neprimeranosť]: *pristane mu to ako krave sedlo/ako svini rohy/ako psovi piata noha; akoby sviňu osedlal/ako voly do koča...*

V tejto súvislosti vznikajú ďalšie otázky, napr. či ide o lexikálne varianty alebo o synonymné UP (porov. Mlacek, 1979): *čušať ako myš v diere* — *čušať ako zajac v chrasti*; *spať ako myš na/vo vreci* — *spať ako zajac pri ceste*. Tu by mohlo ísť o lexikálne varianty, ale synonymom k UP *čušať ako myš v diere* je prirovnanie *čušať ako voš pod chrastou*, lebo v prvom prípade sa obraz týka jedného druhu triedy cicavcov, v druhom druhu triedy hmyzu, čiže pri synonymách máme do činenia s rôznymi lexikálno-sémantickými (onomaziologickými, tematickými...) skupinami,⁷ lenže UP s tým istým Kt môžu poukazovať na rozdielne významy UP, teda ide o samostatné frazémy (to sa, prirodzene, musí odraziť aj v lexikografickej praxi, napr.):

bolo ich ako myši (veľa) — *čušať ako myš v diere* (správať sa veľmi ticho, neohlasovať sa) — nemať ani čo by myš uniesla (ani toľko ako kostolná myš) — chudobný ako kostolná myš (veľmi chudobný, bez majetku, bez prostriedkov) — spať ako myš... (*spať* čujne, ľahkým spánkom) — skryť sa ako myš do diery — plesnivý ako myš — holý ako myš — mokrý ako myš.

Tu vidieť, že pri identifikácii celkového zmyslu UP treba prizerať na všetky zložky UP.

⁶ Túto problematiku treba ďalej rozpracovať v zmysle sémovej (komponentovej) analýzy jazykových jednotiek, v našom prípade UP (porov. Sikra, 1988), lebo pri niektorých UP možno vyčleniť sémy [rýchlosť], [typ kroku], [prostredie], [rytmus]..., kde sa v UP často premieta hodnotiaci postoj expedienta (podávateľa), napr.: *utekať / trieľať / prášiť... ako vyplašený zajac; ukfča sa ako zajac v brázde*.

⁷ Aj pri vydeľovaní takýchto skupín je dosť subjektivismu, ako sa o tom môžeme presvedčiť, keď napr. porovnáme rozličné zbierky porekadiel a prísloví alebo tzv. pojmové slovníky (porov. Casares, 1959). Mohlo by sa totiž uvažovať aj tak, že do jednej lexikálnosémantickkej skupiny by mohli patriť živočíchy (animalia) — neberieme na zreteľ presné taxonomické hierarchické usporiadanie organizmov, ako sa to robí v biológii — a do druhej neživá príroda, a tak by išlo o synonymá: *čušať ako myš v diere / ako zajac v chrasti / ako voš pod chrastou / ako ryba* — oproti *čušať ako pena* (KSSJ, 1987, s. 68).

Výrečným svedectvom toho, ako niektorí frazeológovia hodnotia lexikálne varianty a synonymá, je Nazarjanova (1965) práca o UP vo francúzštine: *mourir* (ľud.: *crever*) *comme un chien* „zdochnúť ako pes“ — v SSJ V, 1965, s. 581 sa hodnotí ako *vulg.*, vo franc. máme aj variant s neutrálnym komponentom *mourir* „zomrieť“ — *crever comme un rat* (Nazarjan ho kvalifikuje ako ľudové; *rat* „potkan“). Udivuje však, že synonymom spojenia *hurler comme un chien* „vyť / zavýjať ako pes“ je spojenie *hurler comme un loup* „vyť“ / zavýjať ako „vlk“ (s. 49). My by sme tieto UP pokladali za lexikálne varianty. Zdá sa, že pre Nazarjana kritériom boli rozdielne lexémy: *chien* — *loup*, ktoré pomenúvajú rozdielne druhy, ale tej istej lexikálnosémantickkej skupiny (čelade psovitéch, canidae) (pokiaľ ide o problematiku lexikálnej variantnosti a synonymie porov. aj Kučerová, 1985; Mlacek, 1984).

5. Nebude od veci, keď si povšimneme aj štylistickú stránku UP. Je známe, že keď sa hovorí o sémantických a iných vlastnostiach frazémy, uvádza sa aj expresívnosť (Mlācek, 1984, s. 41), hoci niektorí jazykovedci popri „expresívnych frazeologických jednotkách“ hovoria aj o „nociónálnych frazémach“ (Mistrík, 1985, s. 93—96). Nazdávame sa, že tzv. nociónálne frazémy nepatria do frazeológie, lež do terminológie, lebo ide o združené viacslovné pomenovania, čo však nevyklučuje, že niektoré typy frazeologizmov nemôžu byť termínmi: *pastierska kapsička*, *Malý voz*, *zajačí pysk...*“ (porov. Kučerová, 1974). Možno súhlasí s formuláciou F. Mika (1985), že „expresívnosť je v takej alebo onakej miere prítomná vo frazeológii všade. Je to jej konštitutívna sémantická črta“. Dodáva však, že „skratku *expr.* treba potom vlastne chápať ako veľmi *expr.* Je to prasto pracovná konvencia týchto textov“.

S kvalifikátorom *expr.* sa však stretávame aj v lexikografických a frazeografických prácach; dokonca pri tej istej frazeologickej jednotke raz je, inokedy nie je. Aj to je dôkaz, ako ťažko hodnotiť stupeň expresivity jazykových jednotiek⁸ (porov. *hladný ako vlk/ako pes expr.* u E. Smieškovej, 1974, s. 265 a bez štylistickej skratky v Krátkom slovníku slovenského jazyka (KSSJ), 1987, s. 114 a v Slovníku slovenského jazyka (SSJ) I, 1959, s. 476; V, 1965, s. 122). Podobne je to aj v iných prípadoch, napr. spojenie *otriasť sa ako pes* kvalifikuje E. Smiešková (1974, s. 184) ako *hovor.*, obyč. *pejor.*, v KSSJ (s. 273) sa toto spojenie uvádza bez štylistickej kvalifikácie.

Jednako istá miera expresívnosti UP sa dá „vycítiť“ pri lexikálnej variantnosti: spojenie *utekať ako zajac* je iste menej expresívne než spojenie *trieliť/prášiť ako (vyplašený) zajac* (porov. skratku *expr.* pri týchto slovesách v KSSJ, s. 330, 468), *pracovať/robiť ako vôl* oproti *driet/tahať ako vôl* atď.

Uvedieme niektoré ďalšie prirovnania s menom zvierata, ktoré sa zo štylistickej stránky nehodnotia rovnako; napr. spojenie *rozumie sa tomu ako koza petržlenu* sa označuje ako *iron.* (porov. Smiešková — Simáné, 1981, s. 60), ako *hovor. iron.* (Smiešková, 1974, s. 185), ako *expr.* v SSJ III, 1963, s. 873. Synonymné UP *rozumie sa tomu ako krava muškátu* je pre autorky Slovensko-maďarského frazeologického slovníka (s. 62) *hovor. expr.* Komparatívny frazeologizmus *má ho rád ako koza nôž* je *žart.* v KSSJ (1987, s. 165), *žart.* v SSJ I (1959, s. 756), kde sa jeho obmena

⁸ Expresivita, ako je známe, sa niekedy zamieňa s emocionálnosťou, ale dnes sa oba pojmy častejšie rozlišujú, pričom „emocionálnosť je užší pojem ako expresívnosť...“ (Mistrík, 1985, s. 80; pozri aj Považaj, 1988). Ch. Bally (1957) expresívnosť stotožňuje s afektívnosťou a na inom mieste (porov. s. 158) zdôrazňuje, že ak sa má expresivita prejavíť, treba do reči zapojiť aj emotívne myslenie. Len o afektívnosti hovorí nemecký hispanista W. Beinhauer (1968).

Ťubiť niekoho ako koza nôž hodnotí ako *iron.*; prirovnanie *tučný/vykŕmený ako bagún* je podľa KSSJ (s. 41) *expr.*, ale UP *tučný ako brav/ako medveď/ako sud* KSSJ (1987, s. 471) hodnotí ako štylisticky neutrálne.

Napokon ešte spomenieme, že aj medzi našimi dokladmi možno nájsť UP s nádychom ľudovosti alebo nárečovosti, ako o tom svedčia príklady z A. P. Zátareckého, napr.: *obskakovať ako mačka okolo myši* (Bošácka dolina); *napral sa ani mašuro* (Bošácka dolina); *ó, znati, znati, ktorý je ženatý: skrčí sa, zhrbí sa ako pes kudlatý; temeší sa ako starý medveď*; ľudový nádych má aj prirovnanie *je do nej buchnutý ako somár do kopy sena*.

Na záver našej štúdie môžeme povedať, že skúmanie UP z hľadiska jednej lexikálno-sémantickej skupiny nám pomáha lepšie vysvetliť niektoré stránky frazém tohto typu. Niektoré príznaky sú spoločné všetkým frazeologickým jednotkám (expresivita, ustálenosť...), iné sú špecifické len pre UP (trojčlenná štruktúra, motivačné zdroje a i.).⁹ Zaiste, problematiku UP z tohto hľadiska sme iba načrtli. Riešenie niektorých otázok možno *mutatis mutandis* aplikovať aj na iné motivačné zdroje a iné typy frazeologizmov. Ukazuje sa napr., že boľavým miestom je problém riešenia lexikálnej variantnosti, polysémie a homonymie, presnej identifikácie zmyslu niektorých frazém a pod.¹⁰ Pri lexikálnej variantnosti si neraz kladieme otázku, ktorý variant je základný. Iste nebudeme zaň pokladať podobu UP, ktorého komponentom je štylistické synonymum: *trieliť/prášiť ako zajac* (tu je základný variant *utekať ako zajac*, resp. variant s fakultatívnym členom *utekať ako vyplašený zajac*).

Ako hodnotiť UP *redikať sa/teperiť sa/terigať sa ako starý medveď* (Zátarecký, 1974, s. 267)? Všetky tri slovesné zložky (*Tk*) sú štylisticky príznakové, ktorý variant je však príznakovejší? Lexémy *redikať sa, terigať sa* sa u J. Mistríka (1969) neuvádzajú. Ak vezmeme do úvahy tú okolnosť, že sloveso *teperiť sa* má relatívnu frekvenciu 1, UP s touto zložkou možno pokladať za základný variant.¹¹

⁹ Doteraz sa frazeológovia s obľubou venovali tzv. somatickým frazeologizmom, somatizmom, aj keď ide o frazeológiu v najširšom zmysle slova (porov. Smiešková, 1984; Wotjak, 1985), kde sa veľmi často vyskytujú pomenovania *ruka, prst, hlava, oko, srdce* a pod., ako o tom svedčia aj príslušné heslá výkladových, prekladových i frazeologických slovníkov.

¹⁰ Napríklad podľa našich lexikografických prameňov (SSJ I, 1959, s. 651; KSSJ, 1987, s. 144; Smiešková, 1974, s. 95) UP *držať sa niečoho / niekoho ako pes ježa* znamená „pevne, presne sa niečoho pridržiavať; vytrvalo sa držať niekoho“. Je to naozaj tak? Nie je to presne naopak?

¹¹ V Zátareckého zbierke (s. 267) sme našli aj variant *temeší sa ako starý medveď*, ale treba ho pokladať za ľudový, resp. nárečový (v SSJ sa sloveso *temešiť sa* nenachádza).

V iných prípadoch, ako sme už naznačili, situácia môže byť komplikovanejšia, napr. (kontextové) synonymum, resp. hyponymum *zaštipaný/špinavý ako prasa* (Záturecký, 1974, s. 319) oproti spojeniu *zamazaný ako sviňa* (Záturecký, 1974, s. 319); slovesným zložkám zodpovedá takáto relatívna frekvencia: *prasa* 6 — *sviňa* 4. UP s názvom *ošipaná* sme zatiaľ nenašli; relatívna frekvencia je podľa J. Mistrika (1969, s. 454) 0.

Na druhej strane slovo *bujak* je v UP frekventovanejšie než *býk*: *ide ta ako bujak na jatku; vypasený ako bujak; nafúkaný ako bujak; sprostý ako býk* (Záturecký, s. 92, 402, 406; 339). Slovo *býk* má relatívnu frekvenciu 9, ale slovo *bujak* sa do frekvenčného slovníka nedostalo.

V tomto príspevku sme sa úmyselne vyhýbali otázkam, ktoré doteraz boli dosť pertraktované. Do našich zoznamov sme nezahrnuli UP, ktorých zložkou je vzťahové adjektívum odvodené od mena cicavca: *krátky ako zajačí chvost; poctivá ako svinská putenka* (Modra, Záturecký, s. 50)...

Napokon treba uviesť, že osobitne by sa mohlo hovoriť aj o hraniciach UP a najmä o zapájaní ustálených prirovnaní do kontextu. Ale to je už námiet na ďalšie príspevky.¹²

Literatúra

- BALLY, Ch.: El lenguaje y la vida. Buenos Aires, Editorial Losada, S. A. 1957, s. 123.
- BEINHAUER, W.: El español coloquial. Madrid, Editorial Gredos, S. A. 1968, s. 166—307.
- BENKOVIČOVÁ, J.: Otázka významového odtienku v sovietskej lexikológii a lexicografii. Jazykovedný časopis, 39, 1958, s. 79—85.
- CASARES, J.: Diccionario ideológico de la lengua española. Barcelona, Editorial Gustavo Gili, S. A. 1959. 887 s.
- CERDANCEVA, T. Z.: Italjansko-ruskij frazeologičeskij slovar. Moskva, Russkij jazyk 1982. 1056 s.
- CERMÁK, F. a kol.: Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přírovnání. Praha, Academia 1983, s. 471.
- KOCIŠ, F.: Synonymia a synonymá z lexikologického a lexicografického aspektu. Slovenská reč, 53, 1988, s. 37—48.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala — M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1987. 587 s.
- KUČEROVÁ, E.: Z problematiky slovných spojení. In: Štúdie z porovnávej gramatiky a lexikológie. Bratislava, Veda 1974, s. 7—39.
- KUČEROVÁ, E.: Sémantická analýza „ustálených prirovnaní“. In: Jazykovedné štúdie. 16. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1981, s. 135—138.
- KUČEROVÁ, E.: Voľné a ustálené prirovnania. Nedeľná Pravda, 26. 8. 1983, s. 7.
- KUČEROVÁ, E.: Obsah a forma frazeologickej jednotky. In: K princípom marxistickej jazykovedy. Red. J. Horecký. Bratislava, Jazykovedný ústav E. Štúra SAV 1985, s. 167—171.

¹² Na to, ako vyzerá lexicografické spracovanie niektorých UP vo výkladových, resp. frazeologických slovníkoch, sme už čiastočne poukázali v tomto článku. Osobitne by sa dalo hovoriť, aká je situácia v prekladových slovníkoch.

- KUCEROVÁ, E.: K voprosu ob „ustojčivych sravnenijach“. In: *Recueil linguistique de Bratislava*. 8. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1985, s. 78—82.
- MIKO, F.: *Frazeológia v škole*. [Skriptá.] Nitra, Pedagogická fakulta 1985, s. 62.
- MISTRÍK, J.: *Frekvencia slov v slovenčine*. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969. 726 s.
- MISTRÍK, J.: *Štylistika*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 582 s.
- MLACEK, J.: Variantnosť a synonymickosť pri ustálených prirovnaniach. *Slovenská reč*, 44, 1979, s. 3—9.
- MLACEK, J.: Základné typy ustáleného prirovnania. *Jazykovedný časopis*, 21, 1970, s. 172—188.
- MLACEK, J.: Variantnosť frazeológie ako lexikografický problém. In: *Obsah a forma v slovnej zásobe*. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 51—56.
- MLACEK, J.: *Slovenská frazeológia*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 156 s.
- MLACEK, J.: Polysémia a homonymia vo frazeológii. *Slavica Slovaca*, 23, 1988, s. 61—73.
- NAZARJAN, A.: *Obraznyje sravnenija francuzskogo jazyka*. Moskva, Nauka 1965. 199 s.
- POVAŽAJ, M.: O pejoratívnych slovách. *Kultúra slova*, 22, 1988 s. 301—309.
- Slovník slovenského jazyka*. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968. 6 zv.
- SMIEŠKOVÁ, E.: Ustálené prirovnania vo frazeológii (so zreteľom na lexikografické spracovanie). *Jazykovedný časopis*, 21, 1970, s. 189—201.
- SMIEŠKOVÁ, E.: *Malý frazeologický slovník*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 296 s.
- SMIEŠKOVÁ, E.: Názvy častí tela v lexikálnom zložení slovenských frazeologizmov. *Kultúra slova*, 18, 1984, s. 79—85.
- SMIEŠKOVÁ, E. — SIMÁNÉ, H. E.: *Slovensko-maďarský frazeologický slovník*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 145 s.
- SIKRA, J.: Typ lexikálneho významu a jeho sémová charakteristika (z hľadiska vzťahu denotatívnej a signifikatívnej zložky významu slova). *Jazykovedný časopis*, 39, 1988, s. 41—50.
- WOTJAK, G.: Algunas observaciones acerca del significado de expresiones idiomáticas verbales en el español actual. In: *Anuario de Lingüística Hispánica I*, Universidad de Valladolid 1985, s. 213—225.
- ZATURECKÝ, A. P.: *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*. Bratislava, Tatran 1974. 756 s.

Elena Tomajková – Božena Virthová

O SPOLUHLÁSKE H VO VÝCHODOSLOVENSKÝCH NÁREČIACH

1. Znelostná asimilácia vo východoslovenských nárečiach sa odlišuje od znelostnej asimilácie v spisovnej slovenčine tým, že sa neuskutočňuje pred spoluhláskou *h*. Okrem toho sa vo východoslovenských nárečiach uskutočňuje zmena spoluhlások *ch* a *h*. Táto zmena upútala pozornosť dialektológov už v minulosti.

Názory viacerých dialektológov na výskyt týchto hlások zhrňa Š. Lip-ták (1963). Píše, že F. Pastrnek (1893, s. 432) uvádza zmenu *ch* > *h* vo vý-

chodoslovenských nárečiach bez bližšieho objasnenia. S. Czambel (1906, s. 158) už naznačil, že tu ide o akúsi „bezpravidelnosť“ a „zmutok“ a že tu „bojuje so sebou výslovnosť slovenská, poľská, ruská, poprípade zhora aj maďarská“. L. Novák (1930, s. 19) sa zase domnieval, že ešte γ splynulo s blízkym x (ch) pod vplyvom poľskej, resp. malopoľskej výslovnosti. Predpokladal, že „vzdialenejší venkov bol akiste najmä v hospodárskom styku s mestami a mohol tam počuť všade príťažlivú „panskú“ výslovnosť poľskú, ktorá mohla mať tiež vliv na splynutie spirantickej striednice praslovenského g s x .“ Z Stieber (1929, s. 40) predpokladal, že výslovnosť hlásky h namiesto ch vznikla vo východoslovenských nárečiach pod vplyvom maďarskej a nemeckej výslovnosti. S ním súhlasil aj J. Liška (1944, s. 46). Podobný názor vyslovil J. Štolc (1953, s. 101—102) a niektorí ďalší bádatelia (F. Trávníček, V. Vážny, E. Pauliny, J. Stanislav, J. Orlovský). J. Stanislav (1958, s. 516) síce neodmietol názor, že je to maďarský vplyv, ale domnieval sa, že zmena $ch > h$ mohla vzniknúť aj domácim vývinom. Svoj názor opieral o stav v poľských a srbochorvátskych nárečiach, kde sa táto zmena tiež uskutočnila a kde maďarský vplyv nemožno predpokladať.

Podľa zistení Š. Liptáka je zmena $ch > h$ na Spiši pravidelná a má pokračovanie v goralských nárečiach na severnom Spiši, v Šariši v mestách Lipany, Sabinov, Bardejov, Prešov, Veľký Šariš, Solná Baňa a Solivar. Mimo tohto územia sa zmena $ch > h$ vyskytuje len v ojedinelých slovách, napr. *hlop*, *hlapec*, *Mihaľoúce*. Podľa Š. Liptáka sa zmena $ch > h$ uskutočňuje v týchto prípadoch: a) na začiatku slova pred samohláskami, napr. *horoba*, *hotar*, *hudoba*; b) pred znelými spoluhláskami na začiatku a vnútri slova, napr. *hviľa*, *zdehnuc*, *hvaric*; c) medzi dvoma samohláskami, napr. *muha*, *ohabic*, *orehi*.

V postavení na začiatku, vnútri a na konci slova pred neznelými spoluhláskami zmena nenastáva (Lipták, 1963, s. 162—165).

„Prítomnosť alebo neprítomnosť hlasu“ pri výslovnosti spoluhlásky h zaznamenal J. Stanislav vo svojej knihe Liptovské nárečia. Rozlišuje „hlasné“ a „nehlasné“ h . Podľa neho vo východoslovenských nárečiach a vo východnej polovici Liptova až za Mikuláš je h nehlasné (neznelé), môžeme ho pozorovať len v skupinách spoluhlások, keď h regresívne asimiluje spoluhlásky, napr. *fhľtnu*, *nat_hlavu*, *f_hrnci*, *bes_husi*, *shovárat sa*, *shňitüo*. Toto „neznelé h “ sa podľa jeho zistení často úplne redukuje: *xit_o*, *f_rátku* (v Hrádku), *s_íp* (z Hýb), *pot_rncom*, *sorela* (zhorela), *sňití*, *f_rnci*, *f_rbe*.

V západnej polovici Liptova je v týchto pozíciách predchádzajúca spoluhláska vždy znelá: *v haláši*, *z hájňik*, *v hrnci*, *z hrsti*, *bez hnoja*, *zhovára sa*.

Pri automatizovaných frekventovaných výrokoch a v spoločenských formulách môže dôjsť k redukcii *h* v koncovej časti slova v skupinách *-aha-*, *-ohu-* v izolovaných výrazoch: *prisám bou*, *pám bo usliš*. Protetické *h* podľa J. Stanislava (1932, s. 216—217) máme len v niekoľkých slovách. Okrem toho na začiatku slova v domácich i v cudzích slovách sa môže uskutočniť redukcia *h*: *uosta* namiesto *huosta*, *anka* atď.

Vo východoliptovských nárečiach, ktoré boli zasiahnuté vplyvom východoslovenského obyvateľstva, „miesto *x* je *h* len v ojedinelých prípadoch: *paholok* (vo Važci *paxoňok*), ale už všade je *paxoľiatko*; v celom Liptove je *ňehať*, *nahať* . . .“ (Stanislav, 1932, s. 214—217).

Zamieňanie spoluhlások *x* a *h* na východnom Slovensku vysvetľuje R. Krajčovič (1981, s. 73) ako splyvanie, ktoré je značne nerovnomerné a miestami sporadické: „Niekdedy sa tento jav vykladá ako dôsledok kontaktu domáceho obyvateľstva s príslušníkmi tých jazykov, ktoré konsonant *ch* alebo *h* v systéme nemajú. Na východnom Slovensku by do úvahy prichádzal vplyv maďarčiny (nemá *ch*) alebo poľštiny (nemá *h*). Pravda, nemožno jednoznačne vylučovať ani to, že je to jav domáci, pretože staré veláry *ch*: γ boli si v zvukovej realizácii blízke.“

R. Krajčovič zmenu $g > \gamma > h$ v slovenčine vykladá ako dôsledok striedania po II. palatalizácii. „Neskôr, asi v snahe prehľbiť rozdiel medzi členmi znelostného páru $ch > \gamma$ trená zadopodnebná hláska γ sa zmenila na hrtanovú *h*“ (1961, s. 44).

Vývin $g > \gamma > h$ bol rovnaký v češtine i v slovenčine až do 12. stor. Vývin od *g* vykladá B. Hála (1962, s. 252) tak, že znelé okluzívy sú artikulované s menšou silou ako neznelé, preto sa môžu meniť na frikatívy. Artikulácia znelých frikatív sa podľa neho koná s istou pohodlnosťou — trecí šum znie veľmi slabo, ba môže aj úplne zaniknúť (môže ho prekryť znenie hlasu). Slabý, nezreteľný velárny šum bol síce nahradený laryngálnym šumom, ale ani hrtanová spoluhláska nie je zaistená proti oslabovaniu trecieho šumu.

Pri porovnávaní výslovnosti hlásky *h* v maďarčine a v poľštine sa ukazuje, že maďarské *h* a poľské *ch* sa podľa našich predbežných výskumov vyslovujú rovnako. Z experimentálneho hodnotenia nahrávok výslovnosti, ktoré sme urobili s poslucháčmi maďarskej a poľskej národnosti na FF UK, sme zistili, že znelostná asimilácia neznelých spoluhlások sa pred maďarským *h* a poľským *ch* neuskutočňuje a znelé spoluhlásky sa asimilujú na neznelé. Akustický záznam maďarského *h* a poľského *ch* sa podobá na záznam hlásky *ch*, no pri auditívnom hodnotení sa vníma ako hrtanový zvuk (porov. The principles of the international phonetic association, 1982, s. 16). V maďarčine i v poľštine sa toto neznelé *h* vyslovuje medzi samohláskami, ako aj pri stretnutí neznelých i znelých spoluhlások

so spoluhláskou *h*. Hláska *h* sa vyslovuje s väčšou artikulačnou námahou, akoby dyšnosťou, s väčším množstvom šumu a s väčšou spotrebou dychu ako hláska *h*. Jej artikuláciu by sme mohli nazvať hrtanovou artikuláciou spoluhlásky *ch*. Potom by sme mohli povedať, že ide o modifikáciu miesta artikulácie nezneléj úžinovej ústnej spoluhlásky. Pravda, rovnako možno povedať, že ide o stratu znelosti *h*, t. j. *h*, hoci podľa B. Hála (1962, s. 255) tón pri výslovnosti neznelého *h* znie, ale „viac nečisto, brumlavo a pomerne hlboko v porovnaní so znelým *h*“. B. Hála rozlišuje 1. netrené (nefrikatívne) až zanikajúce *h*; 2. neznelé *h*. Uvádza aj artikulačný opis zanikajúceho *h*: „Ak sa pri výslovnosti spoluhlásky *h* šetrí dychom, ľahko zaniká jej trecí šum, pretože ako rozkmitávanie nedokonale zblížených a nie príliš napätých hlasoviek, tak i voľný únik vzduchu trojuholníkovou štrbinou sú príčinou veľkej dychovej spotreby pri výslovnosti *h* osobitne v postavení medzi dvoma samohláskami, ale napr. aj v postavení medzi samohláskou a slabičnou sonórou niekedy dochádza k oslabeniu *h*, niekedy k jeho úplnému zániku. Čeština nemá neznelé *h*. Okrem zneléj hrtanovej spoluhlásky *h* rozlišuje netrené (nefrikatívne) *h*, ktoré stratilo trecí šum, ale zachovalo si znenie hlasu. Hála to vysvetľuje tým, že pozvoľné kmitanie hlasoviek asimiluje k rýchlejšiemu a výraznejšiemu kmitaniu hlasoviek pri obidvoch susedných samohláskach. Tým sa zároveň „brumlavý zvuk *h* mení na čistý samohláskový tón“ (Hála, 1962, s. 250).

V slovenčine (na rozdiel od češtiny) sa v mnohých spisovných prejavoch oslabuje alebo úplne stráca znelosť *h* na hranici morfému. Vtedy sa pred spoluhláskou *h* tiež (ortoepicky chybné) vyslovuje neznelá spoluhláska namiesto zneléj. Znelosť *h* sa najčastejšie oslabuje na absolútnom začiatku slova po prestávke. Vtedy sa artikulácia začína neznelým šumovým prídychom, pričom sa obidve zložky (neznelý prídych i znelé skrátené *h*) vnímajú ako jedna hláska. Tak sa namiesto [*hora*, *házať*] môže vysloviť [^h*hora*, ^h*házať*].

Oslabenie alebo strata znelosti *h* (t. j. vypadnutie *h*) a z toho vyplývajúca chybná znelostná asimilácia býva v nedbanlivej výslovnosti aj vnútri slova, napr. v slovách ako *rozhlas*, *rozhodca* atď. Vtedy sa chybné vyslovuje [*ros^hlas*, *ros^ho>ca*] atď., niekedy dokonca [*ros_hlas*, *ros_ho>ca*] a pod. (Znakom [^h]) sa tu označuje neznelý prídych so skráteným znelým *h* čiže čiastočne znelé *h* [Kráľ, 1984, s. 125]). Treba preskúmať, či sa oslabuje, alebo až zaniká spoluhláska *h* (v slovenčine tak ako v češtine), ak zaniká trecí šum (oslabuje sa výdychový prúd) pri jej výslovnosti.

Úvodným prehľadom sme chceli priblížiť tematiku, ktorú sledujeme v našom výskume. Určili sme si tieto ciele: 1. zistiť, ako sa znelostná asimilácia uskutočňuje vo vybraných oblastiach východného Slovenska s ohľadom na znelostnú asimiláciu pred spoluhláskou *h* a porovnať zne-

lostnú asimiláciu východného a západného Slovenska, 2. zistiť rozsah zmeny $x > h$ v jednotlivých oblastiach východného Slovenska z materiálu archívu slovenských nárečí, ktorý sa nachádza v oddelení fonetiky FF UK, a hľadať vzťah medzi touto zmenou a neprítomnosťou znelostnej asimilácie pred spoluhláskou h , 3. podať klasifikačný opis spoluhlásky h a jej systémové zaradenie v inventári hlások.

2. Znelostná asimilácia na východnom Slovensku

Spracovali sme materiál z týchto oblastí východného Slovenska:

a) juhozápadná skupina

spišský areál: obce Jaklovce, Žehra, Spišský Štvrtok, Huncovce;

šarišský areál: obce Poloma, Krivany (západný Šariš);

abovský areál: obce Rudník (západný Abov), Herľany (východný Abov);

b) stredná skupina

šarišský areál: obce Záhradné (stredný Šariš), Dlhá Lúka (severný Šariš);

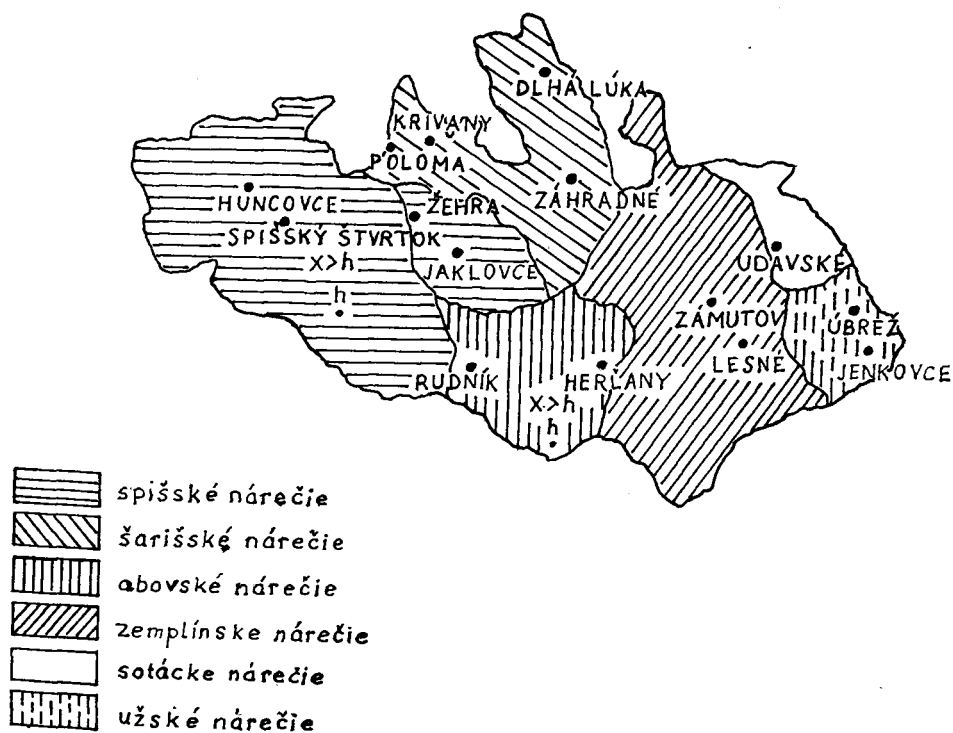
zemplínsky areál: obce Lesné a Zámutov;

c) východná skupina

sotácky areál: obec Udavské;

užský areál: obce Úbrež a Jenkovce.

Geografické polohy všetkých skúmaných obcí uvádzame v mapke.

Geografické polohy všetkých skúmaných obcí; zmena $x > h$ a výslovnosť hlásky h .

Materiál z jednotlivých obcí tvorilo priemerne 40 strán strojom prepísaného nárečového textu z každej obce.

Doteraz sme uskutočnili najmä orientačnú analýzu tzv. sluchovou metódou. V našich nahrávkach sme vyhľadali všetky prípady, kde sa mala uskutočniť znelostná asimilácia, a pozorovali sme jej prítomnosť na morfológických hraniciach vo všetkých pozíciách, ktoré uvádzame v tabuľke.

Tabuľka č. 1

Znelostná asimilácia na hranici slov (absolútny výskyt)				
	Cvc° + SON	Cvc° + Cvc	Cvc° + V	Cvc + Cvc°
Užské nárečie:				
Jenkovce	214	69	50	51
Úbrež	254	122	106	113
Sotácke nárečie:				
Udavské	196	108	100	61
Zemplín:				
Zámutov	248	116	133	32
Lesné	204	81	60	45
Šariš:				
Záhradné	232	114	98	95
Dlhá Lúka	214	103	95	89
Poloma a Krivany	278	176	103	42
Spiš:				
Jaklovce	198	107	94	65
Žehra	203	116	107	59
Abov:				
Rudník	193	78	70	29
Herľany	172	83	91	59

Význam symbolov: C — konsonant; SON — sonóra; V — vokál; Cvc — znelý konsonant; Cvc° — neznelý konsonant; vc — znelosť; vc° — neznelosť.

Asimilačné zmeny: Cvc° + SON : Cvc + SON
 Cvc° + Cvc : Cvc + Cvc
 Cvc° + V : Cvc + V
 Cvc + Cvc° : Cvc° + Cvc°

Iná situácia je pred spoluhláskou *h*.

2.1. Znelostná asimilácia pred spoluhláskou *h*

Pred spoluhláskou *h* sa znelostná asimilácia neuskutočňuje v týchto oblastiach východného Slovenska:

spišský areál: Jaklovce, Žehra, Spišský Štvrtok, Huncovce;

sarišský areál: Poloma a Krivany (západný Šariš);

abovský areál: Rudník (západný Abov), Herľany (východný Abov).

Neprítomnosť znelostnej asimilácie pred spoluhláskou *h* v uvedených obciach uvádzame v tabuľkách.

2.2. Porovnanie znelostnej asimilácie východného a západného Slovenska

V západoslovenských a východoslovenských nárečiach môžeme aj dnes nájsť viaceré spoločné črty, ktoré vznikli historickým vývinom. Kladieme si otázku, či v týchto nárečových skupinách jestvujú aj niektoré spoločné črty v znelostnej asimilácii. V asimilačnej pozícii pred samohláskami a pred zvučnými spoluhláskami sa v skalickom nárečí a v okolí Se-

Tabuľka č. 2

Znelostná asimilácia pred spoluhláskou <i>h</i> (na morfeomatických hraniciach, kde sa stretáva znelá alebo neznelá spoluhláska so spoluhláskou <i>h</i>)					
Obec	Predpona + koreň slova		Hranica dvoch samostatných slov		
	Celkový výskyt	Asimilácia znej spoluhlásky na neznelú	Celkový výskyt	<i>h</i> bez asimilačného účinku	Asimil. znej spoluhlásky na neznelú
Jaklovce	3	1	17	6	6
Žehra	7	7	34	14	12
Poloma a Krivany	2	2	39	19	12
Rudník	2	2	62	50	11
Herľany	5	4	19	10	8

nice znelostná asimilácia neuskutočňuje. V prípadoch znelá spoluhláska + vokál sa uskutočňuje disimilácia (Tomajková, 1983, s. 345). V uvedených východoslovenských nárečiach sa zasa neuskutočňuje znelostná asimilácia neznelých spoluhlások pred spoluhláskou *h* (pri znelých spoluhláskach v pozícii pred spoluhláskou *h* zaznamenávame stratu znelosti; porov. tabuľky č. 2 a 3). V užských, sotáckych a zemplínskych nárečiach sa znelostná asimilácia pred spoluhláskou *h* uskutočňuje tak ako v spisovnej slovenčine. Počet prípadov jej uskutočnenia je zahrnutý v tabuľke č. 1.

Tabuľka č. 3

Znelostná asimilácia pred spoluhláskou <i>h</i> v percentuálnom vyjadrení			
Obec	Celkový výskyt	Spoluhláska <i>h</i> sa správa ako znelá	Spoluhláska <i>h</i> sa správa ako neznelá
Jaklovce	20	7—35 %	13—65 %
Žehra	41	8—20 %	33—80 %
Poloma a Krivany	41	8—20 %	33—80 %
Rudník	64	1—2 %	63—98 %
Herľany	24	2—8 %	22—92 %

Z našich doterajších výskumov vyplývajú tieto závery: V skalických a záhorských nárečiach sa v pozícii $Cvc^{\circ} + SON$ a $Cvc^{\circ} + V$ vo väčšine prípadov znelostná asimilácia neuskutočňuje. V prípadoch $Cvc + SON$ a $Cvc + V$ sa uskutočňuje disimilácia. V ostatných situáciách uvedených v tabuľke č. 1 ($Cvc^{\circ} + Cvc$ a $Cvc + Cvc^{\circ}$) je znelostná asimilácia vo východoslovenských nárečiach rovnaká ako v spisovnej slovenčine i v západoslovenských nárečiach ($Cvc^{\circ} + Cvc$ sa asimiluje na $Cvc + Cvc$ a $Cvc + Cvc^{\circ}$ sa asimiluje na $Cvc^{\circ} + Cvc^{\circ}$). V uvedených východoslovenských nárečiach je zaujímavá situácia pred spoluhláskou *h* ($Cvc^{\circ} + h$ sa vyslovuje $Cvc^{\circ} + h$ a $Cvc + h$ sa asimiluje na $Cvc^{\circ} + h$). Podľa doterajších zistení sa ukazuje, že zaujímavá situácia z hľadiska znelostnej asimilácie pred spoluhláskou *h* — podobná situácii na východnom Slovensku — je aj v časti záhorskej nárečovej oblasti. Na vyslovenie úpl-

ných záverov však potrebujeme urobiť hlbší fonetický experimentálny výskum.

2.3. Zmena $x > h$ na východnom Slovensku

Podľa zistení Š. Liptáka je zmena $x > h$ v západnom Šariši a na celom Spiši pravidelná. Podľa nášho materiálu sa uskutočňuje v týchto oblastiach východného Slovenska:

spišský areál: Spišský Štvrtok, Huncovce;

abovský areál: Rudník (západný Abov), Herľany (východný Abov).

V západnom Šariši (Poloma, Krivany) sa zmena $x > h$ uskutočňuje len v ojedinelých prípadoch; podobne v Jaklovciach i v Žehre na Spiši. V Jaklovciach sme naopak v dvadsiatich prípadoch zaznamenali zmenu $h > x$ [xoctora; ňemoxli; ňexraľi; xraľi; moxla; oxrebela; prixriaľi]. Zaznamenal ju aj R. Krajčovič (1961, s. 44; 1981, s. 73): „Sú však aj oblasti so splyvaním v prospech *ch*: *chora*, *nocha* (tak ako *mucha*, *ucho*...“).

Zdá sa, že výslovnosť spoluhlásky *h* za *x* nie je dnes taká jednoznačná ako v minulosti. Obce Jaklovce a Žehra predstavujú smerom na východ okrajové oblasti Spiša. Zmena $x > h$ je tu na ústupe. Najviac v Jaklovciach, kde sa častejšie uskutočňuje znelostná asimilácia pred spoluhláskou *h*. Znelostná asimilácia pred spoluhláskou *h* sa tu uskutočňuje v rozsahu asi 35%, v Žehre v rozsahu 20%. V šarišskej oblasti, a to aj v západnom Šariši, ktorý je najbližšie k Spišu (Poloma, Krivany), dnes už výslovnosť *h* namiesto *x* ťažko dokumentovať, najmä keď domáci (65–70-roční) obyvatelia hovoria s cudzím človekom. (Zmenu spoluhlások $x > h$ považujú za výraznú odlišnosť svojho nárečia od spisovného jazyka a nechcú sa ňou prezentovať.) Znelostná asimilácia pred spoluhláskou *h* sa tu tiež uskutočňuje asi v 20%. Na strednom Spiši (Spišský Štvrtok, Huncovce) sa zmena $x > h$ v zásade udržiava, hoci je už tiež v pohybe.

Okrem toho sme zmenu $x > h$ zaznamenali v oblasti Abova, v zhode s Atlasom slovenského jazyka, a to v západnom i východnom Above (Rudník, Herľany). Možno predpokladať, že sa uskutočňuje aj v tých oblastiach Zemplína, ktoré sú blízko maďarských hraníc.

So zmenou $x > h$ súvisí aj znelostná asimilácia pred spoluhláskou *h*. Spoluhláska *h* v oblasti Abova sa správa ako znelá len v ojedinelých prípadoch. Neprítomnosť znelostnej asimilácie pri stretnutí neznelých spoluhlások so spoluhláskou *h* a asimiláciu neznelých spoluhlások na neznelé pred spoluhláskou *h* sme v týchto oblastiach našli až v rozsahu 90%.

3. Spoluhláska *h* a jej systémové zaradenie v inventári hlások

Okrem hlások *h*, γ , *x* sme na východnom Slovensku zaznamenali aj hlásku [h], ktorá je neznelou realizáciou (variantom) fonémy *h* s rovnakým miestom artikulácie.

Znelostný pár $x - \gamma$ s miestom artikulácie na mäkkom podnebí je doplnený o znelostný pár $h - h$ s miestom artikulácie v hrtane. Neznely prídych so skráteným znelym h čiže čiastočne znelé h [xh] považujeme za variant hlásky [h] (za jej modifikáciu). Vyskytuje sa totiž len v okolí, kde podľa normy nárečia predpokladáme výslovnosť spoluhlásky h .

Z fonetického hľadiska je h neznelá úžinová hrtanová spoluhláska. Pri jej výslovnosti je prítomné veľké množstvo šumu, temné zafarbenie ju artikulačne posúva dozadu, čím sa podobá spoluhláske x . Auditívne sa však líši od x tým, že sa vníma ako hrtanový zvuk.

Spoločné vlastnosti hlások h a x : neznelosť, úžinovosť.

Rozdielne vlastnosti hlások h a x : miesto artikulácie.

Spoločné vlastnosti hlások h a h : miesto artikulácie.

Rozdielne vlastnosti hlások h a h : prítomnosť znelosti.

Miera šumovosti sa stupňuje smerom od $h - \gamma - h - x$.

Hláska h vo výslovnosti jednotlivých ľudí môže byť modifikovaná rozlične. Smerom k hrtanovej znej spoluhláske h , smerom k neznej mäkkopodnovej spoluhláske x , alebo sa môže realizovať v podobe čiastočne zného h [xh].

Zmena $x > h$ sa mohla uskutočniť iba tam, kde sa spoluhláska h fonologicky hodnotila ako neznelá. Je to teda zmena $x > h$.

Existencia hlásky h má vplyv na znelostnú asimiláciu, ktorá sa pred ňou uskutočňuje tak ako pred neznelými spoluhláskami.

Hláska h (i keď rôzne modifikovaná), ale hlavne neprítomnosť párových zných spoluhlások pred ňou sa aj dnes vo výslovnosti zachováva v uvedených oblastiach veľmi dôsledne. Je dôkazom pôvodne uskutočnenej zmeny $x > h$, ktorú už dnes domáci obyvatelia menej dodržiavajú.

4. Ukážky nárečového textu

Obec Zehra

[som prišol ku žeňe jako pristaš / v žeňri / no a potim / me ňemaľi nič / lapilí zme gazdovac / no aľe zme to gazdofstvo / peic hektare zme še da kus prigazdovaľi / že zme še tam vibudovaľi / to veľo bulo šickeo / na uš / už ze bulo meňeľ / ta aľ meňeľ bulo dazras / aľe ket / jak hvara / že ke dobre robiš sebe / dobre maš / ke ci pan boľ da zdrova / že še xce robic / no ta maš fše / bo ešče tak hvareľi nam / jag deľčetom / ke cme tag dovedna robilí / bapka ňeboška ta / fše uš hvareľi tak / že xoz bi ci tvoja mac hori Iesi dala / ňebužeš robic / ňebužeš niž mac / kez nam priňesli / na už zme maľi / ňevesce mušeli daz z domu / kravu ofcu / šviňu / i kuri ňe / bo kura si gazdofstvo roshrebe / kuri še ňedavaľi /]

(74-ročný Valent Klešč)

Obce Poloma a Krivany

[ta hvari že / še buzeme učiz varic / no co buzeme / varic / pužgeme nadlubaz gruľox / odlubaľi me guľox s tam na poľu / no a na druhi zeň / roska zala / ti priňeseš harčiček / ti misečku / ti masla / ti tvarohu / a buzeme učiče varic / no a tag me xozilí s kuzeľami / do kuzeľnix / no ta to ňe še

predlo ta predlo / a potim / prišli xlopci s *ħarmoňiju* abo totu na usto ħarmo-
 ňiku a u_še / hralo tancovalo / aňi še ňeožeňil bo on / vo voňne spat / f teĭ
 druheĭ / slobodni ešče narukoval a potim / *na ruskix ħraňicox* / ho zabilo /
 to mi prišol taki huko_{do} hlavi / tag jag me hrabaĭ / ĭem hučelo hučelo
 f *ħlave* / no a me robili skopi / na paňskim ta tam jeden mi / fši še mi daco
 pital / a ja ňiž a mi ħvari / co še ħĕvaž daco na mňe / a ja ħvarim / ňe / aĕ
 še ci priznam / fšag ja ňečujem / bo temu už i tag *verx ħoreĭ* / *meso šĥorelo*
 / slaňina še topila / a uš *ħoreĭ* šmalec / toto šicko pohorelo //]
 (Krivany — 71-ročná Katarína Urdová)

Obec Herľany

[no a *pec ħĭeba* / večar som navarela banduri / ostruhala počohala / zapra-
 vela / taki kvaseg bul / to žme daĭi rozmoči_{ten} kvasek / jag rozmoknul
 ulapeĭi drožže wžali žme do teho daĭi / zamešeli / zapraveĭi to tag naretko /
 nahusto ňe naretko / a to stalo do rana / a rano som vecka stanula / zamešela
 som to na *ħĭep* / to uš *peĭc ħĭebi* mesceli še mi do peca / jak som to
 zamešela / tedi som zatopela do peca / pokeĭ pecu prehrela / toto vikislo / tak
 som odervala da kus cesta teho / a napekla lanĝoše / bo to bulo toto / *pret*
ħĭebom / fše lanĝož bul / tag oňi pošli doĕ jednu zahradu / a tedi ja som
 o>*dihla* že *ħvala* bohu / že mňe to tak prešlo / nakupela som / ešče som
 išla košic *ħoru* / ten partok / co mam na *ħripce* masni / horuco bulo / toto
 topelo še / ta už oňi mňe to šicko zoberu / ta reku ja prizem do bidovec /
 a ňic / za_{som} tag o>*dihla* sebe / išla som až domo //].
 (68-ročná Dorota Lukáčová)

Literatúra

- CZAMBEL, S.: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. Martin 1906, s. 158.
 HABOVŠTIK, A.: Atlas slovenského jazyka. Zv. 4. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968—1984.
 HÁLA, B.: Uvedení do fonetiky češtiny. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1962, s. 250—252.
 KRAJCOVIČ, R.: Pôvod a vývin slovenského jazyka. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981, s. 19—21, 73.
 KRAJCOVIČ, R.: Vývin slovenského jazyka. [Scriptum.] Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1961, s. 44.
 KRÁL, A.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984, s. 125.
 LIPTÁK, Š.: Geografické rozšírenie zmeny *ch > ħ* vo východoslovenských nárečiach. Jazykovedný časopis, 14, 1963, s. 162—165.
 LIŠKA, J.: K otázke pôvodu východoslovenských nárečí. Martin 1944, s. 46.
 Materiál archívu slovenských nárečí v oddelení fonetiky FF UK Bratislava.
 NOVÁK, L.: Zmena *g > ħ* v slovenčine. Zborník Matice slovenskej. 8. Martin, Matica slovenská, 1930, s. 19.
 PASTRNEK, F.: Študovanie slovenčiny. Slovenské pohľady, 13, 1893, s. 432.
 STANISLAV, J.: Dejiny slovenského jazyka. Zv. 1. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1958, s. 516.
 STANISLAV, J.: Liptovské nárečia. Martin, Matica slovenská 1932, s. 214—217.
 STIEBER, Z.: Lud slowiański. I. A. Kraków, 1929, s. 40.
 STOLC, J.: Spišský list z r. 1782. Jazykovedný časopis, 7, 1953, s. 101—102.
 TOMAJKOVÁ, E.: Znelostná asimilácia v nárečí obce Hlboké. Slovenská reč, 48, 1983, s. 345.
 The principles of the international phonetic association. International phonetic association. University College, Gower Street, London WC1E 6 BT, Reprinted 1982.

DISKUSIE

Ján Babčan

O PRAVOPISE SLOV VESMÍR A SLNEČNÁ SÚSTAVA

Pravidlá slovenského (ale i českého) pravopisu v slovách *vesmír* a *slnečná sústava* trvajú na písaní malých začiatočných písmen. Je to napr. rozdiel oproti ruštine, kde sa dôsledne píše veľké písmená (*Vselennaja, Solnečnaja sistema*). Angličtina nie je v tomto smere jednotná, napr. v oxfordskej *Encyclopedie of Geology — Planet Earth* z r. 1977 sa vo vetných súvislostiach píše *Solar System*, naproti tomu *Dictionary of Geosciences* z r. 1982 používa termíny *solar system* i *universe* s malými písmenami. V našej literatúre jedine doc. Skalský vo svojom článku v *Novom slove* (č. 25 z 23. júna 1988) v slove *vesmír* píše vždy veľké V.

V základných pravidlách písania veľkých písmen sa v našich jazykoch zdôrazňuje, že veľké písmená sa píše vo vlastných menách — čiže v názvoch istých a jedinečných osôb, vecí a javov, ktoré obyčajne vystupujú ako určité konkrétnosti.

Ako sa z hľadiska týchto hlavných zásad pozeráť na pojmy *vesmír* a *slnečná sústava*?

Jednoduchší sa zdá pojem *slnečná sústava*. Ak máme na mysli sústavu kozmických objektov existujúcich okolo nášho Slnka, potom je to jednoznačne konkrétny, jedinečný fenomén, a preto jeho názov by sa mal bez akýchkoľvek výhrad písať s veľkým písmenom, teda *Slnečná sústava*. Niečo iné môžu byť slnečné sústavy existujúce okolo iných slnc, ale tento termín sa v odbornej literatúre prakticky nepoužíva, skôr je bežný názov *hviezdne systémy* s malým začiatočným písmenom.

Pojem či slovo *vesmír*, svet, môže mať v podstate dvojaký význam. Môže to byť filozoficky chápaný fenomén, ale to môže byť aj prírodovedecký termín na označenie „nášho“ vesmíru. Filozofický vesmír je abstraktný pojem, zahrnujúci všetko čo existuje, známe i neznáme, všetky formy hmoty a antihmoty atď. Takých vesmírov, ako je náš, filozoficky chápaný vesmír môže (a dokonca musí) obsahovať nekonečné množstvo. Prírodovedecký (na bližšie objasnenie „náš“) vesmír je určitá konkrétna oblasť, vymedzená našimi pozorovaniami a znalosťami, siahajúca napr. v súčasnosti do oblasti najvzdialenejších kvazarov, oblasť, kto-

rá sa s rozširovaním vesmíru postupne rozširuje. Je to z nášho pohľadu jedinečný konkrétny jav, majúci svoj začiatok v kozmickej udalosti, ktorá sa v angličtine označuje ako *big bang*.

Pojmy *filozofický* a *prírodovedecký vesmír* nie sú preto totožné. To veľmi často vedie k určitým ťažkostiam pri vysvetľovaní ich podstaty. Preto i z tohto, nielen teda pravopisného dôvodu opierajúceho sa o kritériá jedinečnosti a konkrétnosti, by sa výraz *vesmír* v prírodovedeckom ponímaní mal písať s veľkým písmenom na odlišenie od nekonkrétneho filozofického vesmíru, pre ktorý ostáva písanie s malým *v*.

Ladislav Dvonč

O PISANÍ POMENOVANÍ SLNEČNÁ SÚSTAVA A VESMÍR

Vo svojom príspevku vychádza prof. J. Babčan (Katedra geochémie PvF UK) z konštatácie, že Pravidlá slovenského pravopisu (a rovnako aj Pravidlá českého pravopisu) kážu písať pomenovania *vesmír* a *slnečná sústava* s malými začiatočnými písmenami (autor nepresne hovorí o pojmoch *vesmír* a *slnečná sústava*). Ďalej spomína stav v ruštine, kde sa tieto pomenovania dôsledne píšú s veľkými písmenami, a stav v angličtine, ktorá podľa neho v tomto smere nie je jednotná. Nakoniec v prvom odseku spomína používanie pravopisnej podoby *Vesmír* s veľkým písmenom v článku V. Skalského O stvorení vesmírov z ničoho, ktorý vyšiel r. 1988 v *Novom slove*.

S určením písania pomenovaní *slnečná sústava* a *vesmír*, ktoré je v Pravidlách slovenského pravopisu (resp. aj v Pravidlách českého pravopisu), J. Babčan — ako ukazujú jeho ďalšie výklady — nesúhlasí. V základných pravidlách písania veľkých písmen v našich jazykoch (pod našimi jazykmi rozumie slovenčinu a češtinu) sa zdôrazňuje — uvádza J. Babčan —, že veľké písmená sa píšú vo vlastných menách, čo sú názvy istých a jedinečných osôb, vecí a javov, ktoré obyčajne vystupujú ako určité konkrétnosti. V našich gramatických príručkách sa niekedy podáva vymedzenie, ktoré má na mysli autor. Hovorí sa, že všeobecné je také meno (podstatné meno), ktoré sa môže vzťahovať na ktorýkoľvek predmet toho istého druhu, vlastné meno je také meno, ktorého úlohou je vzťahovať sa na určitý a jedinečný predmet (Pauliny — Ružička — Stolc, 1968, s. 144). Toto vymedzenie nie je presné, lebo aj všeobecným podstatným menom sa môže označovať určitý a jedinečný predmet, napr. *obloha*, *peklo*. Vlastné meno predstavuje pomenovanie istého predmetu (osoby, zvierata alebo veci) v rámci toho istého druhu, slúži na rozlíšenie predmetov toho istého druhu. Ide o pomenovanie druhového jedinca ale-

bo o pomenovanie druhových jedincov a takéto pomenovanie druhového jedinca vlastným menom je najdetailnejším klasifikovaním vonkajšej skutočnosti (Blanár, 1980, s. 6). V ďalšom výklade uvidíme, prečo je toto vymedzenie vlastného mena (vlastných mien) dôležité.

Potom si autor všima písanie pomenovaní *vesmír* a *slnečná sústava*. Na rozdiel od úvodu, v ktorom najprv hovorí o pomenovaní *vesmír* a potom o pomenovaní *slnečná sústava*, si pri detailnejšom rozbere obidvoch pomenovaní všima najprv pomenovanie *slnečná sústava* a až potom pomenovanie *vesmír* (aj tu nevhodne hovorí o pojme *slnečná sústava* a pojme *vesmír* a ich písaní). Všimneme si bližšie jeho výklady a závery, ku ktorým dochádza.

Jednoduchší sa podľa J. Bábčana zdá pojem *slnečná sústava*, lebo ak máme na mysli sústavu kozmických objektov existujúcich okolo nášho Slnka, je to potom jednoznačne konkrétny, jedinečný fenomén, a preto by sa mal bez akýchkoľvek výhrad písať s veľkým písmenom, teda *Slnečná sústava*. Niečo iné, hovorí autor ďalej, môžu byť slnečné sústavy existujúce okolo iných slnc, ale tento termín, ako hovorí, sa v odbornej literatúre prakticky nepoužíva, skôr je bežný názov *hviezdne systémy* s malým začiatočným písmenom.

Všimneme si vymedzenie pomenovania, resp. termínu *slnečná sústava*, ktoré je v Encyklopédii astronómie (1987, s. 554). *Slnečná sústava* je „Slnko, planéty a všetky ostatné telesá, ktoré okolo Slnka obiehajú, aj prostredie, v ktorom sa tento pohyb uskutočňuje“. Na to ukazuje aj ďalší výklad, že centrálnym telesom slnečnej sústavy je Slnko, hviezda veľmi rozšíreného typu v Galaxii. Encyklopédia astronómie nepozná slnečnú sústavu existujúcu okolo nejakého iného slnka čiže hviezdy, o ktorej hovorí autor. Podľa autora je však v takomto prípade bežný názov *hviezdne systémy*, resp. *hviezdny systém* (veď sa môže a aj musí týkať iba jednej hviezdy alebo slnka a či iného slnka). Autor jednako predpokladá používanie pomenovania *slnečná sústava* na označenie sústavy kozmických objektov existujúcich okolo nejakej hviezdy (slnka) ako centrálného telesa, centrálného objektu celej takejto sústavy. Ak ide o sústavu, ktorej centrom je naše slnko (v tomto prípade používame pravopisnú podobu *Slnko*), odporúča používať pravopisnú podobu *Slnečná sústava* s veľkým začiatočným S. Autor sa opiera o rozlišovanie dvojíc *zem — Zem, mesiac — Mesiac, slnko — Slnko*, o ktorom sa hovorí v Pravidlách slovenského pravopisu v kapitole o písaní veľkých písmen vo vlastných menách. Pravidlá hovoria, že veľké písmená píšeme okrem iného vo vlastných menách alebo v menách pokladaných za vlastné (v oficiálnych názvoch) a potom podávajú výpočet vlastných mien. V rámci zemepisných názvov na prvom mieste zaznamenávajú názvy

nebeských telies a súhvezdí (dnes hovoríme skôr o názvoch kozmických objektov a názvoch súhvezdí), napr. *Jupiter*, *Venuša*, *Alfa*. Poznamenávajú, že v hviezdárskom poňatí je aj *Zem*, *Mesiace*, *Slnce* (používa sa podoba *Slnko*; pozri Dvonč, 1987, s. 283—284). Autor k prípadom *Zem*, *Mesiace*, *Slnko* by pripojil aj názov *Slnčná sústava*, resp. k prípadom *zem* — *Zem*, *mesiac* — *Mesiace* a *slnko* — *Slnko* aj *slnečná sústava* a *Slnečná sústava*. Na prvý pohľad sa zdá, že tento autorov záver je správny, bližší pohľad na tieto prípady však ukazuje, že to tak nie je. Všeobecné podstatné meno *zem* v podobe *Zem* sa využíva na pomenovanie jednej z planét, ktoré obiehajú okolo nášho slnka (Slnka). Ďalšie planéty, ktoré obiehajú to isté slnko (hviezdu), tiež majú svoje názvy, napr. *Merkúr*, *Venuša*, *Mars* atď. Zodpovedá to vymedzeniu vlastného mena, ktoré sme podali vyššie. Ide o pomenovanie jedného predmetu z radu predmetov toho istého druhu. Pomenovaní takýchto predmetov musí byť vždy viac, nemôže ísť iba o jedno pomenovanie. Taká istá situácia je v prípade pomenovaní jednotlivých slnk a či hviezd. Druhovým pomenovaním je tu slovo *slnko*, ktoré ako všeobecné podstatné meno píšeme s malým začiatočným písmenom. Jednotlivé slnká (hviezdy) majú svoje osobitné pomenovania, vlastné mená, pričom všeobecné podstatné meno *slnko* sa využilo na pomenovanie nášho slnka, ku ktorému patrí aj naša planéta; napr. *Slnko*, *Proxima Centauri*, *Sírius*, *Aldebaran*, *Bellatrix*. Na veci nič nemení to, že nie všetky slnká (hviezdy) majú svoje názvy, ale iba najjasnejšie (Encyklopédia astronómie, 1987, s. 224), pričom pod hviezdou rozumieme tu iba objekt v užšom astronomickom chápaní. Počet hviezd je taký obrovský, že pomenovať každú hviezdu vlastným menom nie je mysliteľné. Rovnaká situácia je ďalej aj pri pomenovaniach mesiacov. Všeobecné podstatné meno *mesiac* sa využíva na pomenovanie telesa, ktoré obieha našu Zem, a v tomto prípade sa ako vlastné meno píše s veľkým začiatočným písmenom. Zároveň však existujú mesiace, ktoré obiehajú iné planéty našej slnečnej sústavy a tieto mesiace majú svoje osobitné názvy, takže názov *Mesiace* sa k nim priraďuje, napr. mesiace planéty Jupiter sú *Io*, *Európa*, *Ganymedes* atď. (známych je 16 mesiacov); sú mesiace Saturna, napr. *Mimas*, *Enceladus*, *Tethys* atď. Najnovšie existuje štvrtá dvojica pomenovaní rozlíšených pisaním malého a veľkého začiatočného písmena, a to *galaxia* (hviezdna sústava) — *Galaxia* (naša galaxia, naša hviezdna sústava, hviezdna sústava, do ktorej patrí naše Slnko a s ním aj naša Zem). Pomenovanie *Galaxia* nie je pritom izolované, popri ňom existujú aj názvy iných galaxií. Čo sa týka týchto názvov, situácia je tu podobná ako pri názvoch hviezd. Niektoré veľmi jasné a výrazné galaxie majú svoje názvy, napr. *Magellanove mraky*, *Veľká hmlovina*, *Sombrero*, ostatné galaxie názvy nemajú, niekoľko tisíc naj-

jasnejších galaxií má označenie podľa katalógov, v ktorom sú uvedené, napr. *M 31* (v katalógu Ch. J. Messiera s poradovým číslom 31), *NGC 224* (v katalógu J. Dreyera New General Catalogue s poradovým číslom 224), iné galaxie ani takéto označenie nemajú. Celkove možno povedať, že na označenie „našich“ kozmických objektov, t. j. objektov, ktoré sa nás bezprostredne týkajú, používame apelatíva vo funkcii vlastných mien a píšeme ich s veľkými písmenami (*Zem, Slnko, Mesiac, Galaxia*), na označenie iných kozmických objektov toho istého druhu tiež používame vlastné mená. Iná situácia je pri slnečných sústavách (ak prijmeme toto pomenovanie). Používanie podôb *slnečná sústava* — *Slnečná sústava* by bolo na mieste, keby jednotlivé slnečné sústavy mali svoje vlastné mená. V skutočnosti to tak nie je, sústavy iných hviezd (slnč) ako celok nemajú svoje vlastné mená. A ak nemajú svoje vlastné mená iné takéto sústavy, nie je opodstatnené používať na označenie našej slnečnej sústavy toto pomenovanie ako vlastné meno, lebo by to bolo izolované vlastné meno. Nestotožňujeme sa podľa toho s názorom J. Babčana na používanie vlastného mena *Slnečná sústava*, resp. na používanie dvojice pomenovaní rozlíšených písaním malého a veľkého začiatočného písmena *slnečná sústava* — *Slnečná sústava*.

V ďalšom výklade sa J. Babčan zaoberá používaním pomenovania *vesmír* a jeho pravopisnej podoby. Hovorí, že pojem *vesmír*, svet, môže mať v podstate dvojaký význam: 1. filozoficky chápaný fenomén, 2. prírodovedecký termín. Filozofický vesmír charakterizuje ako abstraktný pojem, zahrňujúci všetko, čo existuje, známe aj neznáme. Prírodovedecký termín je podľa neho označenie „nášho vesmíru“; takých vesmírov, ako je náš, môže, ba dokonca musí filozoficky chápaný vesmír obsahovať nekonečné množstvo. Aj v ďalšom výklade definuje prírodovedecký vesmír ako náš vesmír. Autor navrhuje zachytiť túto skutočnosť používaním pravopisných podôb *vesmír* a *Vesmír* na odlíšenie filozofického vesmíru a prírodovedeckého nášho vesmíru. Dvojica *vesmír* — *Vesmír* sa priraďuje k dvojiciam *zem* — *Zem*, *slnko* — *Slnko*, *mesiac* — *Mesiac*, *galaxia* — *Galaxia*, prípadne aj (podľa návrhu J. Babčana) *slnečná sústava* — *Slnečná sústava*. Ak vychádzame z najnovších predstáv, že existuje nie iba jeden vesmír, ale viacero vesmírov, núkala by sa tu možnosť písať *vesmír* — *Vesmír*, pričom *Vesmír* by bol náš vesmír. Takéto riešenie by bolo nevyhnutné, keby jednotlivé vesmíry ako reprezentanty druhu (vesmíru) mali osobitné názvy. Existencia iných vesmírov nie je vôbec dokázaná, je to iba istá domnienka, tým menej majú jednotlivé vesmíry svoje osobitné pomenovanie, vlastné mená. Prečo by mal mať náš vesmír vlastné meno, keď ho nemajú iné vesmíry? Vlastné meno má svoje odôvodnenie iba v tom prípade, keď je potrebné pomenovať jednotlivé pred-

mety toho istého druhu na ich vzájomné odlišenie. Preto podľa nášho názoru nie je potrebné používať pravopisné podoby *vesmír* a *Vesmír*, ako to navrhuje J. Babčan, veď názov *Vesmír* by bol iba jediným názvom v rámci toho istého druhu. J. Babčan návrh na používanie pravopisne rozdielnych podôb *vesmír* a *Vesmír* podal už predtým v článku O začiatku a konci, ktorý tiež vyšiel v časopise *Nové slovo* (roč. 30, 1988, č. 35, s. 23). V odbornej literatúre sa niekedy stretávame s používaním podoby *Vesmír* nie na označenie „nášho“ vesmíru, ale celého vesmíru, napr. „Stejně dnes vzrušuje lidi hypotéza, že *Vesmír* (s veľkým V) by se mohl skládat z navzájem izolovaných vesmírů a právě rotující černé díry nabízejí možnost být mostem mezi nimi“ (P. Andrlé, *Vesmír jak by mohl být*, *Vesmír*, 55, 1976, s. 260). Pomenovanie *vesmír* sa používa na označenie celku, ale aj jeho jednotlivých častí. Aby tu bol nejaký rozdiel, siahla sa po písaní malého a veľkého začiatočného písmena. Nazdávam sa, že na označenie všetkého, čo existuje (celého sveta), by sa mal používať termín *vesmír* (cudzím slovom *kozmos*), na označenie jeho častí (či už úplne izolovaných alebo nejakým spôsobom spojených alebo prepojených) by sa mal používať iný výraz. V každom prípade používanie pravopisnej podoby *Vesmír* u P. Andrlého je v rozpore s používaním tejto podoby u J. Babčana. Nazdávame sa, že ani používanie pravopisnej podoby *Vesmír* na označenie „celého“ vesmíru nie je vhodným riešením.

Na záver chceme stručne uviesť, že nepokladáme za správny návrh na používanie pravopisných podôb *Slnecná sústava* a *Vesmír*, ktorý predkladá J. Babčan, lebo nezodpovedá poslaniu a fungovaniu vlastných mien ako označenia jednotlivín v rámci toho istého druhu.

Literatúra

- BLANÁR, V.: Apelatívna a propriálna sémantika. *Jazykovedný časopis*, 31, 1980, s. 3—13.
- DVONČ, L.: O názve *Slnce*. *Kultúra slova*, 21, 1987, s. 283—284.
- Encyklopédia astronómie. Spracoval kolektív autorov. Zostavovatelia A. Hajduk a J. Štohl. Bratislava, Obzor 1987. 760 s.
- PAULINY, E. — RUŽIČKA, J. — ŠTOLC, J.: *Slovenská gramatika*. 5. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 600 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. 11. vyd. Red. S. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 424 s.

SPRÁVY A POSUDKY

Za profesorom Jozefom Ružičkom

20. marca 1989 zomrel univ. prof. dr. Jozef Ružička, DrSc., člen korešpondent SAV. Odchodom J. Ružičku postihla slovenskú verejnosť, slovenskú jazykovedu, ale najmä slovenčinu nenahraditeľná strata. Jeho odchod je citeľný už preto, že vstúpil do diania slovenskej jazykovedy a držal v rukách kormidlo jej osudov a vývinu v zložitom spoločenskom období. A citeľný je aj preto, že odchádza v čase, keď ho slovenčina potrebuje nie menej ako kedykoľvek predtým. Hoci sme dávnejšie vedeli, že sa fyzicky medzi nás už nevráti, predsa sme jeho prítomnosť u nás aspoň podvedome cítili a z akéhosi prirodzeného psychického pohodlia sa opierali o jeho fiktívnu alebo až imaginárnu oporu. Bol a ostáva navždy imanentnou súčasťou slovenskej jazykovedy, ktorý zápasy slovenčiny nie iba registroval, ale silou svojej osobnosti viedol.

J. Ružička pochádza z Nových Zámkov (nar. 12. 1. 1916). Po skončení univerzitných štúdií (1938) sa habilitoval (1948) na odbor všeobecná jazykoveda. Po viacerých rokoch práce v škole a v redakciách prišiel na vedecké pracovisko (1950) SAV, kde pôsobil a svoje sily venoval iba slovenčine viac ako tri desaťročia.

Keby sme však chceli pri hodnotení diela J. Ružičku vychádzať iba z bibliografických údajov, boli by sme na falošnej ceste, lebo tie informujú len o tematike a rozsahu jeho textov. Jeho kvality sú však skryté a dynamické niekde inde — pod týmito administratívnymi strechami jeho slovenskej duše. Z extenzívneho všeobecného jazykovedného záberu — od fonológie, etymológie, cez morfológiu a syntax — smeruje k adresnému odhaľovaniu prezentácie jazyka ako primárneho prejavu človeka, člena spoločnosti a príslušníka istého spoločenstva. Nie je dôležitý titulkový dizajn jeho textu, ale jeho obsah a cieľ.

J. Ružička bol človekom a vedcom, ktorý mal vzťah k slovenčine nie iba preto, že bola predmetom jeho profesie, ale najmä a azda viac preto, že si hlboko uvedomoval jej národnoreprezentatívnu funkciu. A mal ju rád nie iba ako svoj materinský jazyk, ale bytostne rád ako jazyk svojho národa.

Rozsiahle boli kontexty a kontakty jeho práce v rámci jazykovedy a išli ďaleko za hranice aj smerom ku klasickej slovenskej literatúre, z ktorej

čerpal podklady a doklady pre svoj materiálovo príslovečný prístup k upevňovaniu autority nášho národného a v ňom i spisovného jazyka.

Prof. Ružička bol silnou vedeckou osobnosťou, uznávanou autoritou doma i za hranicami našej vlasti. Dôstojne rigorózne boli jeho postupy pri hľadaní vedeckej pravdy a potom analogické v priebehu prenášania výsledkov vedy do praxe. Pri aplikácii vedy uplatňoval pre neho príznačný didakticko-pedagogický zmysel.

Rozlúčka s ním nás stavia pred úvahy, či sme správne chápali a pochopili jeho perspektívnu koncepciu kultúry, čistoty a samobytnosti spisovného jazyka. Stavia nás pred rekapituláciu, ako sme čítali a nakoľko správne interpretovali jeho pracovné zámery — veď niekedy naozaj málo hovoril, ako všetci veľkí ľudia. Ružičkov text bol bohatý v riadkoch, ale ešte viac nasýtený medzi riadkami.

Pri jeho nenávratnom odchode si nemôžeme neuvedomiť, že jeho posledná životná téma — sloveso ako centrum vety — bola emblémom jeho postavenia v období doteraz najdynamickejšieho vývinu slovenčiny. J. Ružička po celý svoj život si bol plne vedomý svojej pozície na križovatke: stimuloval generáciu, ktorá doteraz vyorala azda najhlbšiu brázdnu na poli slovenského jazyka i jazykovedy.

J. Ružička odchádzal od nás dlho a odchádza ticho, ako všetci, ktorí odchádzajú a nikdy neodídu. Možno, že história bude voči nemu žičlivejšia a spravodlivejšia, ako boli jeho životné osudy.

S hlbokým zármutkom sme sa rozlúčili s človekom, ktorý tak jedinečne manifestoval svoj bytostný vzťah k slovenčine, a to najmä, a najmä preto, že si hlboko uvedomoval jej historickú hodnotu a jej reprezentatívnu úlohu v živote nášho národa.

J. Mistrík

Súpis prác prof. Jozefa Ružičku za roky 1985–1989

Táto bibliografia nadväzuje na Súpis prác prof. Jozefa Ružičku za roky 1976–1984 od L. Dvonča, ktorý vyšiel v Slovenskej reči, 51, 1986, s. 47–52.

Pripájame doteraz vydanú literatúru o prof. J. Ružičkovi (jubilejné články, nekrológy, spomienky a iné).

1985

Typológia slovenskej morfológie. — In: Slovakistické štúdie. Red. J. Mistrík. Martin, Matica slovenská 1985, s. 486–489. — Predtým publikované: In: Studia Academica Slovaca. 1. Red. J. Mistrík. Bratislava, Ústav školských informácií 1972, s. 201–210.

Das reziproke Syntagma. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 8. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1985, s. 32–37.

O síle dialektickej metódy. — In: K princípom marxistickej jazykovedy. Red. J. Horecký. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1985, s. 262–266.

1986

O jazykovej politike. — In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1986, s. 84–86.

O jazykovej kultúre. — In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1986, s. 233—234.

1988

Čo je *kultivar*? — In: Pisárčiková, M. a kol.: Jazyková poradňa odpovedá. Red. M. Pisárčiková. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 7. — Tamže: Čo sa myslí slovom *prerозprávanie*? (s. 7). — Ako sa volá žiak, čo chodí poza školu? (s. 25—26). — Ako súvisí šošovka so šošovnicou? (s. 44). — Sú pasívne vety v slovenčine správne? (s. 154). — Ako vznikajú zložené priezviská? (s. 189). — Nepoužíva sa fráza *Dovoľte mi, aby... príčasto*? (s. 239). — Čo so slovami typu *šéftrener*? (s. 258—259). — Je rozdiel medzi prevzatým slovom a cudzím slovom? (s. 260—261).

Redakčná činnosť

Jazykovedný časopis, 36, 1985 — 40, 1989, č. 1 (člen red. rady).
Kultúra slova, 19, 1985 — 23, 1989, č. 1—5 (člen red. rady).
Recueil linguistique de Bratislava. 8. Bratislava, Veda 1985 (vedecký redaktor).
Slavica Slovaca, 20, 1985 — 24, 1989, č. 1 (člen red. rady pre jazykovednú časť).
Slovenská reč, 50, 1985 — 53, 1988 (člen red. rady).

Literatúra

Dvonč, L.: Súpis prác Jozefa Ružičku za roky 1938—1964. — Slovenská reč, 31, 1966, s. 55—62.
Horák, G.: Jozef Ružička päťdesiatročný. — Slovenská reč, 31, 1966, s. 51—55.
Horák, G.: Jubileum Jozefa Ružičku. — Kultúrny život, 21, 1966, č. 3, s. 4 (k 50. narodeninám).
Kačala, J.: Doc. dr. Jozef Ružička päťdesiatročný. — Pravda, 12. 1. 1966, s. 6.
Kočiš, F.: Jubileum jazykovedca. — Predvoj, 2, 1966, č. 3, s. 2 (k 50. narodeninám).
(kr) [= Korman, A.]: V službách vedy. Docent J. Ružička päťdesiatročný. — Lud, 12. 1. 1966, s. 1.
Ružička, Jozef. — In: Příkladný slovník naučný. 3. M - Ř. Red. V. Procházka. Praha, Academia 1966, s. 922 (heslo).
-š: Päťdesiatka jazykovedca. — Večerník, 12. 1. 1966, s. 3.
Ružička, Jozef. — In: Malý encyklopedický slovník. A — Ž. Sprac. kolektív autorov pod vedením red. rady Encyklopedického inštitútu ČSAV. Red. V. Král. Praha, Academia 1972, s. 1932 (heslo).
Jacko, J.: Jozef Ružička šesťdesiatročný. — Východoslovenské noviny, 16. 1. 1976, príl. č. 3, s. 2.
Kačala, J.: Jubileum jazykovedca. — Práca, 9. 1. 1976, s. 7 (k 60. narodeninám).
Kočiš, F.: Jubileum jazykovedca. — Pravda, 10. 1. 1976, s. 5 (k 60. narodeninám).
Marsinová, M.: Jubilujúci slovenský jazykovedec. — Sloboda, 30, 1976, č. 3, s. 4 (k 60. narodeninám).
Peciar, Š.: Na šesťdesiatku Jozefa Ružičku. — Slovenská reč, 41, 1976, s. 35—37.
Ripka, I.: K jubileu Jozefa Ružičku. — Nové slovo, 18, 1976, č. 3, s. 15 (k 60. narodeninám).
Dvonč, L.: Súpis prác prof. Jozefa Ružičku za roky 1965—1975. — In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 13—27.
Horecký, J.: Šesťdesiat rokov Jozefa Ružičku. — In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 9—12.
Horecký, J.: Jozef Ružička šesťdesiatpäťročný. — Slovenská reč, 46, 1981, s. 47.
Kačala, J.: Šesťdesiatpäť rokov Jozefa Ružičku. — Jazykovedný časopis, 32, 1981, s. 79—80.
Kočiš, F.: Prof. dr. Jozef Ružička šesťdesiatpäťročný. — Kultúra slova, 15, 1981, s. 26—27.
Kučerová, E.: Prof. Jozef Ružička šesťdesiatpäťročný. — Slavica Slovaca, 16, 1981, s. 95—96.

- Peciar, Š.: Člen korešpondent SAV Jozef Ružička — šesťdesiatpäťročný. — Správy Slovenskej akadémie vied, 17, 1981, č. 1, s. 54.
- Ružička, Jozef. — In: Encyklopédia Slovenska. 5. R. — Š. Red. V. Hajko et al. Bratislava, Veda 1981, s. 179—180 (heslo).
- Kočíš, F.: Ružička, Jozef. — Pyramída, 14, 1984, s. 5137 (heslo).
- Ružička, J. — In: Co je co? 3) Príručka pro každý den. Sprac. R. Reisenauer — J. Havelka — L. Maršíková — A. Tejnor. 2. preprac. a dopl. vyd. Praha, Pressfoto — vydavatelství ČTK 1984, s. 539 (heslo).
- Ružička, Jozef. — In: Pedagogická encyklopédia Slovenska. 2. P — Ž. Red. O. Pavlík et al. Bratislava, Veda 1985, s. 208 (heslo).
- Dvonč, L.: Súpis prác prof. Jozefa Ružičku za roky 1976—1984. — Slovenská reč, 51, 1986, s. 47—52.
- Horecký, J.: Na sedemdesiatku člena korešpondenta SAV Jozefa Ružičku. — Správy Slovenskej akadémie vied, 22, 1986, č. 1, s. 69—71.
- Horecký, J.: Profesor Jozef Ružička sedemdesiatročný. — Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 89—90.
- Kočíš, F.: Na sedemdesiatku člena korešpondenta SAV Jozefa Ružičku. — Slovenská reč, 51, 1986, s. 45—47.
- Masár, I.: Vzácné jubileum profesora Jozefa Ružičku. — Kultúra slova, 20, 1986, s. 24—26. (k 70. narodeninám).
- Miko, F.: K sedemdesiatinám Jozefa Ružičku. — Slavica Slovaca, 21, 1986, s. 71—72.
- Oravcová, A.: Autorský register časopisu Slovenská reč 1, 1932/1933 — 50, 1985. Bratislava, Veda 1986 (príl. čas. Slovenská reč, 51, 1986), s. 45—46, 67—68, 93, 110, 159—160, 179 (záznam prác J. Ružičku uverejnených v rokoch 1946—1982 v Slovenskej reči).
- Ružička Jozef. — In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1025—1975). Martin, Matica slovenská 1987, s. 911—945; opravy a doplnky (príl.), s. 18—19 (súpis prác J. Ružičku za roky 1938—1975).
- Ružička Jozef. — In: Malá československá encyklopedie. 5. Pom — S. Red. J. Říman et al. Praha, Academia 1987, s. 433 (heslo).
- Ružička Jozef. — In: Malá encyklopédia Slovenska. Zost. J. Vladár et al. Red. V. Hajko et al. Bratislava, Veda 1987, s. 454 (heslo).
- Kačala, J.: Odišiel významný vedec. — Pravda, 25. 3. 1989, s. 2.
- Kačala, J.: Za členom korešpondentom SAV Jozefom Ružičkom. — Správy Slovenskej akadémie vied, 25, 1989, č. 5, s. 53—56.
- Kočíš, F.: Za profesorom Jozefom Ružičkom. — Večerník, 24. 3. 1989, s. 7.
- Masár, I.: Za profesorom Jozefom Ružičkom. — Práca, 28. 3. 1989, s. 5.
- Ondrejovič, S.: Uzavreté dielo jazykovedca. — Nové slovo, 31, 1989, č. 14, s. 16.
- Zostavil L. Dvonč

PhDr. Konštantín Palkovič, CSc., sedemdesiatročný

Okrúhle životné jubileum jazykovedca, pedagóga K. Palkoviča je príležitosťou zamyslieť sa nad životom a prácou tejto osobnosti pozoruhodnej z viacerých stránok, nad jeho pedagogickým pôsobením najmä na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave i nad jeho ľudským profilom, ktorým umocňoval svoju učebno-výchovnú činnosť, nad jeho vedeckobádateľskou aktivitou. Svojím učiteľským umením, svojou odbornou erudíciou, výsledkami svojho vedeckého bádania, ako aj svojimi osobnými vlastnosťami sa totiž dôstojne zaradil medzi významných pracovníkov tejto našej vrcholnej vzdelávacej ustanovizne.

K. Palkovič sa narodil 12. októbra 1919 v Brodskom na Záhorí. Roky jeho dospievania a stredoškolských štúdií prebiehali taktiež v tomto regióne (gymnázium v Malackách a Skalici). Záhorie bolo, je a ostáva jeho užšou domovinou so silnými emocionálnymi putami. Sem sa navracia ako k studnici

čistej vody či už ako bádateľ, alebo ako návštevník, druh, príbuzný. Po skončení univerzitných štúdií v Bratislave (r. 1944) niekoľko rokov pôsobil ako stredoškolský profesor na gymnáziách v Banskej Bystrici a Piešťanoch, 7 rokov ako školský inšpektor v rezorte poľnohospodárstva. Celé štvrtstoročie potom účinkoval ako vysokoškolský pedagóg na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, odkiaľ v r. 1985 aj odišiel do dôchodku.

Publikačná činnosť K. Palkoviča je tematicky veľmi pestrá a bohatá, jeho bádateľský záujem mnohostranný. Podľa o nej presnú a vyčerpávajúcu správu v rozpätí niekoľkých odsekov časopiseckého článku je nemožné, preto sa pokúsime o jej stručné zhrnutie.

Výskumná a publicistická činnosť K. Palkoviča sa dotýka štyroch hlavných oblastí jazykovedy: 1. oblasť dialektológie, 2. oblasť historickej jazykovedy, 3. oblasť súčasného spisovného jazyka a jazykovej kultúry, 4. portréty významných slovenských pedagógov, učiteľov jazyka, ktorí sa trvalejšie zapísali do dejín slovenskej jazykovedy a ich mená sa zachovali vo vedomí našej verejnosti.

Do prvého okruhu sa zaraďujú jeho štúdie o slovenských nárečiach na území terajšieho Maďarska (peštiansko-pilišský kraj, ostrihomský región, nadväzujúci na južné výbežky slovenských nárečí v Honte a Novohrade — dovedna 9 štúdií). Opis nárečí Slovákov v dnešnom Maďarsku je zaujímavý aj preto, že sa v nich napriek silnej maďarizácii uchovali mnohé jazykové osobitosti lexikálneho i morfológického charakteru.

Z domácich nárečí zaujali K. Palkoviča najmä záhorské záposlovenské nárečia (Senica, Skalica, Brodské), ale aj nárečia východnejších priľahlých oblastí (St. Turá, Brezová p. Bradlom, Piešťany a Trnava). Ako jeden z mála jazykovedcov skúmal aj slovenské nárečia v Rakúsku. Výsledky týchto jeho výskumov sú historicky, kultúrno-politicky i jazykovedne tiež závažné a zaujímavé.

Od výskumu nárečí logicky prechádzal K. Palkovič do oblasti historickej jazykovedy. Skúmal staré jazykové pamiatky, najmä slovníky. Novšie sa venuje výskumu nárečia starej Bratislavy (porov. dielo K. Palkovič, *Slovenské nárečia* z r. 1981).

Ako učiteľ Katedry slovenského jazyka FF UK nezabúdala ani na problematiku súčasného slovenského spisovného jazyka, na jeho kultúru. Výsledky svojich bádání z tejto sféry uverejňoval v štúdiách (o duáli a rode substantív), v skriptách (o skladbe) a v rozličných informatívnych článkoch jazykovedných časopisov. Publicisticky pohotovo reagoval aj na aktuálne problémy slovenského pravopisu, prispieval k spresňovaniu ortografickej normy. Širší slavistický význam majú jeho práce skúmajúce vzťahy češtiny a slovenčiny, slovenčiny a srbochorvátčiny.

V súčasnosti sa ako dôchodca podujal na veľmi záslužnú činnosť, na medailónovité spracovanie a publikovanie životopisov význačnejších slovenských pedagógov, učiteľov jazyka v rozličných typoch škôl (uverejňuje ich zväčša v časopise *Slovenský jazyk a literatúra v škole*). Týkajú sa učiteľských osobností, ľudí, ktorí písali učebnice, publikovali didaktickú alebo odbornú literatúru, ktorí dosiahli úspechy ako priekopníci moderných a účinných metód výučby (Vlado Uhlár, Želmíra Tarcalová, Jozef Janek, Matilda Hayeková, Peter Baláž, Alfonz Zauner, Andrej Selecký, Eudovít Šmelík, Valéria Betáková, Pavol Bernáth a i.).

Všeobecne sa uznáva Palkovičova publicistická pohotovosť. Vie reagovať na takmer každý jazykovedný problém ostatných troch desaťročí, vie popularizovať, glosovať, hodnotiť, pripomínať, kriticky analyzovať, osvetľovať z nových zorných uhlov vedy atď. Jeho články nájdeme v takmer každom jazykovednom časopise, ale i v jazykových rubrikách periodík či v zborníkoch.

Pokiaľ ide o ľudský profil K. Palkoviča, nuž iba stručne: je to nenápadný, skromný, ale múdry a seriózny jazykovedec s obdivuhodne širokým rozsahom vedomostí. Počet jeho štúdií, článkov a príspevkov presahuje číslo 250, počet jeho samostatných knižných publikácií číslo 5. K. Palkovič je jedným z tých, čo žili a žijú svojmu povolaniu a pedagogickému poslaniu, t. j. študujúcej mládeži a jazykovede. Je to aj mierny, tolerantný človek, dobrý pedagóg, priateľ, kolega.

Ak raz dakto napíše o K. Palkovičovi podrobnejšie hodnotenie, azda sa aj pozastaví nad tým, prečo pocty, chvály, vyznamenania za celoživotnú prácu obišli práve jazykovedca pedagóga, ktorý nezištne a neúnavne pracoval v jazykovede celé desaťročia.

K životnému jubileu odovzdávame aj touto cestou úprimné blahoželanía, so želaním dobrého zdravia k príslovečnej pracovnej verve, ktorá — ako sa zdá — neutícha ani na prahu staroby.

L. Rybár

Súpis prác Konštantína Palkoviča za roky 1946–1988

Bibliografia jazykovedných prác K. Palkoviča je usporiadaná chronologicky a v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných a iných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a pod. Príspevky v časopisoch, ktoré vychádzajú počas školského roku, sa zaraďujú podľa toho, na aký kalendárny rok pripadá príslušné číslo časopisu. Drobné príspevky, ktoré v tom istom roku vyšli v tom istom ročníku časopisu v tej istej rubrike, sa uvádzajú súhrne v jednom hesle (hniezďujú sa). V závere sa osobitne uvádza spolupráca a redakčná činnosť. Názvy jednotlivých prác, časopisov a zborníkov sa zaznamenávajú v pôvodnom pravopise.

1946

Názvy častí rebríka. — Slovenská reč, 12, 1946, s. 319. — Tamže: *Čechy — Morava — historické zeme — zamoravské krajiny* (s. 319).

1953

Vyučovacie opatrenia ve [! = v] slovenčine. — Zemědělská škola, 4, 1953/1954, s. 5–6.

Vyučovanie ruského jazyka na pôdohospodárskych školách. — Zemědělská škola, 4, 1953/1954, s. 34–35.

1956

Názvoslovie pluhu a jeho častí. — Slovenské odborné názvoslovie, 4, 1956, s. 279–283.

K názvosloviu poľnohospodárskych stavieb. — Slovenské odborné názvoslovie, 4, 1956, s. 346–347.

- 1957
 Názvoslovie postrojov. — Slovenské odborné názvoslovie, 5, 1957, s. 79—86, 153—156.
 Názvoslovie častí voza. — Slovenské odborné názvoslovie, 5, 1957, s. 279—285, 310—317.
 Z vecného slovníka Slovákov v Maďarsku. (S mapou.) — In: Jazykovedné štúdie. 2. Dialektológia. Red. J. Štolc. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1957, s. 298—353.
- 1958
 Pozor na správnu výslovnosť! — Zemědělská škola, 8, 1958, č. 5, obálka, s. 1.
- 1959
 Hádanky Slovákov v Maďarsku. — (Paralelný nem. názov.) — Slovenský národopis, 7, 1959, s. 129—131 (spoluautor zápisu časti materiálu).
- 1961
 Dotazník pre výskum slovnej zásoby slovenských nárečí. 1. vyd. Bratislava, Katedra slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Komenského 1961. 74 s.
- 1962
 Z predbernolákovských slovníkov. — In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 14. Red. E. Pauliny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962, s. 103—120.
 K otázke lexikálnej diferenciacie slovenských nárečí. — Jazykovedný časopis, 13, 1962, s. 95—103.
- 1963
 Liptovský česko-slovenský slovníček z prvej polovice 19. storočia. — Jazykovedný časopis, 14, 1963, s. 146—154, rus. res. s. 155.
 Názvy pre „úhor“ a „prieloh“ v slovenčine a iných slovanských jazykoch. — Jazykovedný časopis, 14, 1963, s. 57—64.
 [Diskusný príspevok na konferencii o vývinových tendenciách dnešnej spisovnej slovenčiny a o problémoch jazykovej kultúry na Slovensku, konanej v dňoch 2.—4. 4. 1962 v Bratislave.] — In: Jazykovedné štúdie. 7. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963, s. 228—229.
- 1965
 Rukopis vinárskej knihy z 18. storočia. — In: Agrikultúra. Sborník Poľnohospodárskeho múzea v Nitre. 4. Red. Š. Rajnoha. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry 1965, s. 121—148.
 Ctiboh Zoch ako jazykovedec. — Slovenská reč, 30, 1965, s. 321—330.
 Ján Matej Korabinský ako lexikograf. — Slovenská reč, 30, 1965, s. 276—282.
 Kniha o literatúre a jazyku Veľkej Moravy. [Pauliny, E.: Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy. Bratislava 1964.] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 12, 1965, s. 76—78 (ref.).

1966

- Rukopisná knižka o liečení domácich zvierat z 18. storočia. (Paralelný rus. názov.) — Slovenský národopis, 14, 1966, s. 327—337.
- Staré spôsoby liečenia hospodárskych zvierat v rukopisnej knižke z 18. storočia. (Paralelný rus. a nem. názov.) — In: Agrikultúra. Sborník Poľnohospodárskeho múzea v Nitre. 5. Red. Š. Rajnoha. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry 1966, s. 203—229.
- Pomenovanie prameňa a sémantika slova *žriedlo*. — In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 16. A. 1964. Red. E. Pauliny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 53—57.
- Česko-slovenský slovníček Branislava Zocha. — In: Jazykovedné štúdie. 9. Dejiny a dialektológia. Red. E. Pauliny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 136—147.
- Z nárečových zbierok Ctibora [! = Ctiboha] Zocha. — In: Sborník Pedagogického inštitútu v Martine. 3. Red. J. Kováčik. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 59—73.
- Výskum nárečovej slovnej zásoby na Slovensku. — Jazykovedný časopis, 17, 1966, s. 192—195.
- Dve knihy zo slovinskej dialektológie. [1. Razprave, Dissertationes. 5. Ljubljana 1959. — 2. Tominec, I.: Črnovrški dialekt. Ljubljana 1964.] — In: Slavica Slovaca, 1, 1966, s. 99—103 (ref.).

1967

- Výraz *čerieslo* v slovnej zásobe slovenčiny. — In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 19. Red. E. Pauliny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1967, s. 75—78, rus. res. s. 79.
- Oravský idiotikon Ctiboha Zocha. — Slavica Slovaca, 2, 1967, s. 70—77.
- Michal Godra a jeho zbierka nárečových slov. — In: Sborník Pedagogickej fakulty v Nitre. 11. Spoločenské vedy (jazyk, literatúra). Red. J. Kopál et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1967, s. 127—132, rus. res. s. 133.
- Na okraj prekladania z češtiny do slovenčiny. — Kultúra slova, 1, 1967, s. 73—76.
- České slová *řiditi*, *řidič*, *řada* ap. a ich slovenské ekvivalenty. — Kultúra slova, 1, 1967, s. 141—145.
- Názvy častí tela v češtine a slovenčine. — Kultúra slova, 1, 1967, s. 257—261.
- Pamiatkové predmety. — Kultúra slova, 1, 1967, s. 212—213. — Tamže: *Agneša*, 2. p. *Agneše* — *Agneši?* (s. 246—247).

1968

- Nárečie Skalice. — In: Skalica v minulosti a dnes. Red. J. Buchta et al. Bratislava, Obzor 1968, s. 233—252.
- Zoonymá v slovenských nárečiach. — In: I. slovenská onomastická konferencia. Red. V. Blanár — M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a Slovenská onomastická komisia pri Vedeckom kolégiu jazykovedy SAV 1968, s. 81—87.

1969

- Nárečová terminológia súvisiaca s dojením a spracovaním mlieka. — In: Jazykovedné štúdie. 10. Štolcov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969, s. 162—175.
- Slovenské nárečové mená domácich zvierat. — In: Agrikultúra. Zborník Poľnohospodárskeho múzea v Nitre. 8. Red. J. Vontorčík. Bratislava, Príroda 1969, s. 169—178.
- Slová označujúce zvuky domácich zvierat. — In: Jazykovedný zborník venovaný prof. PhDr. Štefanovi Tóvikovi, CSc., k šesťdesiatym narodeninám. Red. P. Bunganič et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969, s. 31—39, nem. res. s. 39.
- Využitie nárečí pri prekladaní. — Kultúra slova, 3, 1969, s. 200—205.
- Zachráňme slovné bohatstvo nášho ľudu. — Kultúra slova, 3, 1969, s. 78—80.

1970

- Rukopisný slovníček Jána Chalupku. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 20. 1968. Red. E. Pauliny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 255—260.
- Nárečie Brezovej. — In: Brezová pod Bradlom. Dejiny, národopis, nárečie, literatúra. Red. J. Michálek — J. Juríček. Bratislava, Obzor 1970, s. 230—253.
- K Radlinského pokusom o kodifikáciu spisovného jazyka. — In: Letopis Pamätníka slovenskej literatúry 1970. Red. J. Chovan. Martin, Matica slovenská 1970, s. 65—72.
- Duálové formy v spisovnej slovenčine, najmä u J. Hollého a M. Kukučina. — Slovenská reč, 35, 1970, s. 265—271.
- Slovanské mená osôb u Jána Hollého. — Kultúra slova, 4, 1970, s. 108—111.
- Staršie pokusy o poslovenčenie rodných mien. — Kultúra slova, 4, 1970, s. 136—141.

1971

- Miesto Juraja Palkoviča vo vývine slovenskej lexikografie. — In: Juraj Palkovič. Red. J. Bolfík. Bratislava, Obzor 1971, s. 75—88.
- Spôsoby pomenovania v nárečiach a v spisovnom jazyku. — In: Jazykovedné štúdie. 11. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 69—77.
- Slovenský etymologický slovník Rudolfa Skotnického. — Slovenská reč, 35, 1971, s. 312—316.
- Využitie nárečových expresív v spisovnom jazyku. — Kultúra slova, 5, 1971, s. 108—112.
- Využitie nárečovej frazeológie v spisovnom jazyku. — Kultúra slova, 5, 1971, s. 177—181.

1972

- Nárečové expresíva označujúce časti tela. — Kultúra slova, 6, 1972, s. 237—243.
- Expresívne názvy častí tela v češtine a slovenčine. — Kultúra slova, 6, 1972, s. 76—80, 113—117.
- Nárečová terminológia a spisovný jazyk. — Kultúra slova, 6, 1972, s. 289—293.

- [Diskusný príspevok.] — In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Red. J. Horecký. Bratislava, Združenie slovenských jazykovedcov pri SAV 1972, s. 348.
- Stolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii. 1. Zvuková a gramatická stavba. Bratislava 1968. — In: Slovenská reč, 37, 1972, s. 107—111 (rec.).
- Nový terminologický slovník. [Česko-slovenský terminologický slovník z chovu koní s německými ekvivalenty. Praha 1970.] — In: Kultúra slova, 6, 1972, s. 316—318 (rec.).
- Cenný príspevok k ustaľovaniu odborného názvoslovia. [Česko-slovenský terminologický slovník z fytopatologie a ochrany rastlín s ruskými, německými, anglickými, francouzskými a španělskými ekvivalenty. 1. Virologie. Praha 1971.] — In: Kultúra slova, 6, 1972, s. 363—365 (rec.).

1973

- Nárečová terminológia saní a ich častí. — In: Zborník Slovenského národného múzea. 67. Etnografia. 14. Red. Š. Mruškovič. Martin, Osveta 1973, s. 245—268, rus. res. s. 268—269, nem. res. s. 269—271.
- Názov *kadlub* v slovenských nárečiach — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 21. 1969. Red. E. Pauliny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 131—135, rus. res. s. 136.
- Skloňovanie substantív v nárečí Brodského. — In: Zborník Záhorského múzea v Skalici. 4. Red. J. Bartošek et al. Skalica, Záhorské múzeum 1973, s. 117—132.
- Názvoslovie saní a ich častí. — Kultúra slova, 7, 1973, s. 158—164.
- Názvy *dekanát*, *dekanstvo* a slová s príponami *-át*, *-stvo*. — Kultúra slova, 7, 1973, s. 79—83.
- Rigler, J.: Začetki slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana 1968. — In: Slavica Slovaca, 8, 1973, s. 101—102 (ref.).

1974

- Nárečový výskum. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1974. 122 s.
- Nárečie Senice a okolia. — In: Senica. Red. D. Žák. Bratislava, Obzor 1974, s. 177—201.
- O slovenských názvoch mesiacov. — In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1974, s. 241—246.
- Potešiteľný záujem o slovenský jazyk a literatúru. — Kultúra slova, 8, 1974, s. 251.
- U Márii? Lee?* — Kultúra slova, 8, 1974, s. 317. — Tamže: *Oba, obaja* (s. 319). — *Omama?* (s. 367—368).
- Zasadnutie Medzinárodnej komisie pre Slovanský jazykový atlas. — Slavica Slovaca, 9, 1974, s. 99—100 (správa o zasadnutí konanom v dňoch 15.—18. 5. 1973 v Cikháji pri Žďári nad Sázavou).

1975

- Hruškov latinsko-slovenský slovník z r. 1706. — Slovenská reč, 40, 1975, s. 219—224.
- Východoslovenská ovocinárska knižka. — Slovenská reč, 40, 1975, s. 91—96.
- Názvy plemien domácich zvierat. — In: Agrikultúra. Zborník Slovenského poľnohospodárskeho múzea v Nitre. 13. Red. O. Gergely — J. Vontorčík. Bratislava, Príroda 1975, s. 85—98.
- Pravopis adjektív typu *haagsky*. — Slovenská reč, 40, 1975, s. 359—361.
- Slovenčina a slovanské jazyky. [Krajčovič, R.: Slovenčina a slovanské jazyky. Pra-

slovanská genéza slovenčiny. Bratislava 1974.] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 21, 1974/1975, s. 220—222 (ref.).

Tri razy o frazeológii. [1. Záturecký, A. P.: Slovenské príslovia, porekadlá a úslovvia. 3. vyd. Bratislava 1974. — 2. Malink, P.: Slovo kaž worjeh. Budyšin 1970. — 3. Pavlica, J.: Frazeološki slovar v peti jezikih. Ljubljana 1960.] — In: Kultúra slova, 9, 1975, s. 187—190 (ref.).

Koper, Kopr. — Kultúra slova, 9, 1975, s. 58. — Tamže: Zemepisné názvy *Lednice, Sušice* a ich gramatické číslo (s. 86—87). — Pravopis spojení typu *horná Orava, Dolná zem* (s. 175—177). — Tvary typu *kapry* a *komáre* (s. 245—247).

Ker, pl. kry. — Kultúra slova, 9, 1975, s. 31. — Tamže: *Kotol — v kotle, topol — na topoli* (s. 32). — Pravopis mien typu *Oto* a *Marianna* (s. 125—126). Výslovnosť a pravopis mena *Martina* (s. 191—192). — Slovo *rola* a *roľa* (s. 284). — Mená *Marián* a *Beáta* (s. 369).

1976

Slovensko-srbochorvátske lexikálne kontakty. — *Slavica Slovaca*, 11, 1976, s. 296—299, rus. res. s. 300.

Volanie na domáce zvieratá. — In: Zborník Slovenského národného múzea. 70. Etnografia. 17. Red. Š. Mruškovič. Martin, Osveta 1976, s. 156—178, rus. res. s. 178, nem. res. s. 178—179.

Moderné jazykové príručky. [1. Meškank, M.: Základný kurs hornjoserbštiny. Leipzig 1973. — 2. Šolta, P. — Petrik, H.: Gramatické tabele hornjoserbsce. Budyšin 1974. — 3. Trofimovič, I. K.: Hornjoserbsko-ruski slovník. Budyšin — Moskva 1974.] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 22, 1975/1976, s. 249—250 (ref.).

Ripka, I.: Dolnotrenčianske nárečia. Bratislava, 1975. — In: Jazykovedný časopis, 27, 1976, s. 91—94 (rec.).

Geografické názvy typu Pohronie. Kultúra slova, 10, 1976, s. 172—173. — Tamže: Prídavné mená s príponou *-álny* a *-árny* (s. 247—250). — Dĺžka v niektorých rodných menách (s. 313—315).

Sebastián/Sebastián, Agnesa/Agneša, Mengušovce. — Kultúra slova, 10, 1976, s. 31—32. — Tamže: *Slová os* a *osa* (s. 60—61). — *Ochrid — Ohrid?* (s. 94—95). — Mená typu *Radovan* a *Zlatica* (s. 187—188). — *Prešeren — Prešern* (s. 363).

Podnety z Macedónie. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 22, 1975/1976, č. 10, obálka, s. 3 (o základných dielach macedónskej spoločenskovednej literatúry, aj o jazykovedných dielach).

1977

Výskum nárečovej lexiky. Autoreferát na získanie vedeckej hodnosti kandidáta filologických vied. Bratislava, Filozofická fakulta Univerzity Komenského 1977. 24 s.

Rukopis „banickej knižky“ zo 17.—18. storočia. — Slovenská reč, 42, 1977, s. 274—280.

Skloňovanie slov typu *sestercius*. — Slovenská reč, 42, 1977, s. 230—233.

Pohľad na našich priateľov Slovincov. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 23, 1976/77, s. 244—245 (o slovinčine a o prácach o slovinčine).

Slová *obitri, obitraja*. — Slovenská reč, 42, 1977, s. 255—256.

Zámenné zložky typu *naň, naňho* a iné tvary osobných zámen. — Kultúra slova, 11, 1977, s. 49—52. — Tamže: *Banka — Baňanská ulica?* (s. 81—83). — Slová typu *prolegomena* (s. 116—119). — Názvy typu *Norfolk — norfolkský* (s. 175—177). — *V Petre* alebo *v Petri?* (s. 211—212). — *Ostat spät* (s. 279). — Podstatné mená s predponou *pre-* a *prie-* (s. 308—310).

Neapol, 6. p. *v Neapole* alebo *v Neapoli?* — Kultúra slova, 11, 1977, s. 30—31. — Tamže: *Chile — Chilan* (s. 192).

1978

- Vajnorské nárečie. — In: Vajnory. Vlastivedná monografia. Red. J. Podolák. Bratislava, Obzor 1978, s. 319—355.
- O jednom type pohyblivých hlások v slovenčine. — Kultúra slova, 12, 1978, s. 306—310.
- Písanie slova *habán* a iných názvov osôb. — Kultúra slova, 12, 1978, s. 149—152.
- Zmena gramatických kategórií pri prevzatých slovách. — Slovenská reč, 43, 1978, s. 281—286.
- Rod zemepisných názvov typu *Kluž, Osvienčim, Šopron, Uruguaj* a pod. — Kultúra slova, 12, 1978, s. 112—115.
- Konštrukcia typu *sta kde mu meškať*. (K 50. výročiu smrti M. Kukučina.) — Slovenská reč, 43, 1978, s. 224—226.

- Preklad z antiky s problémami. [Xenofón z Efezu: Efezský príbeh o láske. Prel. a doslov napísal D. Škoviera. Bratislava 1977.] — In: Kultúra slova, 12, 1978, s. 218—219 (posudok jazykovej stránky prekladu).
- Zaujímavý preklad z bulharčiny. [Talev, D.: Železný svietnik. Prel. J. Stajková. Bratislava 1975.] — In: Kultúra slova, 12, 1978, s. 90—91 (posudok jazykovej stránky prekladu).
- Šewc-Schuster, H.: Gramatika hornjoserbskeje reče. 2. Syntaksa. Budyšin 1976. — In: Slavica Slovaca, 13, 1978, s. 300—303 (ref.).
- Bulharská práca o výslovnosti a transkripcii cudzích mien. [Andrejčin, E. — Vagdenov, M.: Izgovor i transkripcia na čuždi imena v bälgarskija ezik. Sofija 1974.] — In: Kultúra slova, 12, 1978, s. 127 (ref.).
- Bulharská knižka o čistote jazyka. [Moskov, M.: Za čist bälgarski ezik. Sofija 1976.] — In: Kultúra slova, 12, 1978, s. 58—60 (ref.).
- Orlovský, J.: Stredogemerské nárečia. Martin 1975. — In: Jazykovedný časopis, 29, 1978, s. 193—195 (rec.).
- Slová typu *numerále*. — Slovenská reč, 43, 1978, s. 320.
- Prečo *hrniec*, ale *zvonec*? — Kultúra slova, 12, 1978, s. 26—27. — Tamže: Spojenia typu *zvyknem robiť* (s. 84—85). — Výslovnosť mien typu *Heyduk* (s. 214—215). — Skloňovanie bulharských vlastných mien *Šumen, Dimitar* a pod. (s. 276—277).
- XV. letný seminár bulharského jazyka a literatúry pre zahraničných bulharistov a slavistov. — Slavica Slovaca, 13, 1978, s. 99—100 (správa o seminári konanom v dňoch 17. 7.—14. 8. 1977 v Sofii).
- Storočnica Jána Petrikovicha. Jeden zo zakladateľov slovenskej jazykovedy. — Práca, 24, 12, 1978, s. 6 (k 100. výročiu narodenia J. Petrikovicha).

1979

- Spoluhlásková skupina *šť* v slovenčine. — Kultúra slova, 13, 1979, s. 79—82.
- Pohyblivé hlásky pri tvorení slov. — Kultúra slova, 13, 1979, s. 45—49.
- Hlásky *m* a *n* v prevzatých a domácich slovách. — Kultúra slova, 13, 1979, s. 212—216.
- Rod podstatných mien v slovenčine. — Slovenská reč, 44, 1979, s. 38—44.
- Autor a apretor odborného textu. — Kultúra slova, 13, 1979, s. 305—309.
- Paronymá v slovenčine. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 25, 1978/1979, s. 133—137.

- Detské povrávky. — Malovaný kraj, 15, 1979, č. 6, s. 11.
- Rozčítavačky z Brodského. — Malovaný kraj, 15, 1979, č. 6, s. 17.
- Hortobágy* — *hortobádsky*, či *hortobáđsky (hortobágysky)*? — Kultúra slova, 13, 1979, s. 19—20. — Tamže: Názvy *Echeveria, Chamaerops, Forsythia* — výslovnosť a zdomácnené podoby (s. 119—120). — Výslovnosť mien typu *Horatius, Sallustius* a pod. (s. 219). — *Oddiel* — *v oddiele (oddieli)*? (s. 244—246). — Krátke slová

(z dvoch hlások) v slovenčine (s. 274—276). — Výslovnosť slov *junior, jury, junta, Clavijo, jockey* a pod. (s. 278—279). — Mäkké spoluhlásky pri rodných menách (s. 352—354).
Slovo *preromantizmus* a cudzie predpony *pre-, pro-* a *per-*. — Kultúra slova, 13, 1979, s. 29—30.
Spomíname na Jána Petrikovicha. — Východoslovenské noviny, 8. 6. 1979, s. 4 (k 100. výročiu narodenia).

1980

Spoluhlásky *n* a *ň* v slovenčine. — Kultúra slova, 14, 1980, s. 44—48.
O zložkách *ch, sch, sh* a *i*. v cudzích a prevzatých slovách. — Kultúra slova, 14, 1980, s. 303—307.
O transkripcii z bulharčiny do slovenčiny. — Slovenská reč, 45, 1980, s. 27—31 (spoluautor E. Kudlička).

Pseudonymy motivované Záhorím. — Vlastivedný časopis, 29, 1980, s. 93.
Transkripcia a flexia antických mien v slovenčine. — Zprávy Jednoty klasických filológů, 22, 1980, s. 101 (tézy prednášky konanej dňa 29. 11. 1979 v Jednote klasických filológov pri SAV v Bratislave).
Vlastné mená v príkladnom preklade Ovídia. [Ovídius Publius O. Naso: *Metamorfózy*. Prel. I. Šafár. Bratislava 1979.] — In: Kultúra slova, 14, 1980, s. 250—252 (posudok používania vlastných mien v preklade).
Deriváty od názvu *Ruse*. — Slovenská reč, 45, 1980, s. 379—381.
Výslovnosť a písanie mena *Sapfo* a zložka *ph*. — Kultúra slova, 14, 1980, s. 85—86. — Tamže: Výslovnosť zložky *gn* v prevzatých slovách (s. 244—245).
Zvlhčovať sa a *zosuchšovať sa* (*aridizovať sa*). — Kultúra slova, 14, 1980, s. 380—381.
Ján Damborský a bratislavská univerzita. — Naša univerzita, 27, 1980/1981, č. 3, s. 8.
Spomíname na Michala Knapa z Brodského. — Záhorák, 21, 1980, č. 17, s. 3 (k 20. výročiu úmrtia).

1981

Slovenské nárečia. Príručka pre terénny výskum. 1. vyd. Banská Bystrica, Krajské osvetové stredisko 1981. 144 s.
Zo syntaxe jazykovej pamiatky z 18. storočia. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. *Philologica*, 28. 1977. Red. E. Pauliny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981, s. 77—88.
Kedy spojenia *i* so samohláskou nie sú dvojhláskami. — Kultúra slova, 15, 1981, s. 241—244.
Slová z gréčtiny so spoluhláskou *c* a *k*. — Slovenská reč, 46, 1981, s. 234—236.
Výslovnosť slova *girlanda* a zložky *gi* a *ge*. — Kultúra slova, 15, 1981, s. 22—24.
Transkripcia zo starej a novej gréčtiny do slovenčiny. — Slovenská reč, 46, 1981, s. 76—80.
Cudzíe prvky v slovenskej výslovnosti. — Kultúra slova, 15, 1981, s. 209—212.
Na návšteve u Bulharov. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 28, 1981/1982, s. 20—22 (o úspechoch Bulharska v oblasti kultúry predovšetkým vo vlastivedných odboroch, aj o úspechoch v oblasti jazykovedy).
Hrad Ostrý Kameň. — In: Domová pokladnica 1982. Red. M. Krippel — O. Poliak. Bratislava, Príroda 1981, s. 214.
Pseudonymy podľa Senice a okolia. — Záhorák, 22, 1981, č. 2, s. 3.
Živí svedkovia dávnej minulosti. — Záhorák, 22, 1981, č. 41, s. 3 (o chotárnych názvoch v južnej časti bývalého okresu Skalica).

Slovník slovenských nářečí. Ukázkový zväzok. Red. I. Ripka. Bratislava 1980. — In: *Slavica Slovaca*, 16, 1981, s. 300—303 (rec.).
Písanie *i* a *y* v rodných menách. — *Kultúra slova*, 15, 1981, s. 86—87. — Tamže: Zdvojené samohlásky v domácich a cudzích slovách (s. 307—309).
Tretí letný bulharský a slavistický seminár vo Velikom Trnove. — *Slavica Slovaca*, 16, 1981, s. 110—111 (správa o seminári konanom v dňoch 1.—31. 8. 1980).
Ján Damborský (1880—1932). — *Vlastivedný časopis*, 30, 1981, s. 47—48.

1982

Slová cudzieho pôvodu v hornej lužickej srbčine a slovenčine. — *Letopis Instituta za serbski ludospyt*, rjad A, 1982, s. 13—22.
Trnavský školský slovník z roku 1648. — In: *Jazykovedné štúdie*. 17. Z dejín slovenskej lexiky. Red. Š. Peciar. Bratislava, Veda 1982, s. 119—126.
Hlásky a písmená *h* a *g*. — *Kultúra slova*, 16, 1982, s. 106—110.
O transkripcii latinských a gréckych mien. — *Kultúra slova*, 16, 1982, s. 137—144.
O transkripcii z bieloruštiny. — *Slovenská reč*, 47, 1982, s. 349—352 (spoluautor I. Lučyc-Fedarec).

Hádanky z Vrbovíc a Sobotišťa. — *Malovaný kraj*, 18, 1982, č. 2, s. 14.
Ludová múdrosť z Vrbového. — *Malovaný kraj*, 18, 1982, č. 2, s. 16 (o frazeologizmoch z nárečia v Hlbokom; v názve článku sa nesprávne uvádza názov Vrbové namiesto Hlboké).
Pranostiky z Kuchyne. — *Malovaný kraj*, 18, 1982, č. 6, s. 15.
Zo starej Skalice. — *Malovaný kraj*, 18, 1982, č. 6, s. 15 (text anekdoty zapísanej r. 1895 v skalickom nárečí).
Dve bieloruské knihy o slovnej zásobe. [1. Grabčikov, S. M.: *Mežjazykovyje omnimy a paronimy*. Minsk 1980. — 2. Hrabčykav, S. M.: *Ciažkija vypadki učyvaňna blizkich pa hučaňnu slov*. Minsk 1977.] — In: *Kultúra slova*, 16, 1982, s. 379—381 (ref.).
Zhody a rozdiely v rodných menách v slovenčine a češtine. — *Kultúra slova*, 16, 1982, s. 244—246.
Hádam, hádaš... — *Ludové noviny* (Budapešť), 26, 1982, č. 20, s. 3 (o ľudových hádankách).
Ludové prirovnania. — *Ludové noviny* (Budapešť), 26, 1982, č. 30, s. 1, 3.
Chráňme si dedičstvo otcov. — *Ludové noviny* (Budapešť), 26, 1982, č. 34, s. 3 (o slovenskej reči).
Ludová múdrosť v jazyku. — *Ludové noviny* (Budapešť), 26, 1982, č. 39, s. 3 (o frazeologizmoch).
Som hrdý na svoju reč. — *Ludové noviny* (Budapešť), 26, 1982, č. 48, s. 3.
Nedožitý jubileum A. Zaunera. — *Záhorák*, 23, 1982, č. 40, s. 3 (k nedožitým 80. narodeninám).
Alfonz Zauner. (Z galérie učiteľov-slovenčinárov.) — *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 29, 1982/1983, s. 118—119.

1983

Úvod do štúdia slovenského jazyka. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1983. 80 s.
Dialektológia a dejiny slovenského jazyka. — In: *Miesto historicko-jazykovedných disciplín vo vyučovaní*. Red. K. Habovštiaková. Nitra, Dekanát Pedagogickej fakulty v Nitre, s. 155—168.
Staroturianske nárečie. — In: *Stará Turá. Štúdie o histórii, ľudovej kultúre a nárečí*. Red. J. Michálek. Bratislava, Obzor 1983, s. 207—233, rus. res. s. 242, nem. res. s. 247, angl. res. s. 252.
Piešťanský dialekt. — In: *Balneologický spravodaj 1982*. Red. H. Burian et al. Bratislava, Alfa 1983, s. 76—82.

- Samohláskové spojenia v prevzatých slovách a vlastných menách. — Kultúra slova, 17, 1983, s. 112—118.
- Zdvojené spoluhlásky v domácich slovách. — Kultúra slova, 17, 1983, s. 237—240.
- Zdvojené spoluhlásky v prevzatých slovách. — Kultúra slova, 17, 1983, s. 300—304.
- Jazykovedec a prekladateľ Michal Knap (1894—1960). — Slovenská reč, 48, 1983, s. 277—281, pripojený Súpis prác Michala Knapa, s. 282—283.
- Antické vlastné mená v prekladoch Jána Hollého. — In: VIII. slovenská onomastická konferencia. Red. M. Majtán. Bratislava—Banská Bystrica—Prešov, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave — Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici — Pedagogická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šefárika v Prešove 1983, s. 360—374.
- Vzácné dedičstvo. — Ludové noviny, 27, 1983, č. 29, s. 3 (o potrebe zbierať ľudové piesne).
- Jentsch, H.: Die sorbische Mundart von Rodewitz/Spree. Budyšin 1980. — In: Slavica Slovaca, 18, 1983, s. 303—305 (ref.).
- Nový typ hornolužickosrbského pravopisného slovníka. [Völkel, P.: Hornjoserbsko-němski słownik, prawopisny słownik hornjosebskeje rěče. 3. vyd. Budyšin 1980; 4. vyd. 1981.] — In: Kultúra slova, 17, 1983, s. 283—284 (ref.).
- Pavel Bujnák — literárny vedec a ugrofinista. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 29, 1982/1983, s. 154 (k 100. výročiu narodenia a 50. výročiu úmrtia).
- Jubileum zakladateľa ugrofinistiky. — Naša univerzita, 29, 1982/1983, č. 8, s. 3 (k 100. výročiu narodenia P. Bujnáka).
- Štefan Hlavatý. (Z galérie učiteľov — slovenčinárov.) — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 29, 1982/1983, s. 279—280 (k 60. výročiu úmrtia).
- Adolf Peter Záturský a slovenský jazyk. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 29, 1982/1983, s. 313—314.
- Co dlhujú jazykovedci. K nedožitým osemdesiatinám A. Zaunera. — Práca, 21. 1. 1983, s. 6.

1984

- Zo slovenských nárečí v Ostrihomskej župe. — In: Slováci v zahraničí. 10. Red. F. Bielik — C. Baláž. Martin, Matica slovenská 1984, s. 40—71.
- Slovenské ostrihomske nárečia v Maďarsku. — Slavica Slovaca, 19, 1984, s. 43—54, rus. res. s. 55.
- Vokalizácia predpón v slovenčine. — Slovenská reč, 49, 1984, s. 345—350.
- Slovenščina na Univerzi Komenskega v Bratislavi. Prél. A. Rozman. — Jezik in slovstvo, 29, 1983/1984, s. 306—308.
- Jazykovedný odkaz Mateja Bela. — In: Balneologický spravodaj 1983. Balneohistoria Slovaca. 23. Red. H. Burian et al. Bratislava, Alfa 1984, s. 40—45.
- Matej Bel a slovenský jazyk. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 30, 1983/1984, s. 245—246.
- Prispevok Mateja Bela k slovenskej onomastike. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), 25, 1984, s. 491—493.
- Matej Bel a slovanské národy. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), 25, 1984, s. 498—500.
- Etymológia piatich východoslovenských miest u M. Bela. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), 25, 1984, s. 493—495.
- Kniha o ovčiarstve z jazykovej stránky. [Podolák, J.: Tradičné ovčiarstvo na Slovensku. Bratislava 1982.] — In: Slovenská reč, 49, 1984, s. 53—55 (posudok jazykovej stránky publikácie).

- Nový slovenský krajo­vý nárečový slovník. [Orlovský, J.: Gemerský nárečový slovník. Martin 1982.] — In: Slavica Slovaca, 19, 1984, s. 286—289 (ref.).
- Objemové krmoviny — objemové krmivá. — Kultúra slova, 18, 1984, s. 169—170. — Tamže: *Belove Notitia, v Noticiách?* (s. 215). — *Hovädzia pečeň a hovädzie pečené* (s. 247—248). — *Vinohradníctvo a vinárstvo* (s. 359—360). — *Záturecký rod?* (s. 365—366).
- Na nose, či na nosi?* — Kultúra slova, 18, 1984, s. 319—320.
- Dialekty. — In: Pedagogická encyklopédia Slovenska. 1. A—O. Red. O. Pavlík et al. Bratislava, Veda 1984, s. 179.
- K nedožitej osemdesiatke Jána Stanislava. — Slovenské pohľady, 100, 1984, č. 12, s. 99—102.
- Imrich Kotvan — učiteľ a výskumný vedecký pracovník. (Z galérie učiteľov slovenčinárov.) — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 31, 1984/1985, s. 91—92.
- Za Imrichom Kotvanom. — Slovenská reč, 49, 1984, s. 316.

1985

- Súčasný slovenský jazyk — morfológia. Seminárne cvičenia. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1985. 88 s. (spoluautor M. Darovec).
- Zo slovenských pilišských nárečí v Peštianskej župe. — In: Slováci v zahraničí. 11. Red. F. Bielik — C. Baláž. Martin, Matica slovenská 1985, s. 109—134.
- Kvantita samohlások po mäkkých spoluhláskach, najmä po *j*. — Slovenská reč, 50, 1985, s. 296—302.
- Zo Zochovej frazeológie. — Slovenský národopis, 33, 1985, s. 590—592.
- Riznerov pokus o slovník slovenského jazyka. — Slovenská reč, 50, 1985, s. 98—101.
- Etymologický slovník L. A. Reussa. — Slavica Slovaca, 20, 1985, s. 186—190.
- Jožo Martinka a slovenčina. — Slovenská reč, 50, 1985, s. 351—353.
- Slovenčina — kľúč k slovanským jazykom. — Slovensko, 9, 1985, č. 5, s. 26—27.
- Časopis Devín a výskum Záhoria. — Vlastivedný časopis, 34, 1985, s. 142—143.
- Dôležitý prameň k dejinám spisovnej slovenčiny. [Kocák, M.: Listy Jozefa Škultétyho. Zv. 2. 1911—1941. Martin 1983.] — In: Slovenská reč, 50, 1985, s. 314—315 (ref.).
- SSPS — Zborník Spolku profesorov Slovákov. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 32, 1985/1986, s. 122—123 (ref.).
- Tatranské Matliary?* — Kultúra slova, 19, 1985, s. 172. — Tamže: *Copatý — vrkocatý* (s. 217—218). — *Lužičtina?* (s. 251—252). — *Žatva, kosba, zelená žatva* (s. 279—280). — *Pestovať a chovať* (s. 311). — Slovesá so zakončením *-nať* a *-ňať* (s. 360—362).
- Zohnať — zháňať, či zoháňať?* — Kultúra slova, 19, 1985, s. 31—32.
- Poznámky o ohlasovaní vlakov staničným rozhlasom. — Kultúra slova, 19, 1985, s. 382.
- Ludovít V. Rizner a slovenský jazyk. (Z galérie našich učiteľov.) — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 31, 1984/1985, s. 153—155.
- Karol Kréméry a spisovná slovenčina. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 31, 1984/1985, s. 217—218.
- Ján Zigmundík a slovenský jazyk. (Z galérie našich učiteľov.) — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 31, 1984/1985, s. 283—284.
- Prví lektor za slovenski jezik na univerzi v Bratislavi. — Jezik in slovstvo, 31, 1985/1986, s. 97 (o J. Ambrušovi).
- Imrich Kotvan mal rád rodné Záhorie. Nad nedožítymi 75. narodeninami. — Záhorák, 26, 1985, č. 7, s. 3.
- Za Adamom Prandom. — Slovenská reč, 50, 1985, s. 115—116.

1986

- Pramenná základňa Slovníka slovenských nárečí. — In: Dialektologický zbor-

- ník. 2. Red. L. Bartko. Prešov, Filozofická fakulta UPJŠ 1986, s. 167—178, rus. res. s. 179, nem. res. s. 180.
- Slovenské nárečia v Rakúsku. — Slovenská reč, 57, 1986, s. 264—272.
- Záhorské nárečie. — In: Záhorská Bratislava. Vlastivedná monografia Devínskej Novej Vsi, Dúbravky, Lamača a Záhorskej Bystrice. Red. J. Podolák. Bratislava, Obzor 1986, s. 212—234, rus. res. s. 312, nem. res. s. 319, angl. res. s. 325—326, franc. res. s. 332.
- Chorvátske nárečie v Devínskej Novej Vsi a v Dúbravke. — In: Záhorská Bratislava. Vlastivedná monografia Devínskej Novej Vsi, Dúbravky, Lamača a Záhorskej Bystrice. Red. J. Podolák. Bratislava, Obzor 1986, s. 235—239.
- František Pastrnek a jeho nárečový výskum Záhoria. — Vlastivedný časopis, 35, 1986, č. 1, s. 42—43.
- Potomci Slovienov v Rakúsku. — Príroda a spoločnosť, 35, 1986, č. 21, s. 46—49.
- Aby slovenčina bola príťažlivejšia. [Betáková, V. — Zahradková, M. — Gašinec, E.: Cvičenia zo slovenského jazyka pre 5., 6., 7. a 8. ročník základnej školy. Bratislava 1980—1983.] — In: Učiteľské noviny, 36, 1986, č. 8, s. 5 (ref.).
- Príspevky k poznaniu slovenských nárečí v Maďarsku. — Slovenská reč, 51, 1986, s. 60—62.
- Neutrá so zakončením na *-on* a *-um*. — Slovenská reč, 51, 1986, s. 63—64.
- O názve obce *Havranohrad* — *Rabensburg* v Rakúsku. — Onomastický zpravodaj CSAV (Zpravodaj Místopisné komise CSAV), 27, 1986, s. 200—201.
- V službách jazykovej kultúry. — Slovenská reč, 51, 1986, s. 109—110 (k 70. narodeninám L. Kissa-Jánskeho).
- Jubileum Michala Filipa. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 32, 1985/1986, s. 215—216 (k 75. narodeninám).
- Jubileum Jozefa Prokopa. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 33, 1986/1987, s. 57—58 (k 65. narodeninám).
- Juraj Pavelek. (Z galérie učiteľov slovenčinárov.) — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 33, 1986/1987, s. 89—90.

1987

- K názorom Mateja Bela na češtinu a slovenčinu. — In: Matej Bel. Doba — život — dielo. Red. J. Tibenský. Bratislava, Veda 1987, s. 374—382.
- Nárečová terminológia súvisiaca so zakáľačkou. — In: Jazykovedné štúdie. 21. Dialektológia. Red. I. Ripka. Bratislava, Veda 1987, s. 55—70.
- Zo slovenských nárečí vo Fehérskej a Peštianskej župe. — In: Slováci v zahraničí. 12. Red. F. Bielik — C. Baláž. Martin, Matica slovenská 1987, s. 125—160.
- K výskumu dolnozemsých Slovákov. — In: Slováci v zahraničí. 13. Red. F. Bielik — C. Baláž. Martin, Matica slovenská 1987, s. 139—165.
- O Slovákoch v Rakúsku a o ich nárečí. — In: Slováci v zahraničí. 13. Red. F. Bielik — C. Baláž. Martin, Matica slovenská 1987, s. 76—91.
- Z bieloruskej dialektológie. — Slavica Slovaca, 22, 1987, s. 293—298.
- Z lexikálneho výskumu Gemera. (Pastrnkova dotazníková akcia.) — Obzor Gemera, 23, 1987, č. 1, s. 55—60.

- Pilišský Slováci — potomci Veľkomoravanov? — Príroda a spoločnosť, 37, 1987, č. 17, s. 52—55.
- Potomkovia veľkomoravských Slovienov. A. V. Šembera o Slovákoch v Rakúsku. — Sloboda, 42, 1987, č. 21, s. 5.

Pozoruhodný cestopis. — *Sloboda*, 42, 1987, č. 10, s. 5 (o rukopise cestopisu G. Fejérpatakyho-Belopotockého).
 Ján Hollý a Záhorie. — *Slovenské pohľady*, 103, 1987, č. 10, s. 102—107.
 Ján Hollý o slovenčine. Pripomínáme si 200. výročie uzákonenia bernolákovčiny. — *Práca*, 16. 5. 1987, s. 7.
 Slovenčina pre krajanov. [Oravec, J. — Prokop, J.: Slovenčina pre krajanov hovoriacich po anglicky. Martin 1986.] — In: *Práca*, 17. 1. 1987, s. 7 (ref.).
 Slovenské rozprávky z Maďarska. [1. Lami, Š.: Rozprávky spod Piliša. Budapešť 1982. — 2. Lami, Š.: Ludové rozprávky Slovákov v Maďarsku. Budapešť 1983. — 3. Krupa, A.: Rozprávky ňaničky Žofky. Békešská Čaba 1984.] — In: *Zlatý máj*, 31, 1987, s. 508—509 (ref.).
 Andrej Selecký. (Z galérie učiteľov — slovenčinárov.) — *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 33, 1986/1987, s. 312—313 (k 10. výročiu úmrtia).
 Ludovít Šmelík. (Z galérie učiteľov — slovenčinárov.) — *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 34, 1987/1988, s. 59—60.
 Pavol Bernáth. (Z galérie učiteľov slovenčinárov.) — *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 33, 1986/1987, s. 153—154.

1988

Súčasný slovenský jazyk. Syntax. Seminárne cvičenia. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského v Bratislave 1988. 144 s. (spoluautor M. Darovec).
 Slovenské pilišské nárečia. — *Slavica Slovaca*, 23, 1988, s. 43—55, rus. res. s. 56.
 Hádanky Ctibora [! = Ctiboha] Zocha. — *Slovenský národopis*, 36, 1988, s. 325—329.
 Básnický jazyk Jána Hollého. — *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 34, 1987/1988, s. 122—123.
 Z výskumu slovenských nárečí v Juhoslávii. — *Nový život*, 40, 1988, s. 144—152.
 Z nárečových materiálov Slovákov v Rumunsku. — In: *Slováci v zahraničí*. 14. Red. F. Bielik — C. Baláž. Martin, Matica slovenská, s. 190—198, angl. res. s. 198.
 Nárečie Trnavy a jej najbližšieho okolia. — In: *Dejiny Trnavy*. Red. J. Šimončíč — J. Watzka. Bratislava, Obzor 1988, s. 397—433, rus. res. s. 466, nem. res. s. 471, angl. res. s. 475—476 (spoluautor J. R. Nižňanský).

Slovenčina pre zahraničných Slovákov. [Oravec, J. — Prokop, J.: Slovenčina pre krajanov hovoriacich po anglicky. Bratislava 1986.] — In: *Slováci v zahraničí*. 14. Red. F. Bielik — C. Baláž. Martin, Matica slovenská 1988, s. 246—248 (ref.).
 Prameň ľudovej rybárskej terminológie. [Mjartan, J.: Ludové rybárstvo na Slovensku. Bratislava 1984.] — In: *Slovenská reč*, 53, 1988, s. 124—126 (ref.).
 Nový prameň z Maďarska pre slovenských etnografov i dialektológov. [Lami, Š.: Výročné zvyky a ľudové hry. Budapešť 1984.] — In: *Slovenská reč*, 53, 1988, s. 250—251 (ref.).
 Nová monografia o slovenských nárečiach v Maďarsku. [Žiláková, M.: Nárečie troch slovenských obcí v Bakonyi s osobitným zreteľom na pozostatky aoristu. Budapešť 1986.] — In: *Slovenská reč*, 53, 1988, s. 376—378 (ref.).
 Preklad Plauta v skaličtine. — *Záhorák*, 29 (39), 1988, č. 37, s. 3.
 Zo začiatkov slovakistiky na FF UK v Bratislave. — *Slovenské pohľady*, 104, 1988, č. 10, s. 155—157.
 Homotransplantácia. — *Kultúra slova*, 22, 1988, s. 366—367.
 Výslovnosť slova *bauzit*. — *Kultúra slova*, 22, 1988, s. 251. — Tamže: *Juhoslovenský a južnoslovenský* (s. 280). — *Slovanský — sloviensky — slovenský — slovinský — slavónsky* (s. 309—310).
 Jubileum Michala Gálika. — *Záhorák*, 29, 1988, č. 36, s. 3 (k 85. výročiu narodenia).
 Jubileum Ludovíta Nováka. — *Záhorák*, 29 (39), 1988, č. 41, s. 3 (k 80. narodeninám).

- Ladislav Rybár sedemdesiatročný. — Slovenská reč, 53, 1988, s. 300—301.
 Jozef Janek. (Z galérie učiteľov — slovenčinárov.) — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 34, 1987/1988, s. 248—250.
 Matilda Hayeková. (Z galérie učiteľov — slovenčinárov.) Slovenský jazyk a literatúra v škole, 34, 1987/1988, s. 311.
 Želmíra Tarcalová. (Z galérie učiteľov — slovenčinárov.) — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 34, 1987/1988, s. 187.
 Vlado Uhlár. (Z galérie učiteľov — slovenčinárov.) — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 34, 1987/1988, s. 215—216.
 Peter Baláž. (Z galérie učiteľov — slovenčinárov.) — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 35, 1988/1989, s. 87—88.
 Michal Gálik. (Z galérie učiteľov — slovenčinárov.) — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 35, 1988/1989, s. 121.

Spolupráca

Hečko, V.: Základy slovinskej gramatiky. Bratislava, Univerzita Komenského 1978 (konečná úprava textu).
 Plicka, K.: Eva Studeničová spieva. 2. vyd. Martin, Osveta 1984 (jazyková úprava).

Redakčná činnosť

K teórii vyučovania slovenského jazyka a literatúry. Sborník referátov a diskusi-
 ných príspevkov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966 (redaktor
 jazykovednej časti).
 Kultúra slova, 1, 1967 — 16, 1981 (člen red. rady).

Zostavil L. Dvonč

Spomienka na Michala Gálika

Pred 86 rokmi, 11. septembra 1903 sa v rodine maloroľníka na Myjave narodil profesor gymnázia Michal Gálik. Vyštudoval strednú i vysokú školu, hoci to bolo pre chudobného chlapca spojené s veľkými prekážkami. Reálne gymnázium navštevoval v r. 1918—1926 v Uhorskom Brode, vysokoškolské štúdium slavistiky a francúzštiny absolvoval r. 1931 na Karlovej univerzite v Prahe. Vo francúzštine sa jeden semester zdokonaľoval r. 1931 v Boulogni na jazykovom seminári, ktorý usporiadala univerzita v Lille vo Francúzsku.

Po celý život ostal verný svojmu pedagogickému povolaniu, najprv ako učiteľ meštianskej školy, potom profesor gymnázia v Novom Meste nad Váhom, napokon od r. 1943 až po odchod do dôchodku ako riaditeľ gymnázia vo svojom rodisku na Myjave. Zomrel 22. apríla 1976.

Na pokyn svojho priateľa Ľudovíta Nováka, neskôr univ. profesora, spracoval krátku monografiu z myjavského nárečia. Škoda, že z tohto výstižného opisu svojho rodného dialektu M. Gálik uverejnil iba dve štúdie: *Striednice za praslov. Q v nárečí myjavskom* (Zborník Matice slovenskej, 1935) a *Skloňovanie substantív v myjavskom nárečí* (tamže, 1938—1939). Myjavské nárečie si všimá aj v Slovenskej reči (1938—1939), kde poukázal na Zguriškine chyby pri reprodukcii dialektu v jej beletrii. Po celý život zapisoval špeciálne myjavské výrazy a spojenia. Tento bohatý lexikálny materiál, ktorého excerpčia sa pripravuje, bude obohatením kartotéky Slovenského nárečového slovníka. Zapisoval aj nárečové texty, z ktorých dialógy použil v krátkych črtách a poviedkach z Myjavy a kopanic. Uverejňoval ich v Lidových novinách, Národných novinách a Slovenskom denníku. Uverejnil aj príspevky o histórii svojho rodiska v knihe Myjava našej jari (1968), články o významných osobách

Myjavy, o zvykoch i dejinách v časopise Myjavské hnutie, poviedky zo školského života v Učiteľských novinách a i.

V roku 1942 sa stal členom Slovenskej jazykovednej spoločnosti, r. 1967 mu udelili titul zaslúžilý učiteľ.

Za jeho prácu v oblasti dialektológie mu patrí aj naša krátka spomienka.
K. Palkovič

3. slovenská dialektologická konferencia

V roku 1988 sa slovenskí dialektológovia a príslušníci jazykovednej obce ďalších piatich národov zišli na 3. slovenskej dialektologickej konferencii, ktorá sa konala 4.—7. októbra v učebno-výcvikovom stredisku Univerzity Pavla Jozefa Šafárika na Zemplínskej šírave. Konferenciu zorganizovali pracovníci Katedry ukrajinského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove a pracovníci Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV v Bratislave. Okrem jazykovedcov zo spomínaných pracovísk na rokovaní vystúpili s referátmi lingvisti z ČSR, BLR, MLR, PLR, ZSSR a pracovísk Etnografického ústavu ČSAV v Prahe.

Rokovanie konferencie otvorili a úvodné príhovory k prítomným predniesli PhDr. M. Štec, CSc., dekan Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove, a PhDr. I. Řipka, CSc., vedúci dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV v Bratislave. Účastníkov konferencie pozdravil aj vedúci tajomník OV KSS v Michalovciach súdruh P. K a t a n ě í k.

Na rozdiel od dvoch predchádzajúcich dialektologických konferencií, ktoré boli zamerané najmä na lexikológiu a lexikografiu v súvislosti s prípravou a realizáciou Slovníka slovenských nárečí, tretia konferencia si kládla za cieľ predstaviť výsledky kontaktov slovenských nárečí s jazykmi (nárečiami) národov susedných krajín; na túto problematiku nadväzovali príspevky venované lexikológii a lexikografii a cudzím prvkom v dialeктоch iných jazykov (hostia z BLR).

Jednotlivé referáty boli podľa tematického zamerania rozdelené do štyroch blokov. Do 1. bloku vybrali organizátori referáty, ktorých cieľom bolo objasniť teóriu jazykových kontaktov. M. Štec (Prešov) venoval pozornosť najmä terminologickým otázkam súvisiacim s riešenou problematikou. Objasnil pojmovú náplň niektorých termínov a poukázal na doterajšiu neustálenosť pri ich používaní. J. Kriššáková (Prešov) poukázala na dôležitosť jazykovedného výskumu v pomedzných areáloch pre poznanie jednotlivých vývinových etáp jazyka. J. Reichan (Prešov) interpretoval problém hranice jazykov a dialektov. J. Hlavsová (Praha) predniesla podnetný referát o možnostiach interdisciplinárneho prístupu ku skúmaniu jazykových kontaktov a interferencií, pričom sa zamerala najmä na teóriu sociolingvistiky a v tejto súvislosti uviedla zaujímavý termín jazyková ekológia. Teóriu jazykovej interferencie ako jednu zo zložiek modernej lingvistiky s bližším zameraním na objasnenie zodpovedajúcich termínov rozobral J. Sabol (Prešov). Interferenciu ako súčasť integrácie dialektov v mieste jazykového kontaktu definoval

S. Utěšený (Praha). Prítomných zaujala aj prednáška J. Furdíka (Prešov) o tom, či v prípade štruktúrnych paralel v lexikálnom systéme slovenčiny a maďarčiny ide o vplyv alebo o paralelný vývin.

Tematickú náplň druhého bloku tvorili referáty o interferencii slovenských nárečí a nárečí iných jazykov. L. Bartko (Prešov) zhodnotil súčasný stav vo výskume jazykových interferencií a zdôraznil význam výskumu kontakto- vých javov v budúcnosti. Na problematiku cudzích slov v slovenských dialektoch sa sústredili autorky ďalších dvoch referátov: K Habovštiaková (Nitra) rozobrala spôsoby adaptácie slov cudzieho pôvodu a E. Krošláková (Nitra) poukázala na ich podiel v slovenských dialektoch, a to so zreteľom na jazykovo-zemepisnú diferenciaciu. A. Ferenčíková (Bratislava) sa sústredila na osobitosti v syntaxi z hľadiska slovensko-inojazykových kontaktov. Na niekoľkých vybraných javoch ukázala diferencovanosť slovenských dialektov a poukázala na značné možnosti a úlohy takto zamerarného výskumu. V referáte o užských nárečiach z aspektu mimojazykových kontaktov Š. Lipták (Bratislava) konštatoval, že tak užské, ako aj sotácke nárečia sú integrálnou súčasťou slovenských nárečí a súčasne sú dôležitým prameňom spoznávania vzájomného vplyvu dvoch geneticky príbuzných jazykov — slovenčiny a ukrajinčiny. Konfrontovať východoslovenskú a ostatnú slovenskú vinohradnícku terminológiu sa podujal J. Nižnanský (Bratislava). Zistil, že spomínaná terminológia danej oblasti si síce zachovala určité regionálne osobitosti, čo súvisí so sociálnymi podmienkami v minulosti, ale má aj množstvo lexiky zhodujúcej sa s lexikou iných vinohradníckych oblastí.

Charakteristiku práve vznikajúceho Atlasu českého jazyka so zreteľom na vzťahy českých a slovenských nárečí podal vo svojom referáte P. Jančák (Praha). Výsledky slovensko-moravskej jazykovej interferencie na materiáli skalického nárečia predstavila D. Bačíková (Bratislava). Pokúsila sa jednak o sociolingvistický pohľad na jazykovú situáciu spomínaného regiónu a jednak o sumarizáciu a kvalifikáciu jednotlivých osobitostí v lexike skalického regiónu. Výkladom o systéme vokálov v nárečí Pohorelej zaujal účastníkov konferencie G. Horák (Bratislava). A. Habovštiak (Bratislava) sa zaoberal vývinom goralských nárečí na hornej Orave z lexikálneho hľadiska. Na základe starších, ale aj novších zistení konštatoval, že rozdiely medzi susednými stredoslovenskými nárečiami a goralskými dialektmi na spomínanom území sú z lexikálneho hľadiska nevýrazné. M. Servátka (Bratislava) sa zamerala na osobitný typ jazykového kontaktu na slovensko-poľskom pohraničí so zreteľom na dialekt severného Spiša.

Podnetom na závažné diskusné vystúpenie prítomných dialektológov sa stali príspevky lingvistov z MLR: P. Bacsu (Szeged), Z. Németha a I. Udvariho (Nyíregyháza). Prví dvaja autori uviedli takú interpretáciu prvkov v reči Slovákov z maďarských enkláv (v historickej aj v lingvistickej oblasti), proti ktorej mali výhrady mnohí prítomní slovenskí jazykovedci. Pokus tretieho z autorov o charakteristiku extralingválneho pozadia maďarizmov vo východoslovenských nárečiach naznačil, že v budúcnosti je možná (a veľmi potrebná) spolupráca slovenských a maďarských jazykovedcov na tomto poli, čo azda súvisí s väčším záujmom mladšej generácie maďarských lingvistov o slavistiku. P. Rohárik (Banská Bystrica) s prehľadom, zasvätenosťou a na základe veľkého množstva materiálu hovoril o formovaní sa remeselníckej terminológie slovenskej enklávy v Nadlaku v Rumunsku.

Dalšie tri príspevky boli zamerané na slovensko-nemecké interferenčné javy. I. Ripka (Bratislava) vo svojom referáte objasnil niektoré teoretické otázky výskumu interferencií ako výsledkov jazykových kontaktov. Poukázal na nejednotnosť v terminologickej oblasti, ktorá však nie je až takou veľkou prekážkou. Vysvetlil a zhodnotil komunikačnú kompetenciu nositeľa tradičného teritoriálneho dialektu a v širších súvislostiach (sociolingvisticko-historicko-etymologických) objasnil komplex otázok súvisiacich s problematikou slovensko-nemeckej jazykovej interferencie. J. Valiska (Trenčín) podal podrobný fonetický opis spoluhláskového systému v nárečiach spišských Nemcov a M. Papsónová (Prešov) sa zamerala na diachrónnu interpretáciu a dešifrovanie nemeckých slov v dialektoch. S. Gogolewski (Lodž) hovoril o slovenských a ukrajinských vplyvoch v poľských nárečiach Bukoviny. Konfrontáciou tvorenia názvov miesta v slovenčine a v bulharčine sa zaoberala E. Kiajevová (Sofia).

V 3. bloku konferencie sa pertraktovali problémy interferencie ukrajinských nárečí a nárečí iných jazykov. Ukrajinské prvky v nárečiach východného Slovenska so zreteľom na spracovanie v Atlase ukrajinského jazyka rozoberala J. Zakrevská (Lvov). O ukrajinsko-slovenských nárečových interferenciách hovorila Z. Hanudelová (Prešov) a problémami kontaktom v chromatickej terminológii lemkovského nárečia sa zaoberala A. Kundráťová (Prešov). J. Vaňko (Nitra) poukázal na paralelné javy v syntaxi ukrajinských a slovenských teritoriálnych dialektov. V ďalšej časti odznali špecificky zamerané referáty M. Lesiówa (Lublin), M. Kondriatiuka (Varšava) a M. Suska (Užhorod). M. Dujčák (Prešov) hovoril o onymii v ukrajinských nárečiach na východnom Slovensku a J. Muličák (Prešov) zhodnotil ornitologickú lexiku danej oblasti so zreteľom na otázky interferencie.

Náplňou 4. bloku konferencie boli iné aktuálne otázky výskumu a spracovania lexiky v celonárodnom nárečovom slovníku. S referátmi vystúpili D. Vakarelská-Čobanská (grécke slová v bulharčine), M. Trojevová (problémy derivatológie) a T. Kostovová (otázky lokalizácie v celonárodnom nárečovom slovníku) — všetky tri zo Sofie. T. Gołębiewská (Varšava) poukázala na problémy pri redakčnom spracovaní celonárodného nárečového slovníka. Na otázky spracúvania nárečovej lexiky sa zamerl aj O. Bondar (Odesa) a o vzájomných vzťahoch teritoriálnych dialektov a spisovnej slovenčiny referoval J. Muránsky (Prešov). Výsledky interferencie češtiny, slovenčiny a poľštiny v ostravskej priemyselnej aglomerácii predstavila D. Davidová (Ostrava).

Na konferencii odznelo 44 referátov, ktoré vyjdú tlačou v zborníku.

Rokovanie konferencie bolo vhodne doplnené exkurziou po pamätihodnostiach Východoslovenského kraja.

D. Bačíková

MISTRÍK, J.: Variácie reči. Bratislava, Smena 1988. 164 s.

Mistríkova kniha *Variácie reči* nie je určená iba mladým ľuďom. Nakoniec všetky tituly z edície Križovatky myslia na adresáta so širokou vekovou škálou. A tak aj *Variácie reči* rátajú tak so študentským (vysokoškolským)

čitateľom, ako aj so všetkými pracovníkmi so slovom, ktorí tvoria, príp. aj interpretujú rozličné druhy textov (novinári, učitelia, kultúrni a osvetoví pracovníci). Adresát a zameranie knihy podmienili i jej štylistiku, jej žánrovú podobu, spôsob spracovania témy, vnútornú a vonkajšiu kompozíciu i jazykové stvárnenie textu.

Místríkova kniha vychádza v situácii priaznivej tak pre rozvoj slovenskej teoretickej lingvistiky, ako aj pre popularizáciu jej výsledkov. Môžeme totiž právom konštatovať, že slovenský jazyk dnes patrí k pomerne dobre preskúmaným jazykom, a to z hľadiska jeho stavby (štruktúracia prvkov v systéme) i z hľadiska jeho fungovania v texte, hoci práve v tejto druhej oblasti nás ešte čaká širší výskum jazykovej komunikácie v diferencovaných sférach spoločenského života a práce.

Práve vzhľadom na vysoký štandard slovenskej lingvistiky však naďalej zostáva aktuálna otázka, či a ako sa teoretické zistenia, opisy a výklady, uložené v štúdiách a knižných publikáciách, stávajú majetkom bežných používateľov jazyka, predovšetkým tých, od ktorých sa — objektívne i subjektívne — žiada, aby svoj jazykový prejav vedome kultivovali. V skutočnosti ide o pohyb od teórie cez popularizáciu vedeckých poznatkov ku konkrétnej jazykovej praxi. V tejto refazi má mimoriadny význam kvalita i kvantita popularizačnej literatúry.

Slovenská jazykoveda má skúsenosti s propagáciou výsledkov teoretickej lingvistiky. Ukazuje sa však, že popri vyskúšaných postupoch a metódach bude treba hľadať aj nové možnosti, ako širšej verejnosti sprostredkovať výsledky výskumu o jazyku a o jeho fungovaní pri zabezpečovaní života a práce spoločnosti. V súčasnej kultúrno-spoločenskej a jazykovej situácii je táto úloha aktuálna aj preto, že sa rozbieha rozsiahly výskum úrovne jazykového dorozumievania v rozličných komunikačných sférach, pričom sa bude sledovať aj komunikačná kompetencia účastníkov komunikácie, ako sa o tom programovo hovorilo na konferencii v Smoleniciach v máji 1988. Aj vzhľadom na tento výskumný zámer bude opäť potrebné uvažovať o inovácii mimoškolského jazykového vzdelávania verejnosti. A práve Místríkova kniha Variácie reči nám ponúka jeden z možných modelov popularizačnej literatúry.

Vlastným predmetom Variácií reči je text ako produkt rečovej činnosti. Text ako maximálne dynamickú kategóriu chápe autor veľmi široko. Textotvornými prvkami nie sú iba jazykové prostriedky, sémantika a najmä pragmatika textu sa dotvára a ustaľuje i za pomoci jednotiek iných znakových sústav, príp. sa aj modifikuje vstupom toho istého textu do iného okolia. Vzhľadom na diferencované spolužitie jazykových a mimojazykových prostriedkov sa potom v jazykovej komunikácii (v diferencovaných sférach styku) frekvencujú rozmanité druhy textov (jazykových prejavov), ako aj špeciálne druhy reči a osobitné typy komunikácie. Takýto tematický záber autor vhodne rozčlenil do štyroch častí (*Jazykové výrazové prostriedky*, *Mimojazykové prostriedky reči*, *Druhy prejavov*, *Špeciálne typy reči*) skladajúcich sa z kapitol, ktoré sú rozsahom približne rovnaké (spolu ich je 54).

Vo variáciách reči sa teda jazyk a fungovanie jeho prvkov v texte (pravdaže, spolu s mimojazykovými prostriedkami a v dotyku obidvoch s mimojazykovou situáciou) spracúvajú z pozície textovej lingvistiky. Preferovanie funkčného hľadiska znamená, že v úvahách a výkladoch sa uplatňuje aj zorný uhol štylistiky. Tak či tak ide o teoreticky náročnú problematiku, ktorú nie

je jednoduché v takej šírke a hĺbke transformovať do zrozumiteľného popularizačného jazyka. Aj preto je zaujímavá otázka, v čom sú podnety Mistríkových Variácií reči ako jedného modelu popularizačnej literatúry.

V prvom rade zaujme spôsob spracovania témy. Ako sme už naznačili, je to vec žánru a štýlu. Jednotlivé kapitolky knihy sú založené na výklade (vrátane úvahy), príp. aj na opise. V jazykovej zložke štýlu sa uplatňujú prvky eseje. Tým sa výklad odľahčuje a spôsob podania sprístupňuje. Zároveň to autorovi dovoľuje využiť aj expresívny výraz a obrazné pomenovanie. Nie sú to však prostriedky atraktívnosti a estetiky výrazu, prvotne slúžia názornosti výkladu a príťažlivosti podania. Preto sa tu striedmo používajú aj rétorické prostriedky.

Zásade názornosti a prístupnosti (zrozumiteľnosti) výkladu podriadiť autor aj prácu s terminológiou. Popri lingvistických termínoch ako ich kontextové synonymá používa bežné slová (i termíny) z oblasti prírodných vied. Tento postup má dosah aj na kompozíciu. Autor takto konfrontuje aj jazyk, resp. text a jeho podoby i spôsoby existencie s kategóriami a jednotkami iných vied. Má pritom prekvapujúcu schopnosť nájsť analógie, aby cez ne názorne, jednoznačne a zároveň jednoducho priblížil (vysvetlil) jazykový alebo textový jav. Je to aj prostriedok zostručenia textu: aj abstraktné pojmy a javy skonkrétňuje tak, že sa zrkadlia v inom, neraz vzdialenom (nelingvistickom) jave (napr. na princípe prirovnania: *titulok — orientačný signál na rázcestí*). Potom nemusí podrobne vysvetľovať, nerozpíťvára detaily, no laikovi odovzdáva zaujímavé základné informácie a z nového uhla približuje známe veci aj odborníkovi.

Podnetné je aj hľadanie vzťahu medzi osobným a spoločenským, súkromným a verejným, individuálnym a sociálnym, a to v rámci vzťahu konkrétne — abstraktné, jedinečné — všeobecné. Aj vtedy, keď autor hovorí o jednotlivých slovách, vždy ich vidí vo funkčnej väzbe s triedou relatívne rovnorodých prvkov, hľadá podobnosti a odlišnosti v ich textovom uplatnení vzhľadom na individuálne a sociálne determinované podmienky jazykového styku. Vlastným predmetom knihy je jazyk ako základný prostriedok komunikácie, v skutočnosti je to text, ktorý autor predstavuje zo všetkých strán ako jedinečnú i kolektívnu entitu. Jazyk ukazuje ako zložitý, vnútorne členitý a dynamický systém, ktorého prvky v reči sú samy osebe sémanticky a funkčne slabé, ich hodnota a sila je až v dotyku s prvkami okolia (kontextu), v ktorom sa uplatňujú i jednotky z iných znakových sústav. Text, ktorý sa prvotne živí z jazyka, predstavuje autor ako jav nanajvýš mnohotvárnny, mnohostranný i protirečivý. Takto dynamicky a dialekticky sa potom musia vidieť aj prvky, z ktorých sa text skladá: to, čo je vhodné v jednom texte, nemusí byť vhodné v inom.

Keďže autor *expressis verbis* nehovorí, čo sa smie a čo sa nesmie, zdanlivo to vychádza tak, akoby ignoroval normatívne hľadisko. V skutočnosti zakaždým váži plus a mínus (vhodné — nevhodné), za a proti (kedy a prečo áno, resp. nie). Nespúšťa zo zreteľa jazykovú normu, no akcentuje slohovú a komunikačnú normu, najmä pri opozícii spisovnosť — nespisovnosť. Preto jeho výklad nie je stroho direktívny, ale chápano tolerantný. Lebo taký je aj jazyk ako základný stavebný materiál textu. J. Mistrík ho predstavuje ako živý organizmus, ako plastickú tvárnu látku, ktorá je poddajná pre toho, kto s ňou dokáže citlivo narábať. Expedientovi dovolí všetko, čo je v súlade s potrebami textu, ktorý sa rodí na križovatke rôznych vplyvov, vzťahov a súvislostí. Tre-

ba však pritom poznať a rešpektovať všetky tieto individuálne a sociálne determinanty vzniku komunikátu, ktoré zabezpečujú jeho úplnosť, jednoznačnosť, adresnosť, resp. aj presvedčivosť a estetickú účinnosť. Z takéhoto hľadiska autor hovorí aj o jednotlivých jazykových a mimojazykových prvkoch, ktoré sa v texte funkčne kontaminujú. Hoci jazykové prostriedky menej sleduje v ich paradigmatickej väzbe a viac sa sústreďuje na ich textotvornú polyfónnosť, jeho výklady majú aj inštruktívne, výchovné zacielenie. Skôr je to však signál, náznak ako direktívny návod. Ak aj nenásilne poučá, v žiadnom prípade nementoruje. O to silnejší môže byť vplyv na jazykovú kompetenciu používateľa jazyka, tvorca textu, ktorý pri čítaní jednotlivých kapitoliek spoznáva, že textotvorná činnosť je zaujímavé dobrodružstvo, hoci sa spravuje presnými zásadami, a jej výsledok, text, je o to presnejší, o čo je človek pri jeho tvorbe slobodnejší, lebo ani v tomto prípade sloboda neznamená ľubovoľnosť, ale uvedomené rešpektovanie zákonitosti. Z takéhoto hľadiska — aj pre lingvistu — je zrejme najzaujímavejšia prvá časť knihy. Všetky časti však prinášajú informácie o tom, čo všetko je reč a text, aké nekonečné a zároveň vymedzené sú ich podoby a variácie, čo je komunikačne závažné, čo teda má výpovednú silu a hodnotu, čo „robí“ komunikáciu, v ktorej procese vzniká zmysluplný komunikát. Nad atomizovaným pohľadom na jednotlivosti stojí úsilie autora vidieť zložky a prvky komunikácie komplexne, v kontexte, vo funkčnej väzbe.

Pripustíme, že niektoré teoretické východiská (a závery), resp. hodnotenie istých javov a prvkov možno vidieť aj inak. Na ilustráciu spomeňme napr. prílišnú relativizáciu mimotextového významu prvku, akúsi nevieru v invariant. Nazdávame sa, že slovo môže byť v texte niečím iným preto, lebo mimo textu (i keď práve „zásluhou“ textu) sa už stalo niečím; ide teda o vzťah medzi variantom a invariantom, ako aj medzi textom a systémom. Podobne sa nazdávame, že aj pri prednese prózy by malo ísť o sujet, nie o fabulu. Tá zaujíma, resp. nezaujíma iba priemerného diváka, v skutočnosti aj pri próze ide o hĺbkový, ideový a estetický zmysel textu. Možná je i námietka, že Mistríkovo výklad je miestami kurzorický. Vyššie oceňovaná práca s terminológiou (kontakt s inými vedami, princíp analógií) by sa v tejto súvislosti mohla hodnotiť ako terminologická pleonastickosť. Skôr však bude pravda, že slovenská verejnosť nie je na takýto typ popularizačnej literatúry pripravená. Ak sme totiž bežného čitateľa doteraz trochu podceňovali, čo sa odrazilo v explicitnosti našich výkladov, J. Mistrík ho viac berie ako partnera, viac mu verí, nevysvetľuje mu všetko, čosi dopovie aj medzi riadkami. Pri takomto postupe, pravdaže, zostáva riziko, že nie vždy a nie každý čitateľ to, čo je medzi riadkami, skutočne aj objaví, ale práve absencia tejto jeho schopnosti je podmienená i teoreticko-praktickými základmi, ktoré mu mala dať škola.

A tak na záver konštatujeme, že Mistríkove Variácie reči právom možno považovať aj za konkrétnu repliku do diskusie slovenskej lingvistiky o popularizačnej literatúre. Inšpiruje premýšľať o jej obsahovom rozmere i formálnej podobe. Táto úloha je osobitne aktuálna aj v súvislosti s rozbiehajúcim sa výskumom národného jazyka ako komunikačného systému, v rámci ktorého sa bude sledovať dynamika a variabilita jazykovej komunikácie modernej spoločnosti. Aj širšej verejnosti treba predstaviť zdroje dynamiky jazykového systému v celom kontexte individuálnych a sociálnych faktorov, ktoré túto dynamiku podmieňujú. Na plnenie tejto úlohy zaväzujú lingvistov aj doteraj-

šie výsledky slovenskej lingvistiky ako výsostne spoločenskej vedy. Pôjde pritom o sprístupnenie týchto výsledkov tak, aby sa stali majetkom širokej kultúrnej verejnosti, a zároveň tak, aby verejnosť spoznala a uverila, že jazyk nie sú izolované slová (prvky), ale že osud každého textotvorného prostriedku má zmysel iba vtedy, keď ožije v texte. Posilnenie komunikačného prístupu aj v popularizačnej literatúre žiada, aby sme veci jazyka predstavovali v rozmedzí napätia život výrazových prostriedkov v systéme — ich variabilné možnosti v odlišných kontextoch. Je predpoklad, že sa takto upevní povedomie používateľov jazyka o funkčnom vzťahu medzi organizmom jazyka a organizmom spoločnosti a posilní sa aj prestíž slovenskej lingvistiky v očiach verejnosti.

J. Findra

ROZLIČNOSTI

Parfum — parfém a parfumeria. — Výslovnosť slova *parfum* a rovnako aj *parfumeria* sa v našich slovníkoch a jazykových príručkách nezaznamenáva jednotne. Nejednotnosť spracovania lexikálnych jednotiek v slovníkoch vyplýva zvyčajne z veľkého rozptylu v ich praktickom používaní. Domnievame sa však, že súčasné kodifikačné príručky v tomto prípade situáciu zbytočne komplikujú. Pri lexikografickom spracovaní slov *parfum* a *parfumeria* bolo totiž možné, ako nám ukázal aj prieskum, postupovať omnoho jednoznačnejšie a podporiť výslovnostné tvary, ktoré v porovnaní s inými vykazujú v praxi jednoznačnú prevahu.

Pozrime sa najprv bližšie na to, ako uvedené slová vykladajú jednotlivé slovníky a ako normujú ich výslovnosť. J. M. Prídavok, ak máme začať takmer od začiatku, vo svojom Slovníku slov a výrazov v slovenčine z r. 1939 (s. 477) chápe obidva tieto výrazy ešte ako citátové. Pri výklade slova *parfum* sa uvádza ekvivalent „(Lúba) vôňa“ a až na druhom mieste „voňavka“ s výslovnosťou *parföm*. Výraz *parfumerie* (s výslovnosťou *parfümeri*, teda ešte nie v podobe *parfumeria*) má uňho význam „voňavky, parfumu“ a „voňavkárstvo“. Slovník slovenského jazyka III (1963, s. 30) slovo *parfum* vykladá pomocou ekvivalentu voňavka a exemplifikuje ho spojeniami *francúzsky parfum*, *konvalínkový parfum* a *voňal parfumom*. Ako výslovnostné podoby sa tu uvádzajú *parföm*, *parfüm*, *parfum* a pridáva sa aj výslovnosť *parfín*, ktorá sa označuje ako ľudová. Pri slove *parfumeria* sa udáva výslovnosť *parfumeria* i *parfümeria*, pričom druhá z nich sa označuje ako staršia. V Slovníku cudzích slov od M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej z r. 1979 sa pri slove *parfum* — výklad voňavka — odporúča výslovnosť *parfüm* i *parfum* a pri slove *parfumeria* — výklad voňavkárstvo — sa takisto na prvom mieste uvádza výslovnostný variant s *ü* (*parfümeria*) a na druhom s *u* (*parfumeria*). Rovnako aj pri slovese *parfumovať* je výslovnosť *parfümovať* i *parfumovať*.

Pravidlá slovenskej výslovnosti od Á. Kráľa (1984, s. 417) uvádzajú podobne ako Slovník slovenského jazyka viac výslovnostných znení. Pri slove *parfum* sú to — v neutrálnej výslovnosti — štyri typy výslovnosti v tomto poradí: *parföm*, *parfüm*, *parfem*, *parfum* a vo vysokej výslovnosti dva: *parföm* a *parfüm*. Pri slove *parfumeria* sa kodifikuje iba výslovnosť *parfümeria*, kým sloveso *parfumovať* sa odporúča vyslovovať ako *parfömoovať* i *parfümoovať*. Krátky slovník slovenského jazyka (1987, s. 280) pri hesle *parfum* uvádza výslovnostné varianty v tomto poradí: *parfum*, *parföm* a *parfüm* a pri hesle *parfumeria* výslovnosť *parfumeria* i *parfümeria*. V tomto slovníku sa po prvýkrát u nás stretávame s odlišením parfumu a voňavky. *Parfum* sa tu interpretuje ako koncentrovaná voňavka, kým *voňavka* (s. 503) sa vykladá ako tekutý kozmetický prípravok z voňavkových esencií. K tomu by bolo možné dodať, že voňavky, resp. parfumu sú u nás známe už nielen v tekutom, ale aj pevnom stave. *Parfumeria* sa vykladá ako predajňa voňaviek (parfumov?) a kozmetických prostriedkov.

Slová *parfum* a *parfumeria*, ako je zrejmé a potvrdzujú to aj etymologické slovníky, patria medzi výrazy, ktoré k nám prešli priamo z francúzštiny. Podľa Stručného etymologického slovníka jazyka českého od J. Holuba a S. Lye-

ra (1967, s. 73) možno doplniť, že obidva tieto výrazy sú odvodené od francúzskeho slovesa *parfumer* (obdoby talianskeho slovesa *parfumare*, ktoré je zo stredovekolatinského *perfumare*, zloženého z predpony *per-* „pre-“ a slovesa *fumare* „fajčiť“, súvisiaceho so slovom *fumus* „dym“). Tieto slovesá vyjadrujú, že ide o rozširovanie príjemnej vône v plynnom stave.

Pri riešení problému, aká je najvhodnejšia výslovnosť týchto slov v slovenčine, sa vzhľadom na ich pôvod nevyhneme ani otázke, akú podobu má ich znenie vo francúzštine. Základná informácia je takáto: slovo *parfum* sa vyslovuje ako *parfö* a slovo *parfumerie* ako *parfümerí*. Podľa pravidiel francúzskej výslovnosti grafické spojenie *um* sa vyslovuje ako nosové *ö*, porov. *humble* [öbl], *Humbert* [öber]. Na konci slova sa však *um* vyslovuje *əm*, porov. *album*, *opium*, *rhüm* a pod. — *albəm*, *opiəm*, *rəm* — s jedinou výnimkou, ktorou je práve slovo *parfum*. To má v klasickej francúzskej výslovnosti skutočne znenie *parfö*. Nemožno však prehliadnúť ani to, že v hovorovej francúzskej výslovnosti sa už charakteristická labializácia zotiera a výslovnosť *ö* sa mení na *ε* (nosové otvorené *e*) (porov. Dohalská-Zichová, M., *Základy fonetiky francouzštiny*. Praha 1974, s. 51). Na tento artikulačný posun uvedenej nosovej hlásky vo francúzštine smerom k prednej otvorenej samohláske upozorňuje s odkazom na H. W. Kleina už Á. Král v článku *Zdomácnovanie cudzích slov a výslovnosť d, t, n, l — đ, t, ň, l* v prevzatých slovách (*Kultúra slova*, 9, 1975, s. 69). Nevyvodzuje z toho však nijaké dôsledky. Podľa nášho názoru tento fakt mohol celkom reálne zohrať svoju filtračnú rolu pri formovaní výslovnostnej podoby tohto slova v slovenčine.

Aký je však reálny stav vo výslovnosti týchto slov v slovenčine? Na jeho zistenie sme urobili prieskum, a to ústnou i písomnou anketovou formou. Ako respondenti sa na ňom zúčastnili najmä poslucháči filozofických a pedagogických fakúlt so študijným predmetom slovenský jazyk (v Bratislave, Nitre, Banskej Bystrici a Prešove), pracovníci Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV a herci SND v Bratislave (spolu 100 respondentov). Výsledky sú takéto: *parfum* — výslovnosť *parfém* 76, *parfüm* 12, *parfum* 8 a *parföm* 3; *parfumeria* — výslovnosť *parfumeria* 77, *parfümeria* 22.

Súčasne sme zisťovali, ako používatelia chápu význam slova *parfum*, či ako ekvivalentný s voňavkou (ako to vyplýva z výkladov v niektorých slovníkoch), alebo či voňavku a *parfum* používajú v špecifikovaných významoch. Keďže táto otázka nebola medzi inštrukciami v písomnom dotazníku pre poslucháčov vysokých škôl, mohli sme túto diferenciu zisťovať len asi v 40 prípadoch. Približne jedna tretina opýtaných považovala voňavku a *parfum* za synonymné výrazy, väčšina však určovala rozdiel tak, že *parfum* pokladala v porovnaní s voňavkou za silnejší prípravok („lepšia voňavka“, „silný koncentrát“).

Z toho, čo sme doteraz o slovách *parfum* a *parfumeria* uviedli, vyplýva, že vo výslovnosti týchto slov došlo v slovenčine k divergentnému vývinu. Pri slove *parfum* prevládla jasne výslovnosť *parfém*, pri slove *parfumeria* výslovnosť adaptovaná podľa ortografickej formy: *parfumeria*, čiže slová *parfum* a *parfumeria* sú v slovenčine od seba ďalej v ortoepickom než ortografickom zázname. V obidvoch prípadoch ide síce o delabilizáciu, čo je pri preberaní slov do slovenčiny celkom obvyklé, ale kým v prvom prípade výsledkom adaptačného procesu je hláska prostredného samohláskového radu, v druhom je to samohláska vysokého radu. Pripomeňme však, že aj slová *šofér*, *suflér*, *masér*, *režisér*, *adaptér*, *likér* a ďalšie sa pôvodne u nás vyslovovali podľa francúzštiny *šoför*, *suflör*

likőr a pod., ako o tom svedčí napr. aj Slovník cudzích slov a výrazov od J. M. Prídavka. V niektorých dvojiciach, ako napr. *manikér* — *manikúra*, *pedikér* — *pedikúra* sa tento divergentný vývin odrazil aj v pravopise. V novšom období nachádzame dokonca prípady, že sa výslovnosť *parfém* odráža v pravopise: *Jacquelína Kennedyová-Onassissová používa množstvo drahých francúzskych parfémov* (Nové slovo, 1989, č. 7, s. 12). — *Najžadanejšie parfémy už nepochádzajú z Paríža* (Pravda, 22. 1. 1980, č. 18, s. 2). — *Aké parfémy majú používať naše ženy?* (čas. Televízia, 12. 12. 1987, s. 14).

O tom, že frekvencia výslovnostnej podoby *parfem* — my by sme však dali prednosť variantu s dlhým *é* (*parfém*) — sa bude v spisovnej slovenčine zvyšovať, hovorí už aj Á. Král v spomínanom príspevku z r. 1975. Napriek tomu však výslovnosť *parfem* tento autor vykazuje na perifériu ako tvar nižšieho štýlu spisovnej výslovnosti, resp. ako nespisovný tvar. Dnes však už, ako vidieť, podoba *parfém* a rovnako aj podoba *parfuméria* zreteľne prevládli a niet dôvodu ich nejakým inkrimovať. Zrejme už nie je ďaleko čas, keď bude treba pripustiť pravopisnú podobu v celkom adaptovanej forme *parfém*. Takto by sa obidve formy *parfém* i *parfuméria* zaradili medzi tie lexémy cudzieho pôvodu, ktoré sa v ortoepickej i ortografickej zložke naplno prispôbili systému slovenského jazyka.

S. Ondrejovič